

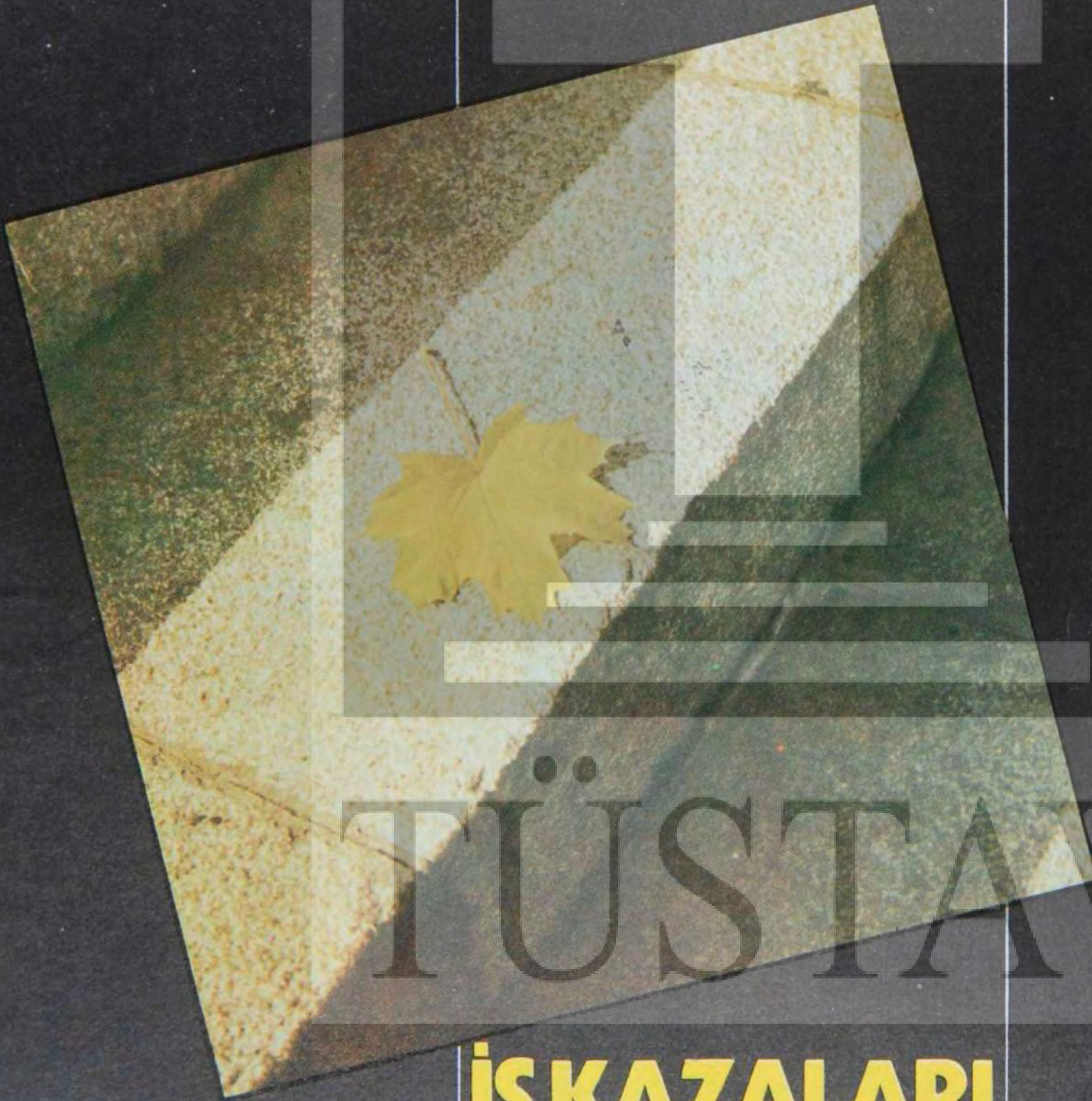
ERDEN AKBULUT
BAĞIŞIDIR.

BİLİM ve SANAT

28

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ/NİSANI 1983

150 TL

TÜSTAV

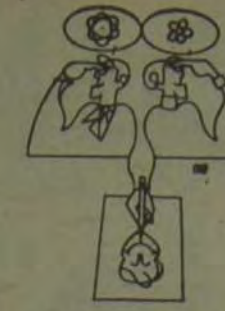
İŞ KAZALARI
KÖY ENSTİTÜLERİ

- Dizin'li olarak 1. ve 2. ciltler satılmaktadır
- Bilim ve Sanat'ı 150 lira yerine 83 liradan edinmek için yıllık abone olunuz.
- En iyi dostluk armağanı Bilim ve Sanat aboneliğidir.

kitaplığınızın değeri

BİLİM ve SANAT

- *1. ve 2. ciltler (dizinli olarak 1 - 12 ve 13 - 24. sayılar) 1300'er liradır.
- *Abone: Yıllık 1000, altı aylık 700 liradır.
- *Geçmiş sayılar yüzde 25 indirimlidir. 100'er liralık pul göndererek 1. ve 2. sayıları edinebilirsiniz.
- 1000 liradan yukarı istekler ödemeli gönderilir. İsteklerinizi posta çeki/havale kağıdının arkasına yazınız. Posta çeki No: "Bilim ve Sanat Dergisi 12526 - 1"

YAŞAMIN İÇİNDEN

Mart sayısı ile bir kez daha sevindirici bir tiraj aşamasını gerçekleştiren Bilim ve Sanat'ın, okuyucu-yazar ailesince benimsenen nitelik ve özelliklerinden başlıcası, bilim ve sanat konularının, toplumsal yaşam içindeki kültürel atmosferin birbiriyle derinden ilintili öğelerini oluşturduklarını, yaşamsal önemleriyle vurgulama ve geliştirme çabası olmuştur. Nitekim bilim yaşamının sanat yaşamından kopukluğu ve kopartılma çabaları, özünde topluma karşı ideolojik bir tutum ve göstergeyi oluşturmaktadır. Toplumsal yaşamdan çıkan, nasıl olur da birbirine aşılmaz sınırlar örer?... Bu bağlamda maddi yaşamın sorunları, nasıl olur da manevi yaşamın sorunlarına yansımaz?... Birbiriyle nedensellik ilişkilerine sahip bir olgular dizisi, anlamlı, bilinçli bütünsellikler içinde bir süreci oluşturur ve koştururlar...

Son beş-altı sayımızın özel ağırlıklı konularını oluşturan "tarım ve sanayileşme", "1982 değerlendirmesi" ve "işsizlik" gibi sorunları bu bağlam ve kapsam içinde değerlendiriyoruz. Sevindiricidir ki, Bilim ve Sanat bu anlayışın sağlanmasını okuyucusu önünde ve gözünde olumlu bir benimsemeye çizgisine kavuşturmuştur... Zira, en geniş ve dinamik anlamıyla esas olan hayattır.

Bu bağlamda, ülkemize değerler üretirken yaşamlarını yitiren ve geride bıraktığımız Mart ayına acıyı vuran maden işçisi kardeşlerimizin anısı önünde saygıyla eğiliyoruz ve aziz toprakları üzerine Nisan sayımızı bırakıyoruz...

Acılarımızla, ama, sevgiyle, dostlukla birlikte...

Sahibi: Ali Naki Öner • Genel Yayın Yönetmeni: Varlık ÖZMENEK • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Cemil TURAN • İstanbul Temsilcisi: Koray DÜZGÖREN - Tel: 45 46 71 • İzmir Temsilcisi: Taner UNLU - Tel: 14 86 08 • Kapak Düzeni: Mustafa OKAN • Yazışma Adresi: Emek İşhanı (Gökdelen) Kat. 10, No. 1003, Yenışehir - Ankara • Posta Çeki No: 12526 1 • İlan Koşulları: Arka kapak 50.000, arka ve ön kapak içi 40.000 TL (üç renk); İç sayfalar: Tam 22.500, yarım 12.000, çeyrek 6.000 TL • Abone: Yıllık 1.000, altı aylık 700 TL; Yurtdışı yıllık 40 DM • Dizgi: Şükran DERİS - 30 13 45 • Film: Renk Büro • Baskı: Mas Matbaacılık • Kapak baskı: Pelin Ofset • Dağıtım: Örnek Dağıtım - Gerçek Dağıtım

GRIZU FACIASI, DEMOKRATİK ÖRGÜTLENME VE HAK UYUŞMAZLIĞININ ÖNEMİ	4	Fatih GÜMÜŞ
BİR GÖÇÜĞÜN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ	7	Bülent TANIK
İÇİNDEN ÇIKILAMAYAN BİR ENERJİ HESABI	10	Ömer KULELİ
ÜÇÜNCÜ DÜNYANIN ENERJİ POLİTİKASI SEÇENEKLERİ	12	Ergun AR
KÖY ENSTİTÜLERİ VE YENİ İNSAN	16	Nihat AKSOY
KÖY ENSTİTÜLERİ EĞİTİMİNDEN BİR TABLO	21	İ. Sefa GÜNER
"AÇIK ÜNİVERSİTE"	23	Mahmut T. ÖNGÖREN
MARTİN LUTHER VE REFORMASYONUN ANLAMI	26	Sargut ŞÖLÇÜN
UZAYDA AYRILAN YOLLAR	32	Horst HOFFMAN
ŞİİR VE UYUM	34	İlhan ÖZDEMİRÇİ
ŞİİRLER	35	Aziz NESİN
Yönetici Hücre: NÖRON	36	Haluk ÖZSARAÇ
OKUYUCU ÇEKİLİRKEN	37	Varlık ÖZMENEK
"GELECEĞİN BU SAYFALARDAN ÇIKACAĞINA İNANIYORUZ"	38	İlhan KARAMAN
Eski Dergilerimiz: YİĞİN	40	Remzi İNANÇ
Ankara Yarı Açık Cezaevi Tiyatro Kolunun Başarısı "SARIPINAR 1914"	42	Ayşegül YÜKSEL
YETKİSİZ SENDİKALARIN TEK YETKİSİ: PROTESTO	44	Kemal SÜLKER
MİM UYKUSUZ / HASAN HÜSEYİN / MALTEPE RESİMLERİ SERGİSİ / "HAKKARI'DE BİR MEVSİM"	47	Bilim ve Sanat
YAYIN DÜNYASI	49	Mehmet KÖK/Varlık ÖZMENEK/Cemil TURAN/R.İ.
SATRAÇ KARİKATÜR-RESİM-DESEN	50	Emrehan HALICI L. CRANASH/Faruk ÇAĞLA/Ferruh DOĞAN/A.DÜRER/Mustafa OKAN/Orhan TAYLAN/Mim UYKUSUZ İbrahim AKYÜREK
FOTOĞRAF		

GRIZU FACİASI, DEMOKRATİK ÖRGÜTLENME VE HAK UYUŞMAZLIĞININ ÖNEMİ

■ Fatih GÜMÜŞ

EKİ Kandilli Bölgesindeki Armutçuk Ocağında 8 Mart 1983 Salı günü meydana gelen grizu patlamasının yarattığı facia aslında hiç de şaşırtıcı bir sonuç değildir. TMMOB Birliği Maden Mühendisleri Odası'na aynı gün yayınlanan Basın Bildirisinde de belirtildiği üzere bu tür korkunç kazalar ne rastlantıya, ne de alın yazısına bağlanamaz.

Konu üzerindeki nesnel bir inceleme hemen şu gerçekleri ortaya koyuyor:

Bütün işletmelerde insan ögesi ikinci plana itildiğinde kâr oranını en yüksek düzeye çıkarma tutkusu işçinin canıyla ödediği kazalara yol açmaktadır. Gerek üretimin artırılması, gerekse maliyetin düşürülmesi çabaları iş kazalarının vahim boyutlara ulaşması sonucunu doğurmakta ve yüzyılların acı deneyimlerinden de anlaşıldığı üzere bu tutumun en yıkıcı sonuçları da özel-

likle maden ocaklarında yaşanmaktadır.

Bu bağlam içinde konu ele alınca işin ne denli titizlikle değerlendirilmesi gerektiği anlaşılır. Önce grizu olgusuna özetle değinmek gerekir.

Kömür ocağı gazlarının en tehlikeli olanı Metan gazı (CH₄) hava ile karıştığında patlayıcı niteliği olan Grizu'yu oluşturur. Metan gazının ocak havasına karışması ise ya sızmalara, ya birden boşalmalara, ya da sürekli püskürtmelerle olmaktadır. Madenlerde derinlere inildikçe metan gazı çoğalır, çünkü gaz yeryüzüne sızma olanağı bulamaz. Havadaki oranı % 5.5-15 arasında ise metan patlayıcıdır. Metan'ın patlayıcı özelliği havadaki oranı % 9.5'u bulunca en yüksek düzeyine ulaşır.

Bu oranlar havadaki oksijenin ve öbür gazların miktarlarına göre değişebilir. Bu oranlar kömür tozu bulunmayan ortamlar için geçerlidir. Eğer havada kömür tozu da bulunuyorsa metanın patlama yoğunluğu çok aşağı bir düzeye inmektedir. Örneğin havada 0.04 gr/dm³ oranında toz varsa % 2 oranındaki bir metan bile patlamaya neden olabilmektedir. O halde metan patlaması olasılığı daima kömür tozu ile birlikte düşünülmeli ve tozlu ortamda metan gazı ölçümü ile birlikte toz ölçümü de yapılmalıdır.

Kömür ocaklarındaki kazaların büyük bölümü yeraltı havasına karışan boğucu, zehirleyici ve patlayıcı gazlardan ve kömür tozu patlamalarından ileri gelmekte, ayrıca, kömür tozu ve özellikle de taş tozu bazı tehlikeli hastalıklara neden olmaktadır.

Metan (CH₄), renksiz, tatsız, kokusuz ve zehirsiz olup, havadan ha-

fittir ve tavanda toplanması çok tehlikelidir. Çünkü patlayıcı bir özelliği olan bu gaz havanın oksijenini azalttığı için boğucu etkiler de yaratır.

ÖNLEMLER

Metan gazı patlamalarını önlemek için, havadaki metan miktarını % 1 ya da daha küçük bir oranda tutmalıdır. Bu da son zamanlara değin genellikle mekanik havalandırma yöntemiyle sağlanmıştır. Önlemler üç aşamada uygulanır: (i) İlk önlem kuşkusuz metan gazının yer altında toplanmasını önlemektir. (ii) Toplanan metanın patlamasını önlemek ikinci aşamadır. (iii) Patlama önlenememişse etki alanını daraltmak için, hazırlıklı olmak gerekir. Belirtilen bu üç aşamanın her birinde yapılacak çok önemli işler vardır.

Her aşamanın titizlikle uygulanması gereken bir çok ilke ve önlemleri dikkatle değerlendirilmelidir.

Bunların savsanması halinde sonuç bir yıkımdır. Metan (CH₄) miktarı pano'da % 1'i, çıkış havasında % 0.75'i aşmamalıdır. Eğer işyerinde CH₄ miktarı % 2'yi bulmuşsa orada iş derhal durdurulmalı ve işçiler işyerinden vakit yitirmeksizin ayrılmalıdırlar.

Havanın metan içeriği her vardiyada en az iki kez denetlenmelidir. Bu iş için yakın zamana değin petrollü emniyet lambaları kullanılmıştır. Lambanın alevi metanın yoğunluğuna göre uzayıp kısalmıştır. Bu lambalar halen bazı ocaklarda kullanılmaktadır. Günümüzde metanı ölçmek için kullanılan bir çok modern aletler vardır. Örneğin Wheatstone Köprüsü ilkesine göre çalışan MSX M-6 ve MSX W-8 dedektörleri; MSA Explosmetreleri; Riken indikatörleri; analiz ediciler ve Orsat aygıtları.

ÖRGÜTSEL GÜCÜN İŞLEVİ

Görülüyor ki, karayıkımsız (felaketsiz) bir çalışma sistemi kurabilmek için mutlaka çağdaş teknoloji uygulanacaktır. Ama çağdaş teknolojinin varlığı da kendi başına pek anlam taşımaz. Nitelikli işçi, teknisyen ve yöneticiler var olmadıkça teknolojinin çok üstün aygıtları bile kazaları önlemekte yetersiz kalırlar. Ne var ki, nitelikli insangücünün çağdaş teknolojiyi kullanması da yeterli değildir. Çünkü bir insan ne denli bilgili ve becerili olursa olsun güçlü bir örgütün desteğinden yoksun kalırsa, kendi dışındaki makro gelişmelerin tersliklerini denetleye-

mez. En güçlü örgüt kuşkusuz devlettir. Ama devletin gücünü belirleyen de toplumdaki güçler dengesidir. Eğer devletin denetim organları nicel ve nitel açıdan çok yetersizse, sömürünün de, iş kazalarının da boyutları derin olur.

TOPLU HAK UYUŞMAZLIĞININ ÖNEMİ

Devletin çalışsal yaşamda yapmadığı denetimin boşluğu acaba doldurulabilir mi? Kanımca bu olanaksızdır. Özellikle gelişmekte olan toplumlarda devletin bıraktığı denetim boşluklarından anamalcı çevrelerin geniş ölçüde yararlandıkları açık bir gerçektir. Denetsel işlevin ikinci büyük kaynağı işçilerin sendikal örgütleridir. Bu örgütlerin kaynakları kurutulmamış, ya da sesleri kısılmamışsa, bunların iş kazalarını önleyici doğrultuda yaptıkları gerçekçi çağrı ve uyarılar, kılgsal sonuçlarını vermeye başlar. Ama bunun vazgeçilmez koşullarından birincisi işçi sınıfı tabanının daraltılmaması, başka deyişle, sosyolojik anlamda her yönüyle gerçek bir işçi olan kişinin memur sayılarak kendi sınıfsal kökeninden soyutlanmamasıdır. Aynı ölçüde önemli bir başka koşul da şudur: İşçi sendikalarının iş uyuşmazlığı çıkarma yolları kesilmemeli, bir başka deyişle, haksızlıklar ya da yasadışı uygulamalar karşısında greve başvurma özgürlükleri ellerinden alınmamalıdır. Bilindiği üzere, toplu iş uyuşmazlıkları ya yeni bir toplu sözleşmenin görüşmeleri sırasında, ya da yapılmış bir toplu sözleşmenin yürürlük süresi içinde çıkarılabilir. Birinci türdeki "toplular" çıkarılabilmek için "toplular"ın amacı yeni hakları elde etmektir. Oysa ikinci türdeki "toplular"ın amacı yasaların ve/ya da sözleşmelerin işçilere sağladığı hakları korumaktır. Şu gerçeği iyiye vurgulamak gerekir: Anamalcı güçler toplu çıkar uyuşmazlıklarında işçi sendikalarını karşılarına alırken, toplu hak uyuşmazlıklarında doğrudan doğruya devlete karşı çıkarlar ve böylece kamu düzenini yaramış olurlar. Eğer yeni iş yasalarında hak uyuşmazlığına dayalı grev yolu kapatılırsa, sendikacılığımız bu yanlıktan ağır bir yara alacaktır.

YAKINMALAR

Son karakayımdan basına yansıyan çığlıklardan anlaşılıyor ki, bir işçi örgütünün toplu hak uyuşmazlığı çıkarabilmesi yalnız işçi hakları açısından değil, yurdun yüksek çıkarları açısından da yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Basında yeralan şu çarpıcı yakınmalar çok düşündürücü değil mi?

— Bazı maden mühendisleri üretimi artırıp, daha çok prim almak için, zaman zaman küfürler ederek, bizi çalışmaya zorluyorlar. Mühendislerin bir çoğu kuyulara inmiyorlar.

— Havalandırma sisteminin enerji kaynaklı olması nedeniyle, elektrik kesintilerinde yeraltındaki işçilerle bağlantı kurulmıyor. Boşaltma istasyonları yetersiz. Bu kazalara "iş kazaları" değil, "iş cinayetleri" demek gerekir (Maden Federasyonu Başkanı Kemal Özer).

— On yıllık bir maden işçisi Yusuf Şener THA muhbirine, "Fazla kömür üretmek için, gerekli önlemler alınmadan fazla çalışmaya zorlandıklarını" söyledi. Şener, "Bizden önce ocağa girmesi gereken emniyet başçavuşları, ocağa işçilerden yarım saat, bir saat sonra geliyor" dedi.

— TMMOB Başkanı Bülent Tanık, "maden işletmelerinde üretim zorlamasından vazgeçilmesini" istedi.

— Ereğli Kömürleri İşletmesinin "hizmete özel" raporları, işçilerin gözlemlerini doğruluyor.

— Emniyet lambası ile Riken aleti çalıştığı takdirde patlama olasılığı yok denecek kadar azdır.

— Son üç yılda emekliye ayrılan nitelikli işçi sayısı 14.548 olup toplam işçi sayısının üçte birinden fazladır. Bunların yerine deneyimsiz işçilerin çalıştırılması çok yönlü sakıncalar yaratmıştır. Teknik eleman ve mühendis açığı çok büyüktür. Bunların ücretleri çok düşük olduğu için kendilerinden beklenen verim alamıyoruz.

— Grizu birikmesi önceden biliniyordu. Havalandırma yetersizdi. Bir boşluktan çıkan grizu, öbürüne giriyor ve dışarı çıkmıyordu.

— Bölgenin üretim başmühendisi Sait Ermen Güneşi'nin savı: "Hiçbir ihmal ve ilgisizlik söz konusu değildir. İşçilerin cehaletinden, ihmallerinden doğan hatalar olabilir."

Yukarıya çıkarılan yakınma ve gözlemler, aslında hak uyuşmazlığına konu olabilecek çok önemli olgulardır. Toplu hak uyuşmazlığının ortadan kaldırılması, kazanılmış bir sendikal hakkı yoketmekle kalmayacak, aynı zamanda ülke çapında acılara yol açabilecekler. Çünkü toplu hak grevinin yapılamadığı bir

Bazı çevrelerin grév deyince tüyleri diken diken olurken, ülkemizde 1963-1979 döneminde işkazalarından ötürü yitirilen işgünü sayısı, grevlerle yitirilen işgünlerinin üç katına yakındır. (Fotoğraf: İbrahim OKYÖREK, Armutçuk, Mart 1983)

ortamda işletme yönetimi yerinde ve zamanında ileri sürülecek etkili uyarılardan yoksun kalacaktır. Bunun çok kötü bir örneği de yaşanmış bulunuyor. Maden Federasyonu'nun Çalışma Bakanlığına verdiği 15.2.1983 tarihli raporda 30 yıllık Maden Emniyet Nizamnamesi'nin değiştirilmesi gerektiği ve maden ocaklarındaki işyeri güvenliğinin yetersiz olduğu belirtiliyor. Çalışma Bakanlığı bu uyarıya karşın hiç bir önlem almış değildir. Oysa sendikal hakların askıya alınmadığı olağan bir dönemde çıkarılacak bir toplu hak uyuşmazlığında konu kamuoyuna etkili biçimde duyurulabilir ve böylece kamu makamları önlemler almak zorunda kalabilirlerdi.

Batı'da ulusal gelirden sosyal güvenliğe ayrılan pay % 16 dolayında bulunmaktadır. Ülkemizde bu oran 1950'de % 1.4 idi. Üçüncü Plan döneminde ise bu oran ancak % 1.7 düzeyine çıkabilmiştir. Oysa 1950'li yıllardaki işçi sayısı yüzde üçyüzün çok üstünde bir artış gösterdiği halde, ulusal gelirden sosyal güvenliğe ayrılan paydaki artış, sadece binde 3 oranında olabilmektedir. Bu durum maden ocaklarındaki iş kazalarında neden dünya birincisi olduğumuzu açıklayacaktır. Bir başka gerçeği de vurgulamak gerekir. Grev deyince tüyleri diken diken olan çevreler bu hakkı nerdeyse tümüyle ortadan kaldırmak hevesindedirler. Oysa ülkemizde, 1963-1975 döneminde işkazalarından ötürü meydana gelen işgünü kaybı 30 milyonu bulurken, grevlerin neden olduğu işgünü kaybı 5 milyondan ibarettir. 1963-1979 dönemindeki durum şöyle: İşkazalarından ötürü yitirilen

işgünü sayısı grevlerle yitirilen işgünlerinin nerdeyse üç katına yakındır. Türkiye'de grevlerin yoğun olduğu 1975-1979 yıllarında bile işkazalarından dolayı yitirilen işgünü sayısı 17 milyon iken, grevlerin neden olduğu kayıp 12.5 milyon işgünüdür.

EMEĞE SAYGI

Bütün bu gerçekler gösteriyor ki, insana özellikle de, emekçiye verilen değer, paraya verilen değer çok gerisinde tutulmaktadır. Bu sonuç demokratik sisteme ne ölçüde saygılı olduğumuzun da bir göstergesidir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün son 19 yıllık istatistiklerine göre kömür madenciliği alanında ölümcül işkaza oranı açısından ülkemiz dünyada birincidir. Oysa grizu ölümleri gelişmiş ülkelerde artık yok denecek bir düzeydedir. (Fotoğraf: İbrahim AKYÖREK, Armutçuk, Mart 1983)

Armutçu kömür bölgesinde grizu patlamasının yol açtığı ölümler yıllara göre şöyle: 1942 (63), 1948 (1), 1956 (8), 1965 (10), 1978 (17), 1983 (98). Böylesine ağır bir karayıkım bile sorumluluk çarklarını işletemiyorsa ve çalışanlara hala kölelik çağından kalma bir anlayışsızlıkla davranılacaksa, geleceğin işkazaları daha da vahim boyutlara varacaktır.

Bu konu uluslararası saygınlığımızı da çok yakından ilgilendiriyor. Üstelik Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (UÇÖ'nün) 1967 tarih ve 119 sayılı "Makinelerin Gerekli Korunma Tertibatı ile Teçhizine Dair Milletlerarası Çalışma Sözleşmesi"ni 872 sayılı yasayla onaylamış bulunuyoruz. Ülkemizde işkazalarının akıllamaz ölçülere varması UÇÖ'nü 1978 yılı toplantısında Türkiye'yi kara listeye alma çabaları göstermeye zorlamıştır. Gene UÇÖ'nün son 19 yıllık istatistiklerine göre kömür madenciliği alanında ölümcül işkaza oranı açısından ülkemiz dünyada birincidir.

Oysa grizu ölümleri gelişmiş ülkelerde artık yok denecek bir düzeydedir. Konuyu şöyle özetleyebilirim. Geri teknolojiyle yapılan üretim zorlaması, insana değil üretime öncelik tanınması, demokratik örgütlenme yollarının daraltılması, işçi eğitimine önem verilmemesi ve özellikle de toplu hak uyuşmazlığına dayalı grev yolunun kapatılması yeni faciaların habercileri olarak tarihe geçecektir.

BİR GÖÇÜĞÜN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

■ Bülent TANIK

EKRANDAKİ ilk görüntüsü, derin bir burukluk ve şaşırtıcı bir suçluluk duygusu yansıtıyordu. Hieret Apartmanı müteahhidi, eski celep "Kerimo" Dalmış; savcılık merdivenlerini titrek bir tutukluk içinde çıkarken, her haliyle "kendisinin her gün öleceğini" dile getiriyordu. Kan çanağı gözlerinde, suç işleyip yakalanmaktan öte, kendini mahkum etmenin kederli anlamı yer etmişti.

Üreticisiyle tüketicisiyle, yapayla, kontrol edeniyle, "göz yumanıyla", hep birlikte, suçlama ve acıma karışık, sessizce izlemiştik... Bazılarımız yıllardır içinde yaşadığı binada "çatlaklar" olduğunu ilk kez farkedip, birkaç günlük bir tedirginlik içine girdi. Belediyelere yapılan başvurular hızla arttı. Ve giderek, her zaman olduğu gibi olay etkisini yitirdi. Heyecan dindi. Yaşam eski olağanlığına, yapılar da eski sağlamlığına döndü. Konut bunca kıt, kirliler bunca yüksekken, hele taşınma bunca pahalı ve çileli bir işken, yapacak pek de bir şey yoktu. Unutmaktan başka. Eskiler "aslan yatağından belli olur" derlermiş. Sosyal bilimciler "Kentleri, kasabaları ve köyleriyle birlikte, yerleşme birimleri, toplumların aynasıdır" diyorlar. Gerçekten, sağlıklı, oturmuş bir toplumsal yapı, sağlıklı yerleşme birimleri ile kendini yansıtıyor.

Kentler, toplumca yaratılan değerlerin paylaşım biçim ve ilişkilerini, toplumun kültür düzeyini, işbölümü ve teknolojik birikim düzeyini ve diğer özelliklerini, zaman içinde kaydeden ve dile getiren iyi "belgelerdir". Yerleşme birimleri toplumların özelliklerini, sadece edilgen bir

biçimde yansıtmazlar. Bu özellikle, yeniden şekillenmesinde belirleyici etkileri de vardır.

Uygun barınma ve çalışma mekanları, eğitim, dinlenme, kısaca "yenilenme" mekanlarıyla birlikte, bireyler ve toplumlar için doğal bir gereksinimdir. Gelişen ve karmaşıklaşan kültürel ilişkiler, gücü yeterince kavranılmadan kullanılmaya başlanan teknolojik bulgular, bu gereksinimlerin, ehil ellerce ve planlı bir biçimde karşılanmasını gerektirmektedir.

Oysa toplumların, yerleşme birimlerine, konutundan kentine, verdikleri önem giderek azalmaktadır.

ÇÖKEN BİNA, İMAR PLANI DIŞINDA YAPILMIŞ

TARSUS'TA DA, ÇÖKME İHTİMALİ OLAN 5 KATLI BİR BİNADA BOŞALTILDI

MERSİN BUROSU
Önceki gün Mersin'de çöken apartmanla ilgili teknik raporun çıkarılması çalışmaları yoğun biçimde sürerken, binanın imar planı dışı arsaya yapıldığı öğrenildi.
Şimdi herkes şu soruyu soruyor. İmar Planı olmayan yere inşaat ruhsatı nasıl verilir? O yandan çöken apartmanın çevresindeki inşaatların hiçbirinin imar planı hükümlerine göre yapılmadığı ortaya çıktı.
Bugün sonuçlanması gereken teknik rapor (Devamı 6. Sayfada)

★ Bülent Tanık,
TMMOB Genel Başkanı

20 Ocak 1983 tarihli "Güney HABER" gazetesinden

ça; getirilen parça önlemler, doğaya aykırı "hukuk" kuralları olarak kağıtta kalmakta, ekonomik yasaların güçlülüğü karşısında yozlaşmakta, yozlaştırmaktadır.

Bu türden sağlıksız gelişmelere karşı önlem alabilme, kural koyabilme ancak planlama bütünselliği içinde başarı sağlayabilir. Kalkınma planlarının ve imar planlarının, gide-rilebilir teknik kusurları yanında, planlama bütünselliğinden yoksun olması; bunların, yasal belge niteliği kazandıkları andan itibaren mevzuatı şişiren, tescil eden veya "affeden" belgeler olması sonucunu doğurmaktadır.

Bütünsel bir planlama ve kural koyabilmenin yaşama geçebilmesi için; planlama gereksinmesinin ve planlama bilincinin yükselmesi ve bunun bir toplumsal zorlamaya dönüşmesi gerekli şarttır. Oysa yaşadığımız son 30 yıl bu bilincin köreldiği, hatta köreltildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde yapılan Beş Yıllık Kalkınma planları, 1500'ü aşkın belediyeye yapılan sayısız imar planı, kendiliğinden oluşan bazı şeyleri "meşrulaştırmanın", yani tasvir ve tescil etmenin ötesine geçememiştir. Bu yüzden de çokluk tozlu raflarda farelerin dışlarına terk edilmiş, ya da leblebici kağıdı olarak yaşamlarını tamamlamışlardır.

Bu yıllara egemen olan "plan değil pilav" zihniyeti, imar "anarşisine", kapkaça, başboşluğa ve yozlaşmaya meşru zemin oluşturmuştur.

Resmi yaklaşım, nasıl olursa olsun "pilav'dan" yana olunca, neyi, kimin, ne zaman, nerde, nasıl yapacağı konusu gerilere itilmiş; özel sektör ve bireyler de bunu, yararlarına zararlarına izlemiştir. Sonuçta kimileri ihracatçı olmuş, kimileri banker, kimileri gecekondü ağası, kimileri müteahhit.

Evet, gerçekten "Türkiye'de en kolay sahip olunabilen meslek müteahhitliktir."¹

Bu mesleği yerine getirebilmek için, büro olarak kullanılabilen bir oda bulmanız ve kapıya müteahhit olduğunuzu bildiren bir tabela asmanız yeterli olmaktadır. Okuma-yazma bilmeye bile gerek yoktur. Eğer müteahhit olarak devletin açtığı bir inşaat ihalesine katılacaksanız, önce Ticaret Odasına kayıt olmanız gerekiyor. 1 milyondan küçük inşaat işleri için, bir iş bitirme belgesi ve teminat yeterli sayılıyor. O zaman adınız "taşaron" oluyor. Daha büyük işler alabilmeniz için ban-

ka referansı, iş makineleri teçhizatınızın bulunduğunu ve teknik eleman çalıştırdığınızı kanıtlamanız gerekiyor. Ayrıca Bayındırlık Bakanlığı'nın verdiği müteahhitlik kartesine sahip olmanız şart. Bunlardan hiçbiri yoksa bile kolay var; teçhizatları, teknik personeli ve hatta gerekli karneyi kiralarak iş alabiliyorsunuz. Yani esas sorun para konusunu çözümleyebilmekte. Teminat veya banka referansını sağlayabilmekte. Bunları sağlayacak ilişkileriniz varsa, resmi sektör ihalelerine katılıp iş almanız için görünürde hiçbir engel kalmamaktadır.

Celep Kerimo da herhalde "pilavda" tuzu olsun diye böylece müteahhit olmayı seçmiştir.

YAŞADIĞIMIZ ÇEVRE "EHİL" ELLERCE YAPILMALI

Resmi kaynaklarca müteahhit olarak tanımlananların sayısal durumu şöyledir.²

	1981	1983	(%) Artış
Gerçek kişi	10.764	17.621	63,7
Tüzel kişi	1.076	2.177	102,0

"Halen 10 bininin etkinliğini sürdürdüğü tahmin edilen bu topluluğun yürürlükteki cari fiyatlarla 2 trilyon liralık yatırımı kolayca üstlenebilecekleri" de ileri sürülmektedir.³

Kentlerimizdeki yapıların çok önemli bir bölümünü, karne sahibi olmayan -resmîleşmemiş- müteahhitlerin gerçekleştirdikleri de bir gerçektir. Sayıları da tarafımızdan bilinmemektedir.

İnşaat sektörü ile ilgili mimar ve mühendislerin gelişimi ise şöyledir: (Odalara kayıtlı mühendis ve mimarlar)

	1954	1983
Mimar	746	14.000
İnşaat Müh.	2.371	28.650
Elektrik Müh.	671	11.300
Makine Müh.	902	22.900

Hiç de küçümsenmeyecek bir teknik eleman kapasitesi varlığı ortadadır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) 1982 yılı için mimar sayısının 10.525'e ulaşacağını ve mimar gereksinmesinin 13.000'e varacağını öngörmüştü. Oysa Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

1978 yılında mimar sayısını 9.500, ihtiyacı ise 5.580 kişi olarak saptamaktaydı. Aynı Planda 1983 yılı için öngörülen mimar sayısı 13.590, gereksinme ise 11.080 olarak belirlenmişti. (Dördüncü B.Y.K.P. Ankara, 1979, s. 254) Her iki örnekte de ihtiyaç tanımının ölçü birimi ve tanımında kullanılan yöntem bilinmemekle birlikte, gereksinme fazlası mimar gerçeği ortadadır.⁴ Nitekim bugün 3 bini aşkın mimar meslek dışı faaliyette ya da işsizdir. Oda kayıtlarına göre 4.250 inşaat mühendisi işsiz, 2.570'i de meslek dışı etkinliktedir.

700 inşaat mühendisi ve 400 mimar ise geçimlerini temin etmenin yanında, mühendis ve mimarlarımızın yurt dışında özellikle Ortadoğu ve Arap ülkelerinde etkinliğini sürdürmektedir.

Bu çoklukta mühendis, mimar ve müteahhit sayısına karşılık, proje bürosu olarak Odalara kayıt olan bürolar ise; inşaat mühendisliğinde 1.800, mimarlıkta 1.100 civarındadır.

Bir yeni irdeleme ise mimar sayısıyla bina yatırımları ve bunların ar-

tışları karşılaştırılarak yapılabilir. "Şekil (1) Türkiye'de yapımına başlanan ve kullanıma sunulan binaların, yıllık toplam alan olarak değişimini vermektedir. Bu bilgilerin yardımıyla oluşturulan Şekil (2) ise, Mimarlar Odasına kayıtlı her bir mimar için ortalama alan cinsinden, yıllık bina yatırımını göstermektedir."⁵

Görüldüğü gibi, son yıllarda inşaat sektöründeki durgunluğa da paralel olarak, teknik eleman başına düşen yapı miktarında hızlı bir düşüş vardır.

Ülkenin gerçekten imarı için ancak yetebilecek teknik eleman kapasitesi, iş kapasitesindeki ve istihdamdaki darlık yüzünden hayli fazlalık göstermektedir.

İmar ve bayındırlık işleriyle ilgili resmi kuruluşların teknik kapasiteleri konusunda şu rakamlar bilgi verebilir.

	Merkez	Taşra	Toplam
Bayındırlık B.	154	284	438
İmar ve İskan Bak.	140	118	258
İller Bankası	—	—	131

Kuruluşların sorumlulukları ve yüklendikleri iş kapasiteleri ile karşılaştırıldığında yukardaki sayıların çok az olduğu söylenebilir. Ancak bu rakamlardan yüklendikleri görev yöneticilik olanlar anlaşılammaktadır. İdari hizmetlerde (yani meslek dışı) çalışma oranı tüm mühendislik dallarında Türkiye için yüzde 30 civarındadır.

Yönetim ve idare hizmetlerinde mühendis ve mimar istindamı, ancak işsizliğin bu kadar yoğun ve teknik hizmetin bu kadar ucuz olduğu ülkelerde, bu kadar çok olabilir.

Bütün buraya kadar belirtilenlerin ışığında; ister piyasa ister kamu eliyle olsun, yapı üretim ve denetiminde teknik eleman katkısının son derece sınırlı olduğu rahatlıkla belirtilebilir.

Milyarlık bir yatırımın projelendirilmesi ve mühendislik hizmetleri için birkaç haftanın yeteceği yanlış kanısı yaygındır. Teknik hizmet ve uzmanlaşmaya, değer, önem ve saygı gösterilmemektedir.

Okullar hiçbir ülkede tam anlamıyla yetkin ve eğitimi tamamlanmış uzman yetiştirmezler. Bu bağlamda kamunun teknik hizmete verdiği önem çerçevesinde eleman istihdamını artırması ve yetkinleşen uzmanlarını da mesleki ve maddi açıdan tatmin ederek elinde tutması beklenmelidir.

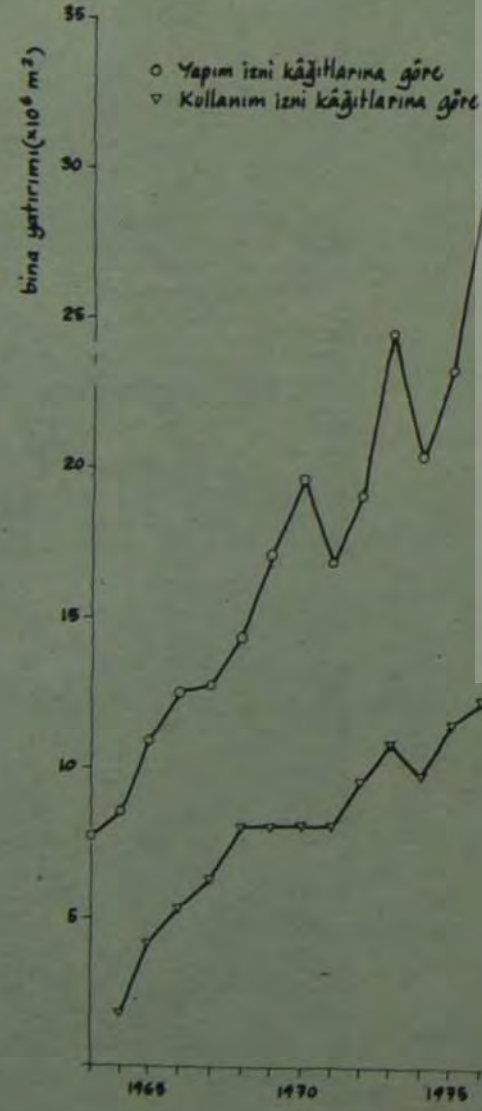
İster kamu, ister özel olsun, tüm kişi ve kuruluşlar için, mühendis ve mimarın, ancak mevzuatın zorladığı durumlarda başvurulacak kişi olması alışkanlığına son verilmelidir.

Bunca teknik eleman varlığına ve teknik hizmetin bu derece ucuz olmasına karşılık, planlama ve mühendislik hizmetlerine bakış açısı değişmediği sürece; kentlerimizde yeşili saksıda görmeye, her an çökebilir yapılarda da oturmaya devam edeceğiz demektir.

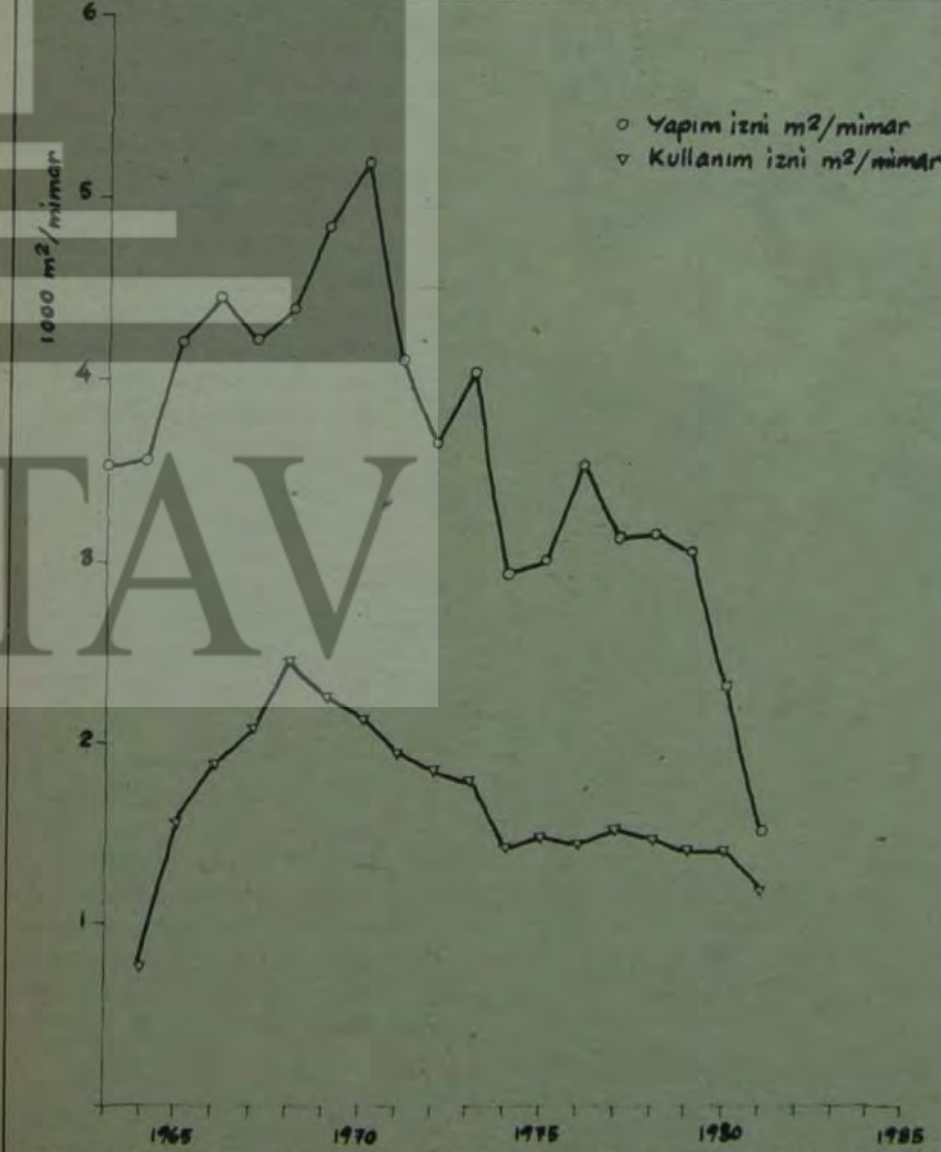
Çaycı banker olup, ekonomi "uzmanlarının" paralarını işletebiliyor, berber diş çekebiliyorsa, celep de yapı yapacak ve hem de satacaktır. Ama bu işte bir terslik olduğu da gün gibi açıktır.

NOTLAR

- 1- Cumhuriyet, 14 Ocak 1983
- 2- Milliyet, 17 Şubat 1983
- 3- Murtaza Çelikel, "Toplu Konut Semiceri, 2487 Sayılı Toplu Konut Yasasında Özel Sektör" Ocak 1983, Ankara
- 4- Teoman Aktüre, "Sayımız Saygınlığımız" Mimarlık 83/1, Mimarlar Odası Yayını, Ankara, s. 20-21
- 5- Teoman Aktüre, ibid.

ŞEKİL 1- Türkiye'de toplam bina yatırımı
KAYNAK: DİE İnşaat İstatistikleri

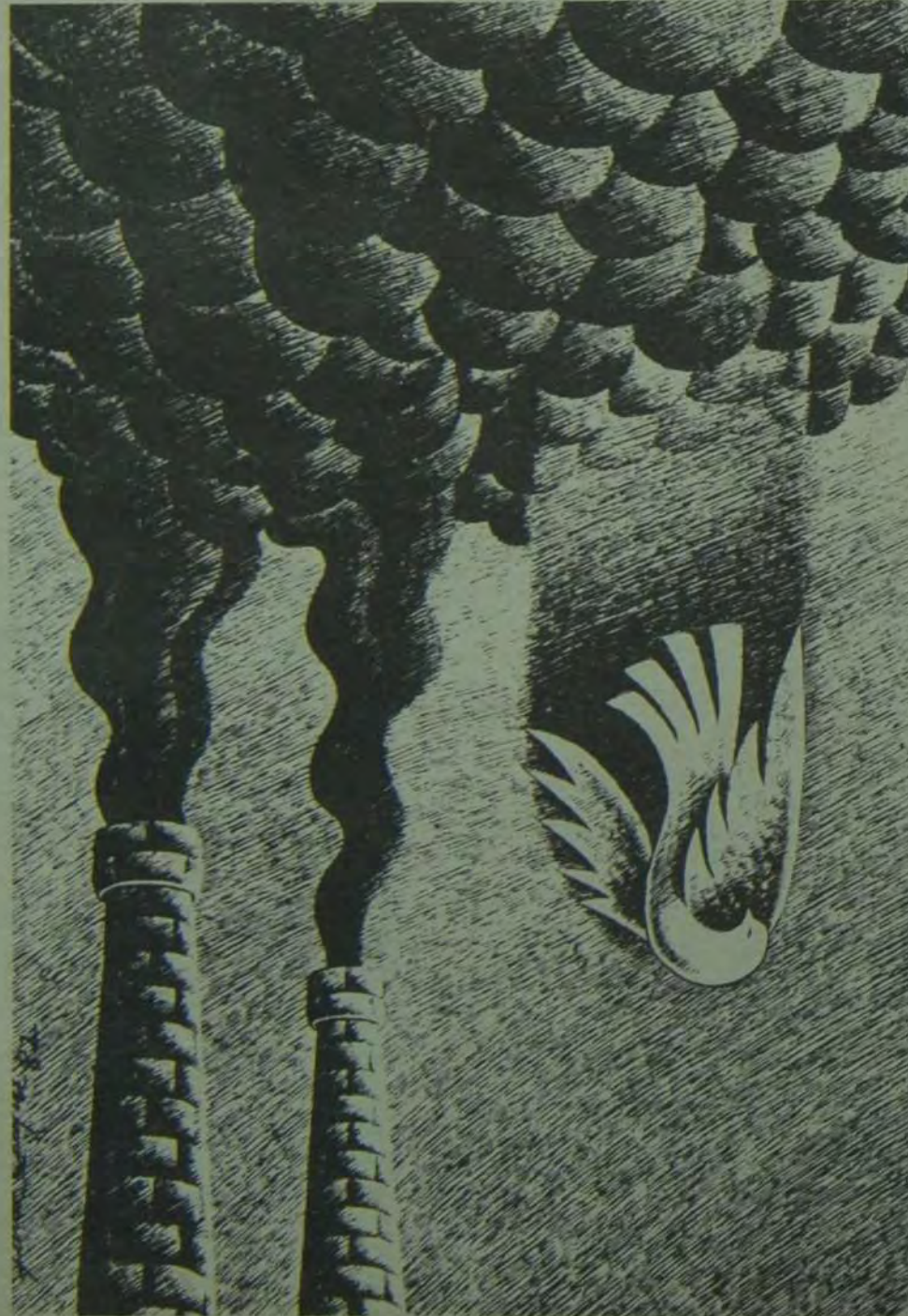

ŞEKİL 2- Mimar sayısı ve bina yatırımı ilişkisi
(Mimarlar Odasına kayıtlı mimar başına yıllık m^2 yapım ve kullanım izni alınan bina alanı)

İÇİNDEN ÇIKILAMAYAN BİR ENERJİ HESABI

■ Ömer KULELİ

Karikatür : Faruk CAĞLA

Bu yazı bilimsel değildir. Yalnızca uykusu kaçırılmış bir adamın ne kadar yanlış düşüncelere saplanabileceğini göstermektedir. Okuyana yarar getirmez. Ancak televizyon seyretmek yerine okunabilir.

GÜNLERDEN 17 Ocak 1983, gece 23.00 suları. Adam biraz uykulu. Gazete okuyor. Haberlerin çoğu radyo ve televizyonda duyduklarının aynısı. İç sayfalar, sanat, spor... bir de arka sayfaya göz atalım. O da ne? Tepede iri puntolarla: 1992 yılında tüm Ankara havagazı ile ısınacak. Olamaz, uykusunu sen, yanlış okuyorsun. Bir daha oku... Valla aynen öyle. Alt tarafı da oku bakalım. Bu gazeteciler de hep yalan yazar canım. İyi de naftadan havagazı üretimi, Dünya Barkası'ndan 1,2 milyon dolar kredi, yüzde 80 yerli malzeme, 1987'de Kavaklı, Bahçeli, Bakanlıklar ve Cebeci'nin bir bölümünün, 1992'de tüm Ankara'nın havagazı ile merkezi ısıtılması ve de bu işin 2,85 milyon metreküp gazla yapılması vb. türünden verilerle donatılmış bir yazıyı zavallı gazeteci nasıl uyduracak? Var bu işte bir yanlışlık! Hele bir kâğıt kalemi elimize alalım. Ne de olsa biraz anlarız bu enerji konusundan...

Adam ertesi sabah alır kâğıdı önüne, yapar kendi evinin enerji tüketiminin dökümünü. Karı koca çalışıp ortanın üzerinde gelir sağlayan, iki çocukları ile 88 metrekairelik kaloriferli bir apartman dairesinde yaşayan Ankaralı bu ailenin yıllık enerji tüketimi şöyle çıkar ortaya: (Yalnızca elektrikle çalışan radyo, buzdolabı, aydınlanma dışında)

Isınma: Apartman yılda 20 ton yağyakıt yakıyor, onların payı 20 : 13 = 1,538 ton.

Sıcak Su: Elektrikli ısıtıcı haftada en az 5 saat çalışır. Çalışınca 2,5 kilovat elektrik tüketir. Yılda 52 hafta var.

Yemek Pişirme: Bir tüp 1,5 ay yetiyor. Yılda 8 tüp eder. Sahi 1992'de tüm Ankara'yı ısıtacak belediye, 1983'te bu eve yalnızca yemek pişirmek için bile havagazı verememektedir! Açık adam elkitabını, bu çeşitli enerji kaynaklarının ortak bir değerinde, kilokaloride (kcal), eşdeğerlerini bulur:

Isınma:
1,54 ton yağyakıt 15,38 x 10⁶ kcal

★ Doç. Dr. Ömer Kuleli,
Hacettepe Üniversitesi Kimya
Mühendisliği Bl. Öğretim Üyesi

Sıcak Su:	
650 kilovat/saat	1,64 x 10 ⁶ kcal
Yemek Pişirme:	
8 tüp	1,18 x 10 ⁶ kcal
Toplam	18,2 x 10 ⁶ kcal

Hımm, demek ki adamın yıllık enerji tüketiminin yalnızca yüzde 6,5'i yemek pişirmeye yarıyor. Bugün bu yüzde 6,5'i veremeyen belediye dokuz yıl (yanlış okumadınız, 9 yıl) sonra ona yüzde 100'ünü verecek istediği enerjinin. İlginç, devam edelim... Ne diyordu haber, yılda 2,85 milyon metreküp gaz, bir metrekübün ısı değeri 3900 kilokalori (bu en iyi havagazının, kışın böyle bir gazı bulan bayram eder Ankara'da). Demek ki (2,85 x 10⁶) x (3900) = 1,11 x 10¹⁰ kilokalori ısı sağlayacak bu fabrika ve de şebeke de hiç kaçak olmayacak, evlere gelecek bu ısının hepsi. Olsun, bakalım adamın evi gibi kaç eve yeter bu ısı:

(1,11 x 10¹⁰) : (18,2 x 10⁶) = 610
Demek ki neymiş, tüm Ankara halkı 1992'de 610 tane konutta oturacakmış... Bırak şakayı, ciddi ol. Yahı şaka yapan kim, adam mı, gazeteci mi, belediye mi?

Bakalım Ankara'da kaç tane konut var? Telefonlar edilir, belediye, Çevre Müsteşarlığı derken, görülür ki kimsede doğru rakam yok. Tahminin 30-35 bin kaloriferli konut var, denir adama. Bir de Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1982 Cep Yılığ'ına bakalım. 1981'de tüm ülkede 89.400 apartman var, bunların 17.700'ü kaloriferli. Her apartmanda 15 konut olsa 35.000 konut, 2.330 kaloriferli apartman demektir. Demek ki tüm Türkiye'deki kaloriferli apartmanların 2.330 : 17.700 = yüzde 13,2'si Ankara'da imiş. Makul bir rakam, devam edelim araştırmamıza.

Nedir Ankara'nın yakıt durumu acaba? Resmi verilere göre 1982-83 kışında Ankara'nın yakıt tüketimi şöyle öngörülüyordu: Linyit: 1 milyon ton; Kok: 100 bin ton; Briket: 25 bin ton; Yağyakıt: 200 bin ton. Bunların ısı eşdeğerlerini hesaplayalım:

Linyit	3 x 10 ¹² kcal
Kok	0,62 x 10 ¹² kcal
Briket	0,10 x 10 ¹² kcal
Yağyakıt	2 x 10 ¹² kcal
Toplam	5,72 x 10 ¹² kcal

Isıtma-Konut-Nüfus ilişkisine bir daha dönelim şimdi:

Toplam Isınma Yakıtı	= 5,72 x 10 ¹²
Adamın Isınma Yakıtı	= 1,54 x 10 ⁷
	= 372.000 konut

Her evde 5 kişi yaşasa Ankara'da şu ya da bu biçimde ısınan adam sayısı 372.000 x 5 = 1.860.000 olur. 1980 sayımına göre kent nüfusu 1.878.000 (kent girişindeki Karayolları hevhası böyle yazıyor). Hesaplanan nüfus ile gerçek(!) nüfus birbirini az çok tutuyor. İyi, devam edelim işimize.

Ankara'nın nüfusu ve ısınma gereksinimini 1992'ye dek hiç değişmeye yıllık yakıt gereksinimi olan 5,72 x 10¹² kilokalorinin 1,11 x 10¹⁰ kilokalorisini havagazı fabrikası sağlayacak, yani tam 520'de birini ya da % 0,2'sini... Geriye kalır % 99,8. Evet gazete haberi biraz(!) yanlış. Bu küçük(!) yanlışın nedenleri ne olabilir, irdeleyelim derseniz. İşte size çeşitli senaryolar, beğenin birisini:

A- Gazeteciye 2,85 milyon metreküp bir fabrika değil, 500 tane kurulacağı söylenmiştir. O da bunu atlamıştır. (500 tane fabrikanın alanı kentte millete oturacak yer bırakmazdı. Hele bunların doğuracağı çevre kirliliği korkunç olurdu. Oysa biz havamız temiz kalsın diye havagazı ile ısınacaktık.)

B- Fabrika 2,85 milyon metreküp sığalı değil, 1,48 trilyon metreküp sığalı olarak yapılacaktır. Gazeteci kendisine söylenen sayının yarısını yazmış, milyon ile trilyonun farkını bilmediğinden... Cahillik, canım biraz anlayışlı olun.

C- Adamın öğrendiği yakıt tüketim rakamları çok yanlıştır. Bakalım adamın başvurduğu resmi kaynak ona ne demiş: "1982-83 kışı için Ankara'ya 680.000 ton linyit

taahsis edilmişti. Ancak '82 yılında kömüre dönüştürülen kalorifer sayısında çok artış oldu, bu nedenle bir milyon tona ulaşacağımız kesin. (1981-82'de bu rakam 993.992 ton) 175.000 ton kok tahsisimiz var, ama halk pahalı diye almıyor, ancak 100.000 tonu satılabilecek. (1981-82'de bu rakam 11.091 ton) 25 bin ton briket satılacağını hesaplıyoruz. (geçen yıl 4.381 ton) 1981-82'de 260 bin ton yağyakıt satılmıştı. Bu yıl 250 bin ton özel kalorifer yakıtı (% 45 mazot, kalanı 6 No'lu yağyakıt) tüketimi öngörülmüştü, yüksek fiyatı nedeni ile onun satışı da en çok 200 bin ton olabilecek." Adam geçen yılki rakamlarla karşılaştırdı, verilen değerleri yaptığı hesaplarda kullandı. Başka ne yapabirdi ki?

D- Mühendislik el kitaplarında çeşitli yakıtlar için verilen ısı değerler 500 kere yanlıştır. (Ciddiyet lütfen!)

SONUÇ

Bu adamın uykusu kaçmış, biraz sinirli. Ne gazeteciye, ne de belediyeye inanmıyor. Hesapları da çok, ama çok yanlış yapıyor bu nedenle. Hele biraz yatışsın, biz onu yine uyuturuz(!) evelallah... Nasılsa 1992'de dünyada petrol bitmeyecek, nafta bol ve ucuz olacak. Biz o naftadan havagazı yapıp Ankara'yı ısıtacağız, böylece hava kirliliği de olmayacak. Temiz havada da doğrusu iyi uyutulur böyle meraklı adamlar.

Ali, Ayşe, Fatma, Osman!
Hadi yatağa benim kuzucuklanım, yavrularım. Enerji masamız bitti. İyi uykular...

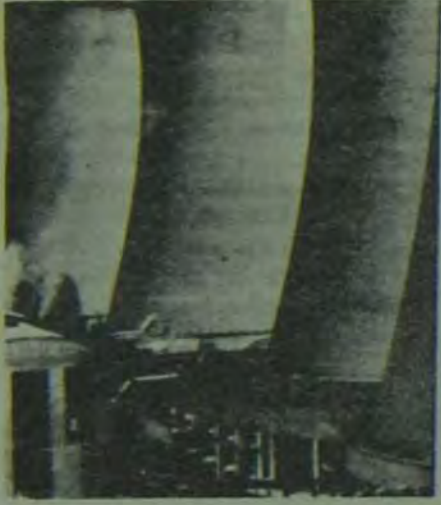
TAM Möble Dekorasyon

- * Portatif Kitaplık
- * Genç ve Çocuk Odası Takımları
- * Ranzalar
- * Yataklar
- * Sifonyerler
- * Özel Siparişler

MAĞAZA : Ziya Gökalp Cad. 28/B, Kızılay - Ankara / Tel: 318422
FABRİKA : Keresteciler Sitesi, Ulubat Sok. No. 22, Sıteler - Ankara

ÜÇÜNCÜ DÜNYANIN ENERJİ POLİTİKASI SEÇENEKLERİ

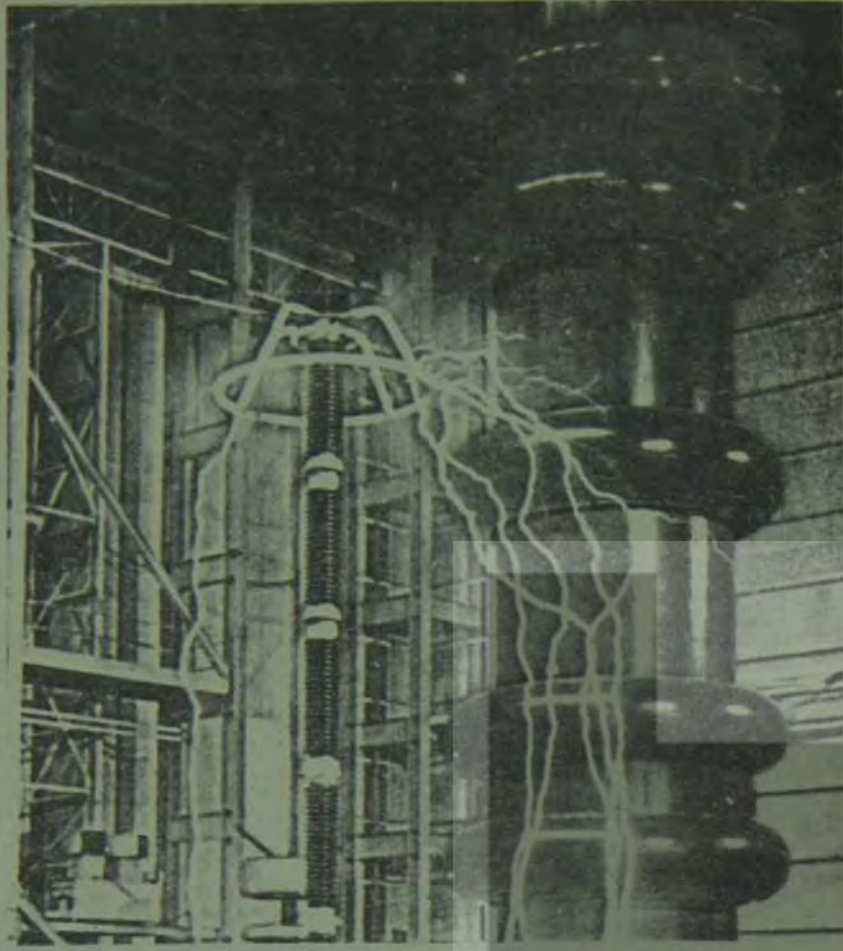
■ Ergun AR

NET Enerji" kavramı (Bir teknolojinin enerji ürünü eksi bu enerjiyi tekrar elde etmek için kullanılan enerji olarak tanımlanır) ve bunun termodinamik, biyolojik ve ekonomik uzantıları sonucunda son çözümde, sadece güneş enerjisine dayalı bir uygarlık varlığını devam ettirebilecektir. Bu ifade özellikle Üçüncü Dünya için daha da fazla geçerlidir.

Gerçekten Üçüncü Dünya akıllıca ve hızla hareket ederse, güneş enerjisi çağına sanayileşmiş dünyadan daha önce girebilir. Az gelişmiş ve gelişen ülkeler güneş ışığından nasiplerini daha fazla almış görünmektedirler. Nüfus dağılımları merkezileştirilmemiş, yumuşak/yenilenebilir (Bak.Ek) sistemlerin daha kolay ve daha hızlı kullanımı için daha uygundur. Zaten şimdi de enerji gereksinimlerinin çoğunu dolaylı güneş enerjisi kaynaklarından (çoğunlukla odundan) karşılamaktadırlar.

★ Prof. Dr. Ergun Ar, Hacettepe Üniversitesinde Dekan

Enerji/sermaye yoğun biçimde endüstrileşmiş dünyanın gereksinimi olan üstyapının karmaşıklığını taşımadıklarından güneş enerjisine dayalı bir ekonomiye geçişin ilk aşamaları artan enerji kullanımı etkinliklerinden daha fazlasını gerektirmeyecektir.

Yakın zamana kadar, Üçüncü Dünya karar merkezleri sanayileşmiş ülkelere bir "gelişme" modeli olarak bakıyorlardı. Fakat gelişme kuramı son on-beş yıl içinde büyük ölçüde değişti ve artık çok az gelişmekte olan ülke bir zamanlar olduğu gibi ABD'yi ve Sovyetler Birliği'ni aynı heyecanla taklit etmeye çalışmakta. Ekonomik büyüme ve toplum refahının gayri safi milli hasıla (GSMH) kavramıyla değerlendirilmesi, anlaşıldığı ve uygulandığı biçimiyle, çoğu kişi tarafından ciddi bir şüphe ile karşılanmaktadır. Robert Kennedy bu şekilde kabul edilen GSMH'nın yetersizliğini basit ve etkili bir muhasebeyle şöyle belirtmişti:

"GSMH hava kirlenmesini, sigara reklamlarını ve karayollarımızı cetsitlerden temizleyecek ambulansları da içerir. Kapılarımız için yapılan emniyet kilidlerini ve bunları kıran insanların içine konulduğu hapishaneleri de dikkate alır. GSMH ağaçların tahribini ve Superior Gölünün yok edilmesini de içerir. Napalm, füzeler ve nükleer başlıkların üretilmesiyle yapılan araştırmaları da içine alır. GSMH şehirlerimizdeki çatış-

maları yatıştırmak için kullanılan polis teçhizatıyla şişer ve bu ayaklanmalardan doğan hasarlarla azalmadığı gibi bu yıkıntıların üzerinde inşa edilen gecekonduyla daha da yükselir. Whitman'ın tüfeğini, Speck'in bıçağını ve çocuklarımıza mal satmak için şiddeti yücelten televizyon programlarını da içerir..."

Sıkıştırıldığı zaman çok az iktisatçı GSMH'yi sosyal refahın kapsamlı bir ölçüsü olarak savunur. GSMH yaşamın niteliğini ölçmez. Bir ölçü birimi olarak eksikliklerine ek olarak, GSMH sosyal refahın kesinlikle çok hayati bir yönü olan mal ve hizmetlerin ne şekilde dağıtıldığını da göstermez. Bu duruma çare bulmak için bazı teşebbüslerde bulunmaktadır. Japon hükümeti GSMH'da yapıldığı gibi yalnızca onarım/yenine koyma maliyetlerini üstüne eklemek yerine, ekonomik toplamdan ekonomik büyümenin yol açtığı zarar ve değer kaybını çıkaran bir muhasebe sistemi olan Net Ulusal Refah kavramını geliştirmektedir. Hollanda'da Merkezi İstatistik Bürosu bu kavramı daha da geliştirmekte ve yenilenemeyen kaynakların tüketimine bağlı kayıpları da hesaba katmaktadır.

James Tobin, William Nordhaus ve Ezra Mishan'ın da içinde bulunduğu çoğu önemli iktisatçı, değişik ölçü birimleri üzerinde çalışmalar yapmışlardır.

Enerji gereksinimi ve planlama

konusunda gerçeğin dışına çıkmamak için Herman Daly ve Amory Lovins'in gözlemlediği gibi ilkin şu soruları cevaplamamız gerekir. Enerjiye kim gereksinim duyuyor? Ne kadar enerji? Ne çeşit enerji? Ne amaçla? ve Ne kadar süre? Garip görünebilir ama bu temel sorular 1976 yılına gelinceye dek sorulmamıştı. (20-21 Ekim 1976'da yapılan Oak Ridge Üniversitesi, Enerji Gelişimi için İleriye Dönük Seçimler Sempozyumu)

İÇİNDE BULUNDUĞUMUZ DURUMA KISA BİR BAKIŞ

Üçüncü Dünyanın elde edebileceği kıt sermaye ile fosil yakıtları temin etmesinin güçlüğü yanında, bunların odun kömürü, tezek, odun gibi geleneksel enerji kaynaklarının da kıtlaşması sorunu vardır. Yenilenebilir enerji kaynağı olarak ağaçlar nüfus artışını ve genç ağaçların giderek artan kesimini karşılayacak ölçüde hızlı büyüyemezler. Böylelikle, ormanların tahribi hızla ilerleyerek toprak erozyona uğramakta ve bunun çok ciddi bir sonucu olarak da toprağın bitki üretme potansiyeli azalmaktadır. Eğer yörede bir baraj varsa enerji depolama sığası da erozyonla orantılı olarak azalmaktadır. Ayrıca da toprağın yağmur tutma sığası azalmakta, yeraltı suyu düzeyi düşmekte ve sonuç olarak da kuyu sulanını daha uzun mesafelere pompalamak zorunda kalınmaktadır.

Üçüncü Dünyanın uluslararası piyasadaki göreceli dezavantajı daha ileri derecede ve artan güçlüklerle yol açmıştır. Özellikle 1973 - 74 ambargosundan sonra gelişmekte olan ülkeler artan petrol fiyatlarına uyum sağlamaya çalışırken endüstriyel dünyada üretilmiş mallara da çok büyük ölçüde artan fiyatlar ödüyorlardı. Sadece bu malları üretmek için gerekli petrolün daha yüksek maliyetiyle değil, aynı zamanda da endüstriyel ülkelerdeki petrol kökenli enflasyonun etkilerinin nedeni olan daha yüksek ücret ve kârlarla da uğraşmak zorundaydılar. Diğer taraftan ihracat ürünleri de alıcı piyasasında satılmakta ve fiyatları artmış ithal malları ile genel olarak bir denge sağlayamamaktaydılar. Son olarak da OPEC'in yatırım sermayesini kendilerine çekmeyi başaramamaktaydılar. Yukardaki nedenlerin hepsinin veya birçoğunun sonucu olarak bugün Üçüncü Dünya kendisini oldukça güç, hatta başa çıkılmaz gibi görünen bir ekonomik durumun içinde bulmuştur.

NE YAPILIYOR VE NE YAPILABİLİR?

Merkezi olmayan yumuşak/yenilenebilir enerji teknolojilerinin birçoğu halen kentsel ve kırsal kesimde uygulanmakta, enerjiyi ısı, sıvı ya da gaz yakıt, mekanik iş ya da elektrik olarak sağlamaktadır. Güneş ışığı ile yapılabilecek en yalın iş ısı sağlamaktır. Dünyada yakılan yakıtların çoğunun sağladığı sıcaklıklar güneş toplayıcıları ile kolayca ulaşılabilecek düzeydedir. Güneş enerjisi ile çalışan yalın su ısıtıcıları yerel malzemelerden kolaylıkla yapılabilir. Daha ileri yapımlı olanlar da, bu alandaki büyüyen üretim sığalarına sahip olan Japonya, İsrail, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yapıldığı gibi, kitle üretimi ile oldukça ucuza üretilenlerdir.

Enerji depolamak için yeni, yaratıcı edilgin (pasif) ısıtma sistemlerinin kullanılması pek çok Üçüncü Dünya ülkesi için ucuz bir yoldur. Edilgin sistemler yapıyı istenmeyen sıcaklıktan korumak, kışın ise güneşten alınan ısıyı emebilecek biçimde tasarlanıp yapılırlar. Etkin (aktif) sistemler ise şimdilik ilk yatırım bakımından oldukça pahalıdır.

Güneş ışınları ısıtmaya olduğu kadar soğutmaya da yarar; özellikle sıcak ve kuru iklimlerde bu ilkenin uygulanma şansı büyüktür. Sanayileşmiş ülkelerde yeni yapılan pek çok güneş evinde güneş ışınlarının soğutulması ile çalışan soğutma sistemleri kullanılmaktadır. Bunların küçük modelleri az gelişmiş ülkelerde gıda maddeleri ve ilaçların korunması gibi zor ve önemli işler için oldukça ucuz soğutucular yapmakta kullanılabilir. Bu sistemler güneş ışığının en parlak ve soğutma gereksiniminin de en çok olduğu zamanlarda en etkin olarak çalışırlar. Güneşle çalışan iklimlendiriciler (air conditioners) Hartum'da bir otelde ve Afrika ülkelerindeki bazı ABD elçiliklerinde kullanılmaktadır.²

Güneş toplayıcıları ve güneş havuzları güneş enerjisini çeşitli ısı makinelerinde faydalı işe çevirebilirler. 1912'de Mısır'da 37 kW'lık bir sulama pompası yapıp çalıştırılmıştır. Halen bir Fransız firması güneşle çalışan 1-3 kW'lık su pompalarını 15.00 dolar/kW fiyatla pazarlamaktadır. Batelle Memorial Institute'un yakın tarihte yaptığı bir ön-deneme (prototip) pompanın fiyatı 7.000 dolar/kW'tır. Bir Amerikan firması da halen 10 kW'lık pompaları 4.000 dolar/kW'a satmakta ve

kitle üretimine geçildiğinde birim fiyatın 1.250 dolar/kW'a düşeceğini öne sürmektedir.³

Güneşle çalışan en heyecan verici aygıt güneş pili (fotovoltaik hücre)dir. Güneş pillerinde hiçbir hareketli parça yoktur, yakıt tüketmezler, kirlenmeye yol açmazlar, çevre sıcaklığında uzun süre çok az bakımla çalışırlar ve genellikle yer kabuğunda çok bulunan bir element olan silisyum'dan yapılırlar. Güneş pilleri üzerlerine güneş çarınca doğrudan elektrik üretirler. Şimdilik yalnızca boru yolları, petrol kuyuları, işaret şamandıraları, orman bekçi kulübeleri ve Üçüncü Dünya'nın köyleri gibi uzak ve ıssız yerlerdeki uygulamalar için ekonomiktirler. Ancak devletin çok sayıda alımı garanti ettiği durumlarda kitle üretimi ile oldukça ucuza mal edilebilecekleri de gösterilmiştir. (Barry Commoner'in Politics of Energy adlı kitabının 32-38. sayfalarına bakınız.) Piller Hindistan ve Nijerya'da eğitim için kullanılan TV alıcılarına, And dağlarında radyo yayıcılarına, Yukon Volta'da su pompalarına, Arizona'daki Kızılderililerin yaşadığı köylerdeki ilaç soğutucu depolarına enerji sağlamaktadırlar. Üretim teknolojileri gereği bunlar küçük birimlerden (modüllerden) oluşur, bu nedenle de bir yerde fazla sayıda bulundurulmaları ekonomik değildir. Merkezileşmemiş bir düzende kullanıldıklarında elektrikliğin depolanması ve iletiminden doğan kayıplar en aza indirileceğinden, teknoloji en iyi biçimde uygulanmış olur. Böyle merkezileşmemiş bir düzenlemede pile çarparak elektrige çevrilemeyen enerjinin -ki toplam güneş enerjisinin % 80'i kadardır- ev ısıtma/soğutmasında, su ısıtmada ve buzdolabı çalıştırmada kullanılabilmesi olasıdır.⁴

Güneş enerjisinden dolaylı olarak da akarsularda, yelde ve bitkilerde yararlanabiliriz. Su ve yel değirmenlerini yüzyıllardır kullanıyoruz. Kimi ülkelerde elektrik üretmek için su türbinleri kullanılmaktadır. Çin'de tüm hidroelektrikliğin üçte biri 100 kW'tan küçük üreteçlerce sağlanmaktadır.⁸ Geçmişte hidrolik güç kullanımında en çok araştırma büyük barajlar için yer seçiminde yapılmıştır. Bu büyük barajlar bize şu sorunları getirmiştir:

İyi tarım arazisini su basması, çok sayıda insanın göç etme-zorunluluğu ve bir tür parazitik kan enfeksiyonu olan Schistosomiasis hastalığı. Şimdi daha küçük ve merkezileşmemiş uygulamalar dikkat çekmektedir. U.S. Army Corps of Engineers'in yeni bir raporuna göre ABD'deki

54.000 megavattlık üretim halen mevcut olan, 8 m. ya da daha fazla yükseklikteki sulama ve taşma önleyici 50.000 küçük barajda gerçekleştirilebilir. Bir karşılaştırma yapmak için tüm ABD'deki nükleer elektrik sığasının da yalnızca 48.000 MW olduğunu belirtelim.

Yel enerjisi ile çalışan makineler değirmenler ve türbinler olarak ikiye ayrılır. Değirmenler yavaş döner ve su pompalama gibi yüksek tork gerektiren yerlerde kullanılır. Türbinler ise hızlı döner ve elektrik üretiminde kullanılır.⁵ Üretim pervane alanının karesi ile ve yel hızının küpü ile artması gibi mühendislik ölçütlerine dayanarak kimi uzmanlar çok büyük türbinler önermektedirler. Ancak asıl sorun yatırım tutan başına elde edilebilecek enerjidir. Böyle incelendiğinde en uygun türbinin en büyük türbin olmadığı görülmektedir. Küçük türbinler kitle üretimine ve yerel malzeme kullanımına büyüklerden daha kolay uyum gösterirler. Küçükler daha düşük yel hızlarında elektrik üretebilir ve günün/yılın daha büyük bir bölümünde çalıştırabilirler.⁶

Yel makinelerinin Üçüncü Dünya'daki tarihçeleri biraz karışıktır. Mali ve Uganda'da yel değirmenleri kötü bakım ve parça eksikliği yüzünden terkedilmiştir. Tanzanya'da yerel yel koşullarına uygun değirmenlerin seçilmeyişi sürekli sorun olmuştur. Ancak yine Tanzanya'daki bir başka program ile Zambiya ve Arjantin'de başarılı sonuçlar alınmıştır. Girit'te yüzyıllardır kullanılan yelken kanatlı bir yeldeğirmeni tasarımını su pompasına uyarlayan Etiyopya'daki Gelep Kabilesi yerel malzemelerle çok başarılı olmuştur.

15 kW'lık üreteçlerle elektrik üreten küçük yel türbinlerinin maliyeti 500 dolar/kW'a kadar düşebilmektedir. Hidroelektrik şebekesine bağlanan yel türbinleri bugün sanayileşmiş dünyada bile ekonomik bir elektrik kaynağıdır. Ölçek ve kitle üretimi sorunları çözümlendiğinde gelecekte daha ucuz olacakları da şimdiden bellidir.²⁻⁷

Güneş enerjisinden yararlanmanın bir başka yolu da bitkilerin kimyasal bağlarında depolanmış olan güneş enerjisidir. Halen ticari enerji gereksiniminin %15 kadarı zaten bu yolla, odunu yakarak sağlanmaktadır. Brezilya enerji içeriğinin fazlalığı nedeni ile şeker kamışı ve kassava yetiştirmekte ve bunları etil alkolle dönüştürmektedir. 2000 yılında alkolün, ithal benzinin yerini

ni tamamen alması planlanmıştır. Filipinler'de Hindistan cevizi kabuklarının elektrik santrallerinde yakıt olarak kullanımı ile yılda iki milyon ton dizel yakıtının tasarruf edilmesi öngörülmektedir. İnsan ve hayvan dışkıları ile diğer organik atıklardan havasız (anaerobik) bozunma sonucu metangazi üretilir. Biyogaz sürecinin artışı, zararlı mikropplardan arındırılmış, nitelikli bir gübredir. Bangalore'deki India Inst. of Science'ten A.K.N. Reddy'nin "Fakirlere Enerji" adlı, ünlü bir yazısından aşağıya aldığımız bölümde biyogaz üreteçleri kömürle çalışan bir gübre fabrikası ile karşılaştırılmaktadır:²

"Bugün Hindistan'da azotlu gübrelere çok büyük bir istem var (Beslenme Sorunu!). Kömür enerjisi ile çalışan büyük bir gübre fabrikası yılda 230.000 ton gübre üretir. Aynı miktardaki gübre 26.000 biyogaz üretecinde de üretilir ve biyogaz üreteçlerinin yapımı gübre fabrikasından 15 milyon dolar daha ucuzdur. Bunlar için gerekli tüm para yurt içinde kalacağından ayrıca 70 milyon dolar döviz de tasarruf edilir. Biyogaz üreteçleri fabrikaya göre 130 kat fazla insanı istihdam eder ve işgücü insanların çoğunluğunun yaşadığı, işsizliğin en büyük sorun olduğu bölgelerden sağlanır. Biyogaz üreteçleri gübreyi gerek duyulan yerde üreterek, ulaşım giderlerini yok eder, ya da çok azaltır. Ayrıca kömürle çalışan fabrika her yıl 550 Hint köyünün gerek duyduğu kadar enerjiyi tüketirken biyogaz üreteçleri her yıl 26.000 Hint köyünün enerji gereksinimlerini üretirler."

Biyogaz teknolojisi en çok Çin'de gelişmiştir. 1958'deki ilk deneme başarısızdı, ancak 1970-72'de Szechwan'da birkaç yüz biyogaz üreteci yapıldı. Onların büyük başarısı 1975'te büyük bir ulusal programı başlattı, 100.000 teknisyen eğitildi. Mayıs 1977'de Yeni Çin Haber Ajansı 4,3 milyon üretecin ülkeye çalıştığı bildiriyordu. Bunların çoğu köy ve çiftliklerde günde 100 metreküp gaz üretilip 50 Çinlinin enerji gereksinimini karşılıyordu. Yalnızca Szechwan Eyaletinde 17 milyon insan biyogazla yemek pişirip aydınlanıyordu. 5 kişilik bir aileye yeterli olan 10 metreküplük bir üretecin maliyeti kullanılan malzemeye bağlı olarak 15-20 dolardı ve bu yatırım bile son 5 yılda yarı yarıya azaltılmıştır. Hunan Eyaletinde yılda 40 adam/günlük işgücü ve 15 dolarlık bir tasarruf böyle bir üreteçle sağlanmaktadır.

ÖNLENMESİ GEREKEN BİR TRUVA ATI:

NÜKLEER ENERJİ TEKNOLOJİSİ AKTARIMI

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) 2000 yılında gelişmiş ülkelerde en az 293.000 MW, en çok 437.000 MW'lık nükleer enerjiye dayalı elektrik üretim sığası olacağını tahmin etmektedir. Nükleer reaktör ve yakıt üreten firmalar bu tahminleri coşku ile benimseyip desteklemektedirler. Sanayileşmiş ülkelerden aldıkları yeni siparişler tehir ya da iptal edilen projelerin sayısından daha aşağı düştüğü ve pek çok sanayi ülkesinin resmi tahminlerinde nükleer enerjinin payı %67 oranında azaltıldığı için nükleer sanayi mallarını pazarlamak için büyük bir istekle Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne dönmüşlerdir.⁹⁻¹⁰⁻¹¹

IAEA'nın nükleer sığanın şimdiki 200 kat fazla olacağını öngörmesi tamamen olanaksızdır. Pek çok ülke için nükleer güç, tıpkı petrole olduğu gibi, bir enerji dışıdır ve yalnızca bu nedenle bile pahalıdır. Nükleer gücün geliştirilmesindeki en büyük maliyet unsurları kapital aygıt ve gereçlerle yakıt tutarlarıdır ve bu paranın hepsi sanayileşmiş ülkelerde harcanacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda bir tek küçük nükleer reaktörün fiyatı yıllık dışsatım tutarından daha çoktur. Böyle bir reaktörün alımı korkunç bütçe açıklarına yol açar. Nükleer enerjinin kullanılmaya başlanması ile yoksul ülkelerin zenginlere teknolojik bağımlılığı azalmaz, tersine artar.

Nükleer gücün kapital yoğunluğu alışlagelmiş fosil sistemlere göre 50-100 kat fazladır. Yalnızca reaktörü değil de tüm sistemi gözetirsek 1980'li yılların ortalarında bir kW nükleer enerjinin tüketicilere ulaşması için yapılması gerekli yatırım en az 3000 dolar, daha çok olasılıkla 4000-5000 dolar kadardır. Bu kapital yoğunluğu büyük, fosil yakıtlı sistemlerden daha çoktur, fakat her ikisinin de yapımları o kadar masraflıdır ki, yıllar öncesinde Londra'daki Shell'in strateji planlamacıları Basra Körfezi ülkeleri dışında hiçbir gelişen ülkenin ekonomisinin çoğuna bu yollarla elektrik sağlayamayacağı sonucuna varmışlardır. Nükleer güç, kömür kimyasalları, asfaltit ve katranlı kumlar gibi, o kadar karmaşık ve masraflıdır ki, hiç kimse büyük ölçekli uygulamaya girişemez. Yüksek kapital yoğunluğu nedeni ile birçok reaktör yapıldığında elektrik o kadar pahalı olur ki, insanlar onun çoğunu satın alamazlar, ya da bu reaktörün ürettiği elektriğin tümünü kullanacak enerji dışı aygıt/gereçlerin yapımı için ekonomide ye-

terince para kalmayacaktır, ya da dediklerimizin her ikisi de olacaktır.

Böylesine yüksek kapital yoğunluğunun kullanımı sosyal yaşamı nasıl etkileyecektir? Kıt kaynakları elektrikleşmeye kullanma çabası için kuvvetli bir merkezi otorite gerekir. Geleneksel pazar mekanizmalarından vazgeçilecek, ciddi politik baskılar oluşacak, politik ve ekonomik güç büyük ölçüde aynı ellerde yoğunlaşacaktır. Bu korkunç yatırım kullanımının enuygunlaştırılması gerektirir, bu nedenle son kullanımın türü ve biçimleri ana kaynaktır. İsteklerine uyurulmak zorundadır. Ülkede yerleşim, dolayısıyla politik güç, kentlerde toplanmak zorunda olacaktır. Elektrikleşmenin sosyal masraflarını ancak bu yolla politik gücü az olan kırsal kesimdeki azınlığa kabul ettirmek olasıdır, ama bu sonucun doğurduğu eşitsizlikler daha sonra yine politik sahne de kendini gösterecektir. Kime, ne kadar enerji verileceğinin denetimi enerjiyi üretenlerin politik güçlerinden çok uzakta yapılacaktır. Merkezi otoriteler enerji tesislerini ve bunların risklerini ne enerjiyi, ne de riski istemeyenlere kabul ettirmek zorundadırlar. Bölgelerarası çatışmalar yoğunlaşacaktır.

Yoksul ve gelişmekte olan ülkelere "teknoloji aktarımı" adıyla verilen yardımları duyuyor ve izliyoruz. Özellikle nükleer güç geliştirilmesini gözönüne aldığımızda bu "aktarım" tam bir komedidir. Gelişmiş ülkelerdeki reaktörler gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul insanlara nasıl yardımcı olacaktır? Böyle bir iddia iş/istihdam/açlık/yoksulluk vb'nin gerçek nedenlerini görmeme cahilliğinden başka neyi gösterir?

1975 yılında ABD Enerji Araştırma ve Geliştirme Dairesine verilen bir rapor (ERDA-52) nükleer dışsatım programının tüm temellerini, ekonomik nedenlerle çürütmüştür. İlk yatırım temeli bırakalım, birim çıktının maliyeti temelinde bile nükleer güç genellikle kendi rakiplerinden daha pahalıdır. (15.11.1974 tarihli Electrical World'e göre ABD'de %33 daha pahalı) Elektrik dışı enerji teknolojileri ile ya da tüketim verimlerinin artırılması ile karşılaştırıldığında nükleer enerji çok daha pahalıdır. Bu bakımdan kendi ekonomik yeterlilik testlerini geçemediği için Dünya Bankası'nın hiçbir nükleer dışsatım projesini finanse etmemesi hiç de şaşırtıcı değildir.

ÖZET

Sanayileşmiş ve Üçüncü Dünya

Ülkeleri'nin enerji seçenekleri temelinde aynıdır ve birbirinden ayrı düşünülmemelidir. Geleceğin enerji seçeneklerinde şu özellikler olmalıdır:

1- Özellikle gelişmiş ülkelerde geniş kapsamlı bir enerji tasarrufu. Bunun ekonomik, sosyal, çevresel ve jeopolitik yararları açıktır. Yaşamın gereksinimlerinden vazgeçmek ya da zorlama gerekmez, akılcıca yapıldığında sosyal refah artacaktır.

2- Enerji gelirine dayalı geniş kapsamlı ve küçük ölçekli teknolojilerin geliştirilmesine, mevcut teknik birikim ve kaynakları kullanarak, hemen başlamalıyız. Öncelik güneşle ısıtma ve soğutmaya, organiklerin dönüştürülmesine (özellikle ulaşım kesimi için alkol) ve yel teknolojilerine verilmelidir.

3- Enerji gelirine dayalı yeni ekonomik yapının geliştirilmesi için gerekli olan önümüzdeki 40-50 yılda fosil yakıtlar geçiş teknolojilerinde kullanılmalıdır. Yumuşak/yenilenebilir teknolojiler hazır oldukça geçiş döneminde kullanılmaya başlanmalıdır. Ancak bu dönemde nükleer enerji kullanmaya devam edersek süre uzayacak ve fosil yakıtları köprü olarak kullanma şansımız kalmayacaktır. Yumuşak ve sert yöntemlerden birini Şimdi seçmek zorundayız, aksi durumda iyi seçeceğin arasındaki fark çoğalacaktır. İki yol birden uygulanamaz, çünkü o zaman ikisi birden yapılabirlik sınırının altına düşerler.

EK:

YUMUŞAK/YENİLENEBİLİR ENERJİ TEKNOLOJİLERİ

Yumuşak/yenilenebilir enerji teknolojileri terimi ile neyi amaçladığımızı kısaca açıklayalım.

Bu terimin ardındaki kavram E.F. Schumacher'in "orta teknoloji" adı ile dünyaya tanıttığı, sonraları diğerlerinin "uygun teknoloji", "yumuşak teknoloji" adı ile kullandıkları kavramdır. Biz burada Amory Lovins'in tanımını benimsedik: Yumuşak/yenilenebilir enerji teknolojileri yenilenebilir enerji akışlarına (güneş, yel, bitkiler gibi) dayanır, yani enerji kapitaline değil enerji gelirine. Bunlar doğada çok dağıntırlar, esnek ve göreceli olarak düşük düzeyli teknolojilerdir, ancak bu geri teknoloji anlamına hiçbir zaman gelmez, onları insanın kolayca anlayıp kullanabileceğini gösterir. Hesap makineleri buna güzel bir örnek oluşturur. En ileri düzeydeki teknoloji ile üretildikleri halde her insan onları rahatça kullanabilir;

ucuzdur bu nedenle herkes tarafından satın alınabilirler.

Yumuşak ve yenilenebilir teknolojilerin dağınık ve esnek oluşları doğada karşılaştığımız sistemler gibi güçlüdürler, eski hallerine dönme özellikleri vardır. Örneğin monokültürler çevreleri ile çok duyarlı bir denge kurdularından çabuk çöküp yok olabilirler ama çevreleri ile simbiyotik bir denge kuran karmaşık sistemler çok daha güçlüdürler. Bu teknolojiler son kullanımın ölçeğine ve coğrafi dağılıma uygundur. Örneğin insana çay yapması için gerekli 100°C'deki ısıyı sağlamak için güç santrallerinde 1000°C'lere ulaşan sıcaklıklarla uğraşmazlar. Bu, aynı zamanda sügücünden yerinde faydalanıp elektrik üretmek ve onu yüzlerce km. uzaklıktaki fosil ya da nükleer yakıtlı bir santraldan satın almama anlamına da gelir. Son olarak bu teknolojilerin tüketicinin gerek duyduğu enerji niteliğine uygun olduğunu da belirtelim. Termodinamiğin ikinci yasasının belirlediği verimlilik böylece en yüksek düzeyde sağlanır; gerekli en uygun entropi kullanılır. Odanızı ısıtmak için en düşük entropili ve en yüksek nitelikteki enerji olan elektriği kullanmak yerine aynı ısı daha düşük düzeydeki bir enerji türü ile (örneğin bir eş-üreteçten sağlanan buhar ile ya da bir güneş toplayıcısından) sağlanır.

KAYNAKLAR

- 1-Denis Hayes, "Energy; Case for Conservation", Washington, D.C.: Worldwatch Institute.
- 2-Denis Hayes, "Energy for Development", Washington, D.C.: Worldwatch Institute, December 1977.
- 3-William Metz, "Solar Thermal Energy Bringing the Places Together", Science August 12, 1977
- 4-David Morris, "Solar Cells Find Their Niche in Everyday Life on Earth", Smithsonian Magazine, October 1977
- 5-U.S. Army Corps of Engineers, Estimate of National Hydroelectric Power Potential at Existing Dams, Washington, D.C. 1977
- 6-Stewart W. Herman and James S. Cannon, Energy Futures, New York: Inform, Inc. 1976
- 7-James Howe, Energy for the Villages of Africa", Overseas Development Council, Washington, D.C., January 1977.
- 8-Vaclav Smil, "Energy Solution in China", Environment, October 1977
- 9-J.A. Lane, et al., "Nuclear Power in Developing Countries", Presented to the International Conference on Nuclear Power and its Fuel Cycle, Salzburg, Austria, May 2-13, 1977.
- 10-Stockholm International Peace Institute, Nuclear Age, Cambridge, Mass. USA: The MIT Press, 1974
- 11-Nuclear Energy Policy Study Group, Nuclear Power: Issues and Choices, Cambridge, Mass. USA: Ballinger Publishing Company, 1977.

Enstitü öğrencileri isten dönerken

KÖY ENSTİTÜLERİ VE YENİ İNSAN

■ Nihat AKSOY

"Elinizden çıkacak her iş
evvela kafanızdan çıkmalı..."
Tonguç

GİRİŞ

17 NİSAN, Köy Enstitülerinin kuruluş günü. Hazırıldan çok daha önce başlayan Köy Enstitülerinin kuruluş yasası, TBMM'de 17 Nisan 1940 günü kabul edildiği için o gün Köy Enstitülerinin kuruluş günü kabul edilmiş, Enstitüler yürürlükte iken kuruluş bayramı, yıkıldıktan sonra da anma günü olarak yaşatılmıştır.

Eğitim yaşamımızdan çok, siyasal yaşamımızın tartışma konusu olan Köy Enstitülerinin gerçek yüzü ne yazık ki bilimsel araştırmaların konusu olamamış, genç kuşak aydınlarına yeterli ürün bırakılamamıştır. Yazılan yazıların çoğu anı, tanıtma, eleştiri niteliğindedir. İlk yıllarda çıkan resmi metinler (yasa, yönetmelik, program ve genelgeler) hem zor bulunmakta, hem de belli bir mantıksal sıraya göre işlenmedikçe fazla yararlı olamamaktadır. Köy Enstitülerinin kurucusu ve zamanın İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un kitapları ve yazıları tanıtıcı nitelikte en güvenilir

kaynaklardır, ama bulmak güçleşmiştir.

Bu yazının amacı, yeni bir insan tipi yaratmada özgün bir buluş olan Köy Enstitüsü sisteminin temel bazı ilkelerine tekrar dikkati çekmektir.

"OKULU TOPLUM YARATIR"

Bu ilkeyi, yeni bir siyasal yaşamın sancılarını yaşayan İkinci Meşrutiyet döneminin genç pedagogu İsmail Hakkı Bey (Baltacıoğlu)'den dinliyoruz. Kuşkusuz bu ilkeyi ilk ortaya atan o değildi. Onun yititliği İkinci Meşrutiyet ideolojisine uygun eğitim düşüncesini yaratma çabasında yatar. Şöyle diyor 1912 yılında Baltacıoğlu: "Biz yeni maarifçiler, köyleri yaşatan köy mektepleri, fıkırinde bulunuyorduk. Ve her şeyden evvel, köyü yaratan mektepler mefküresine hizmet ettik. Bu kanaatin ne kadar yanlış olduğunu anlayamamıştık. Dört süngülü ile koca bir istibdadı yıkan inkılap, bir hamlede maarifi ezip büzeceğini farzediyordu. İnkılapçılar bilmiyorlardı ki, köyü yaratan mektep değildir, mektebi yaratan köydür... Biz nasıl bir mektep yapalım, bile değil; köy yahut köylü bizden nasıl bir mektep istiyor? diye düşünmeliyiz..." (Maarife Bir Siyaset, 1912)

Yabancı ülkelerden gördüğünü taklit etmeye çalışan Osmanlı ay-

dınlarına söylenen bu sözler, ancak cumhuriyet dönemi eğitimcilerinde yankısını bulabildi. Bu "mektep"i Baltacıoğlu kendisi yaratamadı ama eğitim düşüncesine büyük katkıları oldu. Yeni okul tipini yaratabilmek için önce yeni insan tipini çizmek gerekiyordu. Bu insan tipinin ilk çizimleri Kurtuluş Savaşı yıllarında belirmeye başlamıştır. Yeni insanı Mustafa Kemal siyasal eğitim açısından şöyle dile getiriyordu: "Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz öğrenimin sınırı ne olursa olsun, onlara temel olarak şunları öğreteceğiz: 1) Ulusuna, 2) Türkiye Devletine, 3) Türkiye Büyük Millet Meclisine düşman olanlarla savaşma gereği (1922) ... Bence bu programın (eğitim programının) en önemli yönleri ikidir: 1) Toplumsal yaşamımızın gereklerine uyması, 2) Çağımızın isteklerini karşılamaıdır (1922) ... Bir yönden bilgisizliği gidermeye çalışırken, diğer yandan yurt çocuklarını toplumsal ve ekonomik alanlarda etkin ve verimli kılabilmek için gerekli olan ön bilgileri iş üstünde öğretmek yöntemi, eğitim ve öğretimin ana kuralı olmalıdır (1922)" (Atatürk'ün Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Buyrukları, TDK, 1970)

İzleyen yıllarda geliştirilen Kemalist ideoloji, 1935 CHP Büyük Kurultayı'nda kesinlik kazanacak ve Anayasa'da da yerini alacaktır. İşte Köy Enstitüleri, genç cumhuriyetin siyasal insan tipini yaratmak amacıyla gündeme gelmiştir. Aslında tüm okullar bu amaca yöneltilmiştir. Köy Enstitülerinin öbürlerinden ayrılmasının nedenleri nedir? İşte Köy Enstitülerini konu alan bir bilimsel çalışmanın ilk çözeceği sorunlardan birisi budur. Sadece "iş eğitimi" ilkesinin açıklanması Köy Enstitülerini açıklamaz. İş eğitimi-

nin klasik biçimini büyük bir başarıyla uygulayan diğer bir kurum, aynı dönemde geliştirilen Sanat Enstitüleri'dir. Acaba öğrencilerini daha dinamik bir ortamdan alan sanat enstitülerine göre, mezunlarını daha dinamik kılan Köy Enstitülerini yaratan düşünce ve eylem neydi? Bu sorunu çözmek için Köy Enstitülerine hakim olan ilkeleri hem eğitim-bilim hem siyasal bilimlerden incelemek gerekir. Bu öneri, diğer eğitim kurumları için de geçerlidir. Çünkü, "Toplumu okul yaratmaz, okulu toplum yaratır." Toplumu da toplumsal koşulları kaynak alan siyasal eylem yönlendirir. Kuşkusuz bu, her siyasal ideolojinin kurduğu eğitim kurumu kendisine sonuna kadar bağlı kalır anlamına gelmez.

Köy Enstitülerine bazı çevrelerce yöneltilen eleştiriler, çoğu kez hem siyasal gerçeği, hem eğitimbilimin verilerini yeterince dikkate almamaktadır. Bu eleştiriciler, Köy Enstitülerinin yola çıktığı noktaya bakarak, verdiği ürünün rastlantı ve beklenmeyen ürün olduğu gibi yanlış bir kanaata kapılmışlardır. Aşağıda kısaca göreceğimiz gibi Köy Enstitülerini kurup geliştirenler, siyasal gerçekle pedagoji ilkelerini çok ustaca bağdaştırmışlardır.

KÖY ENSTİTÜLERİ VE EĞİTİM HAKKI

Resmi ideoloji her zaman insan haklarını tam anlamıyla kapsamayabilir. Yüzyıllar boyunca eğitimin işlevi incelendiğinde egemen güçlerin, eğitimi, yönetilenler için bir baskı aracı olarak kullandıklarını görürüz. Eğitimin yüzyıllar boyu kilisenin tekelinde kalması bu aracı, egemenler için daha da kullanışlı duruma getirmiştir. Batıda 18. yüzyıl sonlarında yaygınlaşan burjuva devrimleri, siyasal haklar arasında eğitim hakkını da gündeme getirmiş ve yasal düzenlemeler içine almıştır. Bu toplumlarda 19. yüzyıl başlarından başlanarak eğitim hakkının gerçekleştirilmesinin devlete bir ödev olarak yüklendiğini görüyoruz. Osmanlı toplumunda, Tanzimat döneminde dile getirilse de bir türlü yaşam kazanamayan eğitim hakkı, II. Meşrutiyet döneminde sistemleştirilmiş, yasal düzenlemeler yapılmış, öğretmen yetiştirmede çağdaş bir yol tutulmuş; ne var ki, siyasal çalkantılar ve imparatorluğun yıkılma süreci içinde oluşu nedeniyle, bu hakkın gerçekleştirilmesini cumhuriyet dönemine ertelemiştir. Bugün bile güncelliğini korumaktadır.

Köy Enstitülerini kuranlar hem nitelik hem nicelik yönünden eğitim hakkının yayılıp geliştirilmesine

çalışmışlardır. Yapılan plana göre 1955 yılına kadar okulsuz yer kalmayacak, öğretmensiz okul bırakılmayacaktır. Ayrıca Köy Enstitüsü sistemi her köye sağlıkçı, ebe ve diğer meslek erbabını yetiştirecektir. Eğitim hakkının içeriği dediğimizde, hem çağdaş gereksinmelerin (sağlık, teknoloji vb.) karşılanması, hem de eğitilenlerin çıkarına ters düşmeyen bir eğitimi anlıyoruz. Siyasal ideoloji uğruna insanları uyutmayan, koşullandırmayan eğitimi anlıyoruz. Köy Enstitüsü sisteminin özü de burada yatmaktadır: Hem çağdaş toplumu, hem onun eğitimi (okulunu) yaratma hedefi... Bu konuda Tonguç'u dinliyoruz:

"... Köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi mihaniki bir surette 'köy kalkınması' değil, manalı ve şuurlu bir şekilde, köyün içten canlandırılmasıdır. Köyü (köylüyü) öylesine canlandırmalı ve şuurlandırmalı ki, hiçbir kuvvet, yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar edemesin. Ona esir ve uşak muamelesi yapmasın. Köylüler şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Onlar da her vatandaş gibi her zaman haklarına kavuşabilsinler... Köy meselesi bu demektir..." (Canlandırılacak Köy, 1939, s.88)

Buradan açıkça anlaşılıyor ki, Köy Enstitüsü girişimi klasik bir okulluluk değildir. Daha önceki denemelerde köylüye sunulan ve onun gerçek yaşamını dışlayan okul kabul görmemiştir. Köylünün yaşayışından yola çıkılacak, onun ekonomik eylemleri başlangıç noktası olacak ve giderek kendi kaderine sahip çıkabileceği bir düzeye getirilecek.

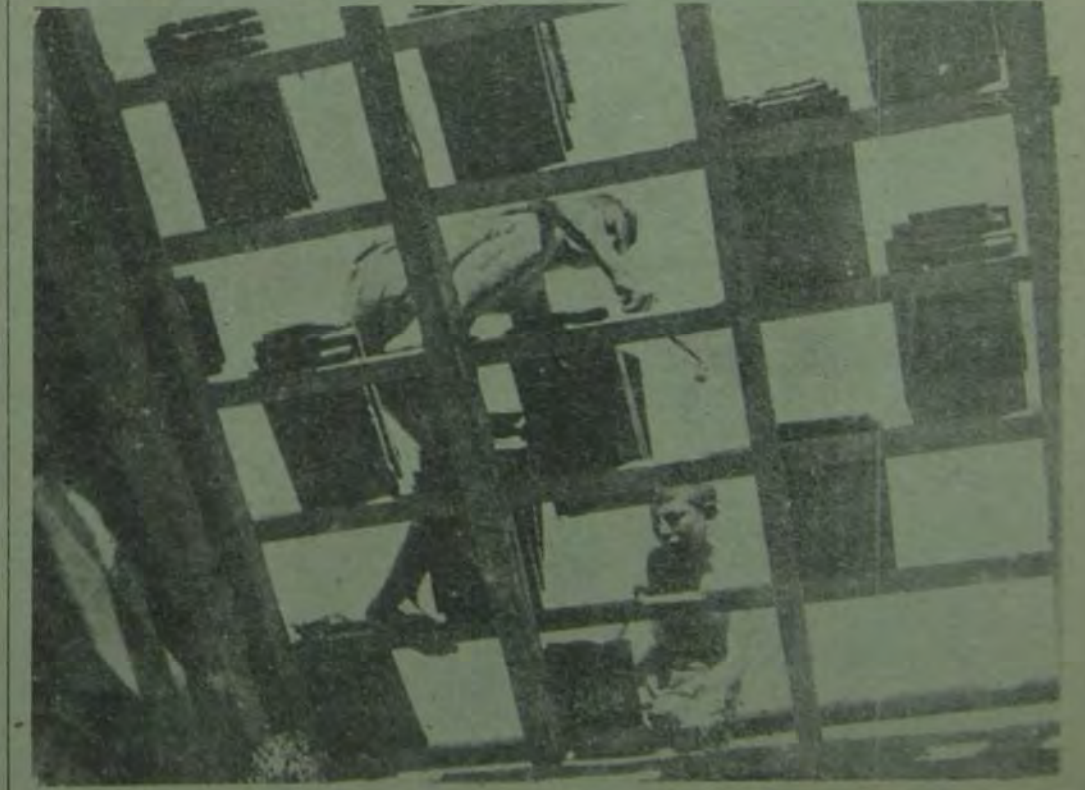
Tonguç bu konuda daha 1937 yılında şu saptamayı yapıyor: "... Köy hayatı bir bütün olarak ele alınmaz da şimdiye kadar olduğu gibi yalnız klasik kültür bakımından işlenmek ve genel hayatta bir ilerilik yaratmak tasavvurları ile hareket edilecek olursa, bu mesaiden müspet sonuçlar ümit edilmemelidir..." (İlköğretim Kavramı I, 1946, s. 307)

Demek ki, eğitim hakkı, insanı yaşamının tüm boyutunda onu mutlu kılmanın bir aracı olacaktır.

"EĞİTİM İNSANI TANIMAKLA BAŞLAR"

Bu slogan da Batılı eğitimciler tarafından iki yüz yıl önce ortaya atıldı. Bunun yaşama geçirilmesi çeşitli yöntemlerle olmaktadır. İnsanı tanıma yöntemini, içinde yaşadığı toplumun yapısı belirleyecektir. Yüzyıllarca susturulmuş, ezilmiş itilmiş Türk köylüsünün iç dünyasını tanımak, gerçek köylüyü bilmek çok zordu. Daha önceki deneylerde bu konuda da yanılmıştı. Tonguç tüm kitaplarında bu konuya büyük yer vermiş, tüm yardımcılarını özellikle bu konuda dikkatli olmaya çağırmıştır. Şöyle der:

"... Kanımızı ve iliklerimizi isteyerek köyün içine akıtmadıkça, kırk bin köyün kenana münevver insanın mezar taşı dikilmedikçe, bu köyün sırlarını anlayamayız. Köyü anlayabilmek, köylüyü duyabilmek için onunla kucak kucaka, nefes nefese gelmek lazımdır. Onun içtiği suyu içmek, yediği bulguru yemek, yaktığı tezeğin ifade ettiği sırları sezebilmek ve yaptığı işleri yapabilmek şarttır..." (Aynı yerde, s.38-39)

Çatı kuran Köy Enstitüsü öğrencileri

Tonguç, köylünün gücüne ve bir cevher olduğuna inanır. Onun gizil gücü harekete getirilirse büyük işler başarabilir. Bu yeteneğini savaş alanlarında kanıtlamıştır. En yeni silahları kullanabilen, her türlü koşullarda dayanabilen, ağır doğa koşullarında yaşayabilen, üreyebilen, basit araçlarla da olsa doğaya egemen olan köy insanı ileri teknolojiyi benimseyebilecektir. Yeter ki, onun en zorunlu yaşam gereksiniminden yola çıkılsın ve eğitimin gücü kanıtılsın. Gönen Köy Enstitüsünde; kıtlık yıllarında yumuşak taşları bulup yüznumara taşı yapan köylüyü öpmesi, kucaklaması boşuna değildir. Tunceli, Maraş, Çankırı köylerinde kendi kendilerine öğretmenlik yapan gençleri toplayıp eğitmen olarak yetiştirmesi boşuna değildir. Mühendislerin getiremediği suyu getiren köylü ustaları, usta öğretici olarak Enstitülere ataması boşuna değildir. Tonguç'a göre bu yetenekli köylülerin çocukları babalarından çok daha ileri düzeyde yaratıcılık göstereceklerdir. Onlar çok küçük yaşta eğitime başlanacaktır. Ve onun "Köylüye birşey öğretebilmek için evvela onlardan birçok şeyler öğrenmemiz lazımdır" demesi boşuna değildir. (Köyde Eğitim, 1938, s. IX-X)

Köy insanını anlamanın güçlüğünü o kurumlarda çalışanlar, okuyup yetişenler yıllardır anlatmaktadırlar. İlk günleri gözleyen Enstitü müdürlerinden birisi köyden ilk gelen öğrencilerin o gece kaybolduklarını, bir hafta sonra geldiklerinde, yeni elbiselerini göstermek için köylerine gittiklerini öğrenir. Bir başka müdür, yeni gelen köylü çocukların ranzada rahat edemedikleri için ranza altlarında yattıklarını anlatır. Bir diğeri öğrencileri kapalı tuvaletlere sokmanın güçlüğünü anlatır. Bir diğeri A ilinden gelenlerle B ilinden gelenlerin kitle kavgalarına giriştiklerini anlatır. Aynı gözlemlere göre bu çocuklar Enstitüyü bitirince günlerce yas ederler ve birbirlerinden ayrılamazlar. Enstitü müdürlerinden Sayın İsmail Safa Güner o günlerle ilgili gözlemlerini özetle şöyle dile getirir:

"... Köyden gelen köylü çocukları... çok içlidirler. Onurlarına fazla bağlıdır. Alaya tahammülleri yoktur. Ana babalarına, evlerine, köylerine bağlıdır. Onları çabuk özlerler. Köylerine gitmek için yalan uydururlar. Bunda o kadar tabiidirler ki... Daima تنها köşelere çekilirler. Kimse görmeyeceği yerlerde kendilerini belki de gözyaşlarıyla avuturlar. Dertlerini başkalarına açmazlar. Onlar acılarını kendi içlerinde sürdürmeyi daha doğru bulurlar.

Köy Enstitüsü öğrencileri yapıcılıkta

İçlerinde cevherler saklıdır. Bu kütleri kırmadan açabilmek, o cevherleri ele geçirebilmek bir öğretmenin için başarının anahtarıdır. Enstitüye ısınmayıp geri dönmeyi kafalarına koyarlarsa, onları alıkoymak güçtür. Bir kere de ısınırlarsa, ayırmak çok çetin ve acı olur... Çok az kelime bilirler. Soruları 'hi' ya da 'cık' diye cevap verirler. Onları yeni tanıyanlar umutsuzluğa düşerler..." (Köy Enstitüsü Hataları, 1963)

Bu yolla elde edilen malzeme sadece eğitimcileri değil, ruhbilimcileri, toplumbilimcileri, insanbilimcileri ve siyasal bilimcileri de yakından ilgilendirir. O zaman köylü ve köy konusunda daha az hata yapılır. Bu bilgileri sadece örneklem ve sosyogram teknikleriyle elde etmek olanaksızdır.

KÖY İNSANI NE OLABİLİR?

Eğitim hakkı insan haklarının bir uzantısıdır ve her insanın hakkıdır. Bu hakkın yetenekleri elvermediği gerekçesiyle bazı insanların ellerinden alınması insanlık dışıdır. Kalifiye elemana en çok gereksinime duyulan Enstitü yıllarında, hiçbir öğrencinin harcanmamasına dikkat ediliyordu. Çünkü "Her insan bir değerdir, sadece insan olmak dolayısıyla bir değerdir." Topluma fazla yararı olmasa bile kendisine yararlı hale getirilmesi, toplumsal bir görevdir. Bu yüzden yasal düzenlemeler esnek tutulmuştur. Köy eğitmeni olarak yetiştirilen kişi, geçici olarak görevlendirilir. Kurs süresinde giderleri devletçe karşılanır. Sonra hizmetine gerek kalmazsa eğitilmiş bir vatandaş olarak köyüne döner. Bir sanat ve teknik tarım öğrenmiştir, en azından eğitilmiş bir köylüdür.

1940/3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu'nun 1. maddesi: "... Köy öğretmeni ve köye yarayan meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif Vekillğine bağlı Köy Enstitüleri açılır" demektedir. 6. maddede ise, "Öğretmen olamayacaklarına kanaat getirilenlerin hangi mesleğe ayrılacakları Maarif Vekillğince karara bağlanır" deniyor. Burada iki ilginç nokta vardır: Birincisi, hiçbir çocuğun harcanmaması, ikincisi de en yeteneklilerin öğretmenliğe ayrılması. Yüksek Köy Enstitüsü açıldığında öğretmen olanların en üst yeteneklileri de oraya ayrılacak. Onlar da bilimadamı, yönetici ve eğitimci olacaklardır. Bu tanıma ve ayırma işi, Amerikanca testlerle olmayıp, hem insani ölçülerle, hem de üretim ve eğitim süreci içinde olacaktır. Sonuçta herkes bir değer olarak kalacaktır. 1953 yılında bir rapor veren Amerikalı bir uzman bu geleneğin kaldırılmasını öneriyor. Ve bu öneri yasa hükmü haline geliyor, ondan sonra öğrenciler bölük bölük köylerine postalanıyor. (Masskee, Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor, MEB, 1956 ve 6234 sayılı yasa, md. 4)

Köy Enstitüleri bozulma aşaması da dahil 17 bin kadar öğretmen, 3 bin kadar sağlıkebe, teknisyen, 9 bin kadar da eğitmen yetiştirmiştir. Yüksek Köy Enstitüsü 150 kadar mezun verdi.

"OKUL GERÇEK BİR YAŞAMDIR"

Köy Enstitüsü üretim ve eğitim sürecinin içine işlediği gerçek bir yaşamdır. Herkes hem kendini eğitir, hem üretir, hem de hesap sorma hakkı vardır. Enstitü kız ve erkeklerin karma okuduğu bir sistemdir.

Daha ilk günlerinde bulabildiği kadar kız öğrenci almıştır. Eğitmen olan köy kadınları da vardır. Enstitüye gelen öğrencilerden köylerindeki kız çocukları teşvik etmeleri istenir. Eğitmenli okullardan çıkan kızlar çoğu kez sınav bile yapılmadan alınmıştır. (Bu kızlar içinde bugün profesör olanlar vardır.)

Enstitülerde öğretmen ve öğrenci aynı karavanadan yer, aynı giysiler giyer. Programın yarısı kuramsal ağırlıklıdır, yarısı iş ve tarıma ayrılmıştır. Her öğrenci en az düzeyde tarım ve teknik bilgiyi aldıktan sonra kendisine bir tarım ve bir zanaat seçer. Bunlar, dönenceği köyün özelliklerine uygun olur. Çünkü Enstitüyü bitirdiğinde kendisine ona göre alet ve donanım sağlanacaktır.

Her öğretmenin bir öğrenci kümesi vardır. O öğretmen bu kümenin rehberi, anası, babası ve lideridir. Onlarla birlikte kendisi de tarım ve yapım işlerinde çalışmaktadır. (Branşı ne olursa olsun.) Zayıf ve hastalar özel olarak korunur. Büyüklük-küçüklüklerin ablaları ve ağabeyleridir ve bu bir ödevdir.

Her hafta sonu Enstitünün tüm işleri ve işleyişi gözden geçirilir, değerlendirilir ve eleştirilir. Enstitü yönetimi, öğretmenler, görevli öğrenciler ve Bakanlık eleştiriden kurtulamaz. Tonguç bu ilkeye büyük bir önem vermektedir. 1944'te şöyle diyor: "... Enstitülerde devletimizin dayandığı ana prensiplerden olan 'halkın kendi kendini idare etmesi' prensibi, 'öğrenci ve öğretmenlerin kendi kendilerini idare etmeleri' şekline sokularak, bu prensibe göre bir idare şekli kurmaya çalışıyoruz..." (Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları, 1976, s. 106) Aynı ilke Enstitü yaşamının tüm yönlerini kapsar. Eğlenti ve okuma saatlerinde de öğretmen-öğrenci birliktedir. Gene Tonguç'u dinleyelim: "... Öğretmen ve öğrenciler aynı çatı altında, tıpkı hayatta olduğu gibi bir arada zevkli saatler geçirebilmelidir..." (Aynı yerde, s. 100) Ve devam ediyor: "... Enstitülerde en az on beş günde bir eğlenti tertip olunur. Bu eğlenticilere öğrencilerin ve öğretmenlerin katılmaları şarttır..." (s. 90) "... Köy Enstitüsü öğretmenlerinin, usta öğreticilerinin kendi meslek ve işleriyle ilgili kaynaklarla birlikte senede en az memleket ve dünya muharrirlerinden yirmi dört eser okumuş olmaları ve aynı okuma zevk ve itiyadını talebelerine de sindirmeleri en başta gelen vazife şartlarından biridir." (Köy Ok. ve Ens. Teşk. Kanunu ve İzahnamesi, 1943)

EĞİTİMİN AMACI, KİŞİLİĞİ BİR BÜTÜN OLARAK GELİŞTİRMEKTİR

Enstitü düzeninin gerçek bir yaşam olduğunu söylemiştik. Bu süreç içinde herkesin kişiliği bir bütün olarak nasıl gelişecektir? Her etkinliğe her öğrencinin katılması şarttır. Bunu sadece öğretmen olacağı için yapmayacaktır. Gerçek bir eğitim hakkını tüm gerekleriyle tadararak kendi yeteneklerini kendisinin tanıyabilmesi için de bu zorunludur. Bugün okullarımızdaki göstermelik rehberlik ve yönlendirme çalışmaları yerine, insanın kendisini tanımasının ortamı hazırlanmıştır. İnsan sportmen olmak için spor yapmaz. Bu davranışı hem sağlığı için ömür boyu zorunludur, hem de kendi yeteneklerini tanımasının ortamına kavuşur. Enstitülerin tüm havasına hakim olan müzik, folklor, el sanatları, tarım teknolojisi, oku-

ma, yazma denemeleri vb. etkinlikler bunun için zorunludur. Köy Enstitüsü Dergisi'nin çıkarılması, yaratıcılığı yüksek düzeyde geliştirmeyi amaçlıyordu. Ayrıca hemen hemen her Enstitü birer yayın organı çıkarmıştır. Bu, Bakanlık tarafından özellikle teşvik edilmiştir. 1943'te kıtlık yıllarının sıkıntısına karşın Malatya-Akçadağ Köy Enstitüsünde bir matbaa kurulması, kitap ve süreli dergi yayınlanması önemli bir örnek olay olsa gerek. (Bu yayınların, göstermelik duvar gazeteciliğinin bile yürütülemediği günümüze ışık tutmasını dileriz.)

Bu konu pek çok resmi metinlere de girmiştir. 1942/4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu'nun Tonguç ve arkadaşları tarafından kaleme alınan açıklamasında (izahname) bu konu tüm ayrıntılarıyla işlenmiştir. Örneğin bir bölüm şöyle:

"Köy Enstitülerinde ve köy okullarında bilgi bir vasıftır. Bu vasıta

Bahçe çabalayan Köy Enstitüsü öğrencileri

talebinin zekasını münarese ettirmek, muhayyilesini uyandırmak ve düşünme metotları vermek için kullanılacaktır. Basit bilgi edinmeye önem verme Köy Enstitüsünü ve köy okulunu saran iş hüviyetine asla denk düşmeyecektir. Köy Enstitülerinde sade fakat kabiliyetli insan, ruhi kudretinde varlık olan ve fikri kudretiyle iş başaran vatandaşlar yetiştirmemiz lazımdır... Onları, düşündüğünü, duyduğunu güzel, açık, doğru bir şekilde yazabilen insanlar haline getirmelidir. Tıpkı güzel yazılarda olduğu gibi, düşündüğünü, duyduğunu ve tasarladığını resimle ifade edecek şekilde yetiştirmelidir. Enstitülerdeki müzik çalışmalarıyla, milli oyunları talebe öğretmekte güdülen maksat onları, iç alemlerini bu vasıtalarla ifade etmeye alıştırmaktır. ... Bu faaliyetlerin hepsine öğretmenlerin de katılmaları şarttır. Ancak bu yolla Köy Enstitülerini daima insan enerjisi fışkıran, hamle halinde bulunan, orijinal iş metotları bulan ve eser yaratan bir kurum halinde bulundurabiliriz..." (s. 111-112)

"İNSANIN ÇEVRESİ DEĞİŞMEDEN, DAVRANIŞLARI DEĞİŞMEZ"

İnsanın kuru lafla eğitilemeyeceğini pek çok düşünür dile getirmiştir. Sadece üretmek yapılan eğitim gerçek bir eğitim olmaz. Yüzyıllarca kölelerin üretici yeteneklerini geliştirici eğitim yapıldı. Yukarıda yapılan alıntı bilgi ve becerinin bir araç olduğunu, düşünen, bilinçlenen insan yetiştirmenin amaçlandığını ortaya koyuyor. İnsanı çevreleyen doğal ve toplumsal koşullar değişmeden eğitimden olumlu sonuç beklemek boşuna. Tonguç, "...Çocuklar veya büyükler, eğitime konu olan bütün insanlar, bu işe elverişli şartları taşıyan çevre içinde terbiye edilirler..." der. (Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları, s. 117) Çevrenin tümünü değiştirmek çok güçtür. Bazen olanaksızdır. Enstitüler doğayı değiştirmede oldukça ileri gitmişlerdir. Bozkırda çadırla açılan Enstitü kısa zamanda bayındır bir kent görünümüne bürünmüştür. Yapılar yapılmış, ağaçlar dikilmiş, eğlence yerleri kurulmuş, elektrik, su gibi uygarlık araçları sağlanmış. Olanak bulunan en ileri teknolojik ortam yaratılmıştır. Çevresinin bu kadar hızla değiştiğini gören köy çocuğu, kendi yaratıcı yeteneğini de keşfetmiştir. Kendisine güveni artmıştır. Yalnız öğrenciler değil, klasik eğitim sistemi içinde yetişip gelen yönetici ve öğretmenler de kendi güçlerini görmüşlerdir. Bu değişme-

den çevredeki topluluklar da etkilenebilir. Enstitü kurulan yerler ilk kez elektriği, sinemayı, hamamı, motoru görmüştür. Sağlık koruma önlemleri girmiş, hayvanlar, ekinler kurtarılmıştır. İşte gerçek eğitimin dar anlamda çağdaş bir deneyi... Bu hareketin köyü durağanlaştırmayı düşünebilir mi? Son yılların moda bir eleştirisinin yanıtını bu örneklerde bulmak kolay olsa gerek. Enstitülerde, durağanlık değil, değişen insan hedeflenmiştir. Aynı resmi metinde "... Halktan uzaklaşmak veya halka sınıksı bağlanmak, Enstitüler ve köy okullarını manen ve maddeten çok zayıflatır ve köksüzleştirir." deniliyor. (İzahname, s. 96-98) Devam ediyor: "Motör ve makineyi köy okulunun ilk oyuncağı yapmaktan başlayarak Köy Enstitülerinde teknik terbiyeyi kökleştirmek lazımdır. Sanayinin yalnız harbe değil, tarla ve ev hizmetlerinin her köşesine hakim olduğu bir devirde, elektrik ve motöre ait ilk bilgileri ve ameli terbiyeyi Köy Enstitülerinde temelleştireceğiz..." (s. 96)

Köy Enstitüsü görüşü, çevre-veren ilişkisini kurmada temel bir görüşe sahiptir. "Popülizm" suçlaması yersizdir. Aksine, mezunları uygarlığa açılmada diğer kurumların tümünden ilerdedir.

SONUÇ VE DİLEK

Köy Enstitülerinin tıpkısı bugün kurulabilir mi? Hayır! Tonguç bugün işbaşına gelseydi, o da kesinlikle aynısını kuramazdı. Onun en temel görüşü, eğitimin evrensel ilkele-ri yanında uygulama ilkelerini toplumsal ortam ve koşulların ortaya koyacağı biçimindeydi. Bugün kırsal Türkiye'nin çehresi çok değişmiştir. Değişmeyen, eğitim hakkının kutsallığı ve insanın önemidir. Tonguç'un en büyük özelliği onun bitmez tükenmez okuma aşkıydı. Şaşılacak derecede tarih bilgisine sahipti. Uygarlık tarihini, Türkiye tarihini, eğitim tarihini çok iyi biliyordu. Tonguç'a göre, "Okumak da iş yapmaktır." Eğer O, II. Mahmut'un usta erlerden subay yetiştirme sistemini incelemeseydi, köy eğitimi sistemini geliştirmede hataya düşerdi. Ahmet Mithat Efendi'nin yeni okul ütopyasını incelemeseydi, İsmail Mahir Efendi'nin Meclisi Mebusan kürsüsünden öne sürdüğü köy okulu ve köy öğretmeni önerisini iyi değerlendirmeseydi, Kaymakam Osman Zeki Bey'in hazine arazisinde kurduğu köy okulunu değerlendirmeseydi ve diğer yerli-yabancı görüş ve deneyleri bilmeseydi başarılı olması olanaksızdı. O, Batı uygarlığını ve onun eğitim sistemini

son derece iyi incelemişti. Bilimin ve uygarlığın ışığından yararlanmayı iyi bildi, ama hiçbir zaman kaba taklitçiliğe gitmedi. (Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy, 1947)

Son yıllarda çoğu bilinçsizce gelişip bir kör çıkmaza saplanan gençlik eylemlerinde çorak eğitim düşününün ve yanlış eğitim uygulamalarının etkisi küçümsenemez. Üretime yaramayan, yaratıcılıktan, güzelliğten yoksun, okuma aşkı yaratmayan, ezberci, sevgisiz, yardımsız, çağdaş teknolojiye uzak, sağlıklı yapılarca süren bir eğitim uygulamasını yaşadıkça, savaş ve kıtlık yıllarında, aynı yaşlardaki köylü gençlerin destanlaşan eylemlerini yaratan düşünce ve uygulamayı anımsamamak elde değil. Üstelik iyi niyetli girişimlere temel olmak üzere eğitimcilerimiz tarafından hazırlanan önerilerin de kısır birer düşünsel temele oturdıklarını, tarihsel örneklerden ders almadıklarını, deneylerden habersiz olduklarını görüp dertlenmemek elde değil.

Tüm bunlara karşın, bir eğitim uygulamasının -bu Köy Enstitüsü bile olsa- kendi başına bir toplumu yapıp yarattığını savunmuyor ve düşünmüyoruz. Eğitimin toplumu yaratan bir bağımsız değişken olmadığı en güzel biçimde Köy Enstitüsü sistemiyle ortaya konmuştur.

Yeni bir uygulama çok değişik etkenlere bağlı. Temelde de bir siyasal tercih konusu. Biz yakın zamanda ve gönüllülerin gücüyle yapılabacağına inandığımız bir öneriyi gündeme getiriyoruz. Bu da azımsanmayacak bir emek ve yatırım ister. Bugün 16 eğitim fakültemiz, şunca tıp, tarım, güzel sanatlar, sosyal bilimler fakültelerimiz var. Köy Enstitülerini değerlendiren bir tek araştırma ortaya koyanı yok. Yaptıkları araştırmaların tümü bu konudan daha öncelikli olsaydı, bunu beklemeye hakkımız olmazdı. Ne yazık ki böyle değil. Üstelik, yaşları ilerlemiş, bazıları Köy Enstitülerini kurucuları olan eğitimcilerimiz ellerindeki belgeleri bu tür bilim kurumlarımızdan bazılarına bağışlamak istemişler ve kabul ettirememişlerdir. Bu duyarsızlık karşısında ne yapılabilir?

Ne dersiniz; Tonguç'a yaraşır bir imece olup bir "Köy Enstitüleri Bilim Vakfı" kuramaz mıyız? Enstitülerin canlı tanıklarının büyük çoğunluğu yaşıyor. Bu büyük insanlar hem yapmışlar, hem yazmışlar. Ama her şeyi duyuramamışlar. Bu bilgi hazinesi yok olup gitsin mi?

17 Nisan Bayramınız kutlu olsun!

KÖY ENSTİTÜLERİ EĞİTİMİNDEN BİR TABLO

■ I. Sefa GÜNER

Köy Enstitüleri eski Müdürlerinden

EĞİTİM tarihinin bize aktardığı eğitimsel oluşum ve gelişimler bir yana, kendi yaşamım boyunca gözlemlediğim, çoğu kez eylemine karıştığım ulusumuzun eğitim çabaları hâlâ bocalama ve arama aşamasını geride bırakmadı. Eğitim hizmeti içinde yarım yüzyıl aşkın bir süredir yuvarlanıyoruz. Bir kaç kez, sözüm ona, sistem değişimi gördüm. Hele hele program değişimi ortalama her beş yılda bir yaşanan olaylardandır. Ama bir türlü toplum gereksinimlerini karşılayabilen ve gerçekten sağlam temellere oturtulmuş bir eğitim düzenlemesini yapamadık. Araştıran, bilimsel ilkeler saptayan eğitim bilimcilerimiz mi yok, bulunan yararlı yolların geçilmesine tahammül edebilen yöneticilerimiz mi yok? Bu soruların yanıtları kolayca bulunamıyor sanırım.

Ancak şu kadarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bize yarar sağlayacak ve toplum gereksinimlerini karşılayabilecek eğitim düzeni bulunmuş, ne var ki uygulanmasına sabır ve tahammül gösterilememiştir. Bu, tarihsel bir gerçek olarak kuşaktan kuşağa aktarılacaktır. Ve de kuru, yavan aktarmalar biçiminde kalmayıp özlemini çekerek, elden giden fırsatın acılarını duyarak anımsamak zorunda kalınacaktır.

Özellikle çok partili demokratik düzene geçildiğinden bu yana, her politik ekip, eğitime çeki düzen vermeyi amaçlayan programlar yapar. Hemen hepsi yüzeyde, eğitimi Atatürk ilkeleri çerçevesine oturtmak ister. Nutuklar, böyle atılır. Gerici-lik kanalları genişletici ağırlığı daha fazla olan bin temel eser'ciler bile, yaptıklarını Atatürk zırhı arkası-

na sığdırmak istemişlerdir. Söylentiler hep böyle: Atatürk ilkeleri doğrultusunda eğitim. Gelgelelim uygulamalar, yüzde yüz değilse bile, büyük ölçüde Atatürk ilkelerine ters düşer. Atatürk, "Eğitim zihinlere yük olan fantazi olmaktan çıkarılmalı, yaşama uygulanan bilgi ve beceriler kazandırmalıdır" demişti. Ama eğitimi düzenlemek yetki ve sorumluluğunu yüklenen kişi veya ekipler Atatürk'ün gösterdiği bu yolu tıkamaktan öteye ne yapmışlardır? Bunun somut kanıtı, Köy Enstitülerinin kapatılmasıdır.

Köy Enstitülerinin "İş içinde, yaparak veyaşarak öğrenme" ilkesi Atatürk'ün temelini attığı eğitim ilkesinden başka ne idi?

Köy Enstitülerinin eğitim ve öğretim yaşamının eleştirisi çok yapıldı. Bunun yanında onur verici değerlendirmeler de az değildir. Biz bu yazıda pek su yüzüne çıkarılmamış kültür ve sanat konularına eğilmek istiyoruz.

Köy Enstitülerinin programları büyük ölçüde ezbercilik öğreniminden yakasını kurtarmıştır. Ancak zamanının merkez eğitim örgütünden, daha doğrusu Talim ve Terbiye Kurulu'ndan onay alabilmek için yine de klasik mayanın renk ve kokusunu taşımak zorunluluğunu söküp atamamıştır.

Kendi öğrencilik dönemimde, roman okumak, dolabında roman bulundurmamak disiplin cezasını gerektiren suçlardandı. Reşat Nuri Güntekin'in, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yapıtları bile okula rahatlıkla giremezdi. Bunları, Ömer Seyfettin'leri ve benzerlerini, ders kitaplarına alınan parçalardan okuduk ve öyle tanırdık. Bu dar ve sıkı geleneğin etkisi, Köy Enstitülerindeki serbest okumalarla silinmekte iken, yetkili Bakanlık temsilcileri durumu kuşku ile karşılardı. Ama buna karşın Enstitülerin okuma aşkının fırtınası, özellikle klasiklerin adeta zorunlu okunacak yapıtlar arasına alınması, tutuculuk çemberini parçalamaya yetmişti.

Tıpkı bunun gibi, Köy Enstitüleri eğitim düzeninin yarattığı halkbilim, ulusal oyun ve halk müziği ilgi vesesgisi kendilerinden önceki klasik okullardaki yasak duvarlarını çöktürmüştür. Köy Enstitülerinin etkin yıllarında ve öğrenciler aracılığı ile halk türkülleri derleme çıgın açılmış, köyün ve tabandaki halkın sorunlarını sergileyici temsiller yaşama getirilmiş ve hele ulusal oyunlar ancak bu kurumlarda canlanma ve gelişme ortamı bulmuştur.

Enstitülerde müzik dersi: İzmir Kızılçullu

muşluğuna karşın 'açık öğretim' ve onun gibi 'okul'un ve 'öğretmen'in yerini alan kitle iletişim araçlarıyla yapılan eğitim bugün de tartışılmakta ve bu yöntemlerden elde edilen sonuçların yeterli olmadığı savunulmaktadır.

"Gelişmemiş ülkelere gelince, radyo ve televizyonun eğitimde kullanılması başlıca koşullardan biridir. Fakat radyo ve televizyonu eğitimde herhangi bir biçimde kullanmadan önce bu gibi ülkelerin tüm eğitim aşamalarında (ilkokullarda, ortaokullarda, liselerde ve yüksek öğrenimde), önce geleneksel eğitim yöntemlerinin, 'okul'un ve 'öğretmen'in durumlarının geliştirilmesi ve sorunlarının hafifletilmesi gerekir. Bu arada ya da geleneksel eğitim mümkün olduğunca yoluna konduktan sonra, radyo ve televizyonun da 'okul'un ve 'öğretmen'in yerini almadan onlara yardımcı olması ve destek sağlaması yoluna gidilmelidir. Radyonun ve televizyonun yardımcılığı ve desteği ile öğrenci geleneksel eğitim yöntemleriyle bu gibi ülkelerde çok daha iyi eğitilir."

Bu yorumun anlamını daha iyi değerlendirebilmek için, önce Anadolu Üniversitesi'nin yurt dışında özellikle İngiltere'deki modele uygun olarak başlattığı "Açık Üniversite" hakkında bilgi vermeye çalışalım. Bir kez, bu modelin gelişmiş ülkelerde uygulandığını ve koşullarının da ancak gelişmiş ülkelere uygun olduğunu hemen ileri sürmekte yarar var. Her alanda geleneklerine bağlı, uygulamaya koyduğu yeni yöntemleri önce "pilot çalışmalar"la deneyen ve uzun yıllar değişmeyecek yeni ve yararlı yöntemleri ancak belli araştırmalar ve planlamalarla sürdüren bu ülkelerin başında İngiltere ve Japonya var. Her ikisi de bu alışkanlıklarının sonucunda "Açık Üniversite" yöntemini geliştirmişler ve hâlâ karşı çıkılmasına karşın, oldukça etkin bir düzeye getirmişlerdir. Öte yanda, "Açık Üniversite" ülkemizde başlamadan önce bu yöntemin pek çok ülkede, hatta Afrika'da bile uygulandığı ileri sürüldü. Oysa Japonya ve İngiltere'nin dışında "Açık Üniversite"yi tam anlamı ile uygulayan ülke sayısı çok azdır. (Nitekim bu ülkeler arasında Türkiye'yi sayabiliriz. Çünkü ülkemizdeki uygulamaya henüz radyo bile giremedi.) "Açık Üniversite"yi uyguladığı ileri sürülen diğer küçük ve gelişmemiş ülkelere ise bu yöntemin başarılı olduğu, ancak uygulayıcı resmi ağzı tarafından belirtiliyor. Öğrencilerin bu yeni yöntemle gerçekten "öğrenip öğrenmediği" ise o denli açık değil...

Nedir "Açık Üniversite"? İlk olarak öğrencilere alacak oldukları derslerin izlenceleri, notları, kitapları ve ayrıca okunması gereken makale ve kitap dizelgeleri gönderilir. Bu ilk adımın yerine getirilmesi pek çok ülkede PTT ile gerçekleştirilmektedir. Daha sonra "Açık Üniversite" öğrencilerinden belli tarihlere dek çeşitli araştırmalar yapmaları ve bunları yazılı olarak, bildirilen diğer ödevlerle birlikte "Açık Üniversite" merkezine değerlendirmek üzere göndermeleri istenir. Ama bu araştırmaları ve diğer ödevleri hazırlamadan önce de radyodan ve televizyondan yayımlanacak olan eğitici nitelikteki izlencelerin öğrenciler tarafından sıkı bir disiplinle izlenmesi gerekir.

"Açık Üniversite"nin radyo ve TV izlenceleri hem birbirleriyle belli bir uyum içindedir, birbirlerini destekleyecek bir anlayışla hazırlanmıştır. Hem de bu eğitici izlencelerin daha önce öğrencilere gönderilmiş olan konularla da doğrudan doğruya ilişkisi vardır. Bir başka anlatımla, "Açık Üniversite" öğrencisi tüm konuları kendisine postalamış makale, kitap ve diğer yazılı belgelerde okur, öte yanda aynı konuları radyo ve TV izlencelerinde de izler. Ne var ki, birbiriyle uyumlu olan yazılı belgelerle radyo-TV izlenceleri, birbirlerini bir kopyası değildir. "Açık Öğretim" radyo-TV izlenceleri, öğrencilerin yazılı belgelerde okudukları konuların görüntü ve ses anlatımıyla televizyonda ve salt ses ile de radyoda yeni boyutlar kazanmasını ve aynı zamanda öğrencilerin yeni ufuklara açılmasını sağlar. Kısacası, "Açık Üniversite" radyo-TV izlenceleri bir "öğretmen"in kamera karşısına geçip kuru bir yöntemle ve arada sırada ya da çokça kullanılan görüntü nesneleri ve kısa filmlerle konuları anlatmasıyla değil, tümünden sinema dilinin sanatsal yaklaşımıyla oluşturulur. Çünkü ancak böyle bir sanatsal yaklaşımla kitaplardaki konuların öğrencilere değişik boyutlarda ulaşması ve onların imge dünyalarının bilinçlenmesi yoluna gidilebilir.

Radyo-TV izlencelerinin "Açık Üniversite" kullanımındaki bir başka önemli ilke de, bu yapımların sabahları saat 7.00-9.00 ve akşamları saat 18.00-22.00 arasında öğrencilere ulaşmasını sağlamaktır. Böylece yaşamını kazanmakta olan ve hatta bir başka üniversitede okuyan "Açık Üniversite" öğrencisine hafta içinde yaklaşık her gün, boşta olduğu saatlerde radyo-TV yayını ile konuları sunmak, söz konusu saatler arasında bu konuları içeren izlenceleri gerektiği kez yinlemek mümkün olur.

Bu ilkenin yerine getirilmesi, bir başka anlatımla, radyo-TV sayesinde gereken sürelerle "Açık Üniversite" öğrencilerine ulaşılması için, "genel yayın" amaçlarını içeren radyo-TV kanallarından değil, eğitime ayrılmış özel radyo-TV kanallarından yararlanmak gerekir.

Kaldı ki, tüm bu gereklerin yerine getirilmesiyle de iş bitmez. "Açık Üniversite" eğitiminin tam anlamıyla hedefine ulaşmasını sağlamak amacıyla sırasıyla şu yollara da başvurulmalıdır: Ders yılı içinde ve dışında "Açık Üniversite" bölgelerinde öğrencilerin belli tarihlerde öğretim üyeleriyle yüz yüze gelebilecekleri kısa süreli kurslar, zaman zaman yazılı ya da sözlü olarak başvurulabilecek danışma merkezleri, mektupla yürütülebilecek kurslar açmak ya da mektupla soru sorma olanakları, öğrencilerin bulundukları bölgelerden ayrılmadan ders yılı içinde ve sonunda testlere girebilmeleri, özellikle yaz aylarında uygulamalı çalışmalar yapabilme fırsatı, "Açık Üniversite"nin uygulandığı ülkelerdeki varolan iletişim araçlarının tümünün ve örneğin telefonun bile bu amaçla kullanılmasının araştırılması, ülke ekonomisini ve öğrencilerin bütçesini zorlamadan eğitim teknolojisinin yeniliklerinden nasıl yararlanılabileceğinin düşünülmesi ve "Açık Üniversite" yöntemi uygulamaya başladıktan sonra da, yeterince örgütlenmiş olsa bile, bu girişimin nasıl yürüdüğünü sürekli denetlemek ve hataları, eksikleri hızla düzeltmeye çalışmak... Aksi durumlarda "Açık Üniversite" diye bir uygulamaya geçilebilir ama, bu uygulamanın "öğreticiliği" de hep yetersiz kalır ve sürekli kuşku yaratır.

"Açık Üniversite"nin uygulandığı İngiltere'de her ders için bir ekip oluşturulur. Bu ekipte salt eğitimciler değil, aynı zamanda radyo-TV yapımcıları, eğitim teknolojisi uzmanları ve araştırmacılar da yer alır. Tüm bu elemanlar için başlangıcından sonuna dek birbirlerinden ayrılmazlar. Bilindiği gibi, İngiltere'de "Açık Üniversite"nin radyo-TV izlencelerini ve filmlerini BBC'nin bu alanda görevlendirilmiş yetkin, deneyli ve profesyonel yapım elemanları oluşturur. Bu nedenle yapımcıların teknik istemleri, "ders ekibi" içindeki eğitimcilerin süzgecinden geçtiği değil, eğitimcilerin görüşleri de yapımcıların mesleki koşulları ile kaynaştırılır. Gerçi bu "ders ekipleri"nin yanı sıra, her konunun radyo-TV-film işlerinin dışındaki görevleri yerine getirecek "çalışma toplulukları" da vardır. Örneğin radyo-TV-film biçimlerinde hazırlanmış derslere uyum sağlayacak

Anadolu Üniversitesi kurulmadan çok önce Eskişehir'de bir dersin TV ile yayını

yazılı belgeleri hazırlamak, görsel-işitsel araçları oluşturmak ve diğer bölümleri ortaya çıkarmak için...

Tüm bu elemanların her konunun "Açık Üniversite" yöntemlerine göre yürütülmesini sağlamaları oldukça karmaşık bir çalışma düzeni gerektirir ve bu karmaşık düzenin işlerliğini sağlamak için de özel çalışma disiplinleri oluşturulur.

Unutmamak gerekir ki, "Açık Üniversite"de öğrenci, öğretim sürecinin büyük bir çoğunluğunu tek başına ve ne bir arkadaşına, ne bir öğretim üyesine danışmadan aşmak zorundadır. İşte ona bu "yalnızlığı" duyumsatmamak için, izleme merkezleri kurmak, toplu tartışma olanakları yaratmak ve "danışma büroları" açmak gereklidir. Hatta bu gibi yerlerde de görsel-işitsel araçlardan, bilgisayarlardan ve eğitim teknolojisinin daha yeni ve üstün aygıtlarından da bulundurmamak gerekebilir. "Açık Üniversite"yi tam anlamıyla gerçekleştirmek ve öğrenciye yararlı olabilmek isteniyorsa, eğitim kurumuna ve öğrenciye oldukça pahalıya patlayacak bu olanakları ve yöntemleri oluşturmak ve bunun için de kesenin ağzını açmaktan kaçınmamak başlıca koşullar arasında yer alıyor. Bir de, bu karmaşık uygulamayı başarıya ulaştırmak amacıyla "Açık Üniversite"ye yazılan öğrencileri iyi tanımak

ve bunu sağlamak üzere de öğrenciler arasında onların görüşlerini, tepkilerini, eğilimlerini ve en önemlisi de "öğrenip öğrenmediklerini" öğrenmeye yarayacak bilimsel araştırmaların yapılması kaçınılmazdır.

Eğitimimizdeki ve kitle iletişimimizdeki yetersizlikleri sıralayan yukardaki istatistikleri ve "Açık Üniversite"nin karmaşık düzenini kısaca belirttikten sonra, bu yeni eğitim yönteminin ülkemizde nasıl uygulanabileceğini, nasıl başarıya ulaşacağını, yüksek öğrenimimize nasıl olumlu katkıda bulunabileceğini ve neye yarayacağını kuşkuyla karşılamadan yapamıyoruz. Yukarıda gerçek "Açık Üniversite" uygulaması için gerekli olan yöntemleri ve çalışma biçimlerini açıkladıktan ve 15 Ocak 1983 tarihinde ülkemizde "Açık Üniversite" adıyla başlatılan eğitimde ise bu yöntemlerin ve çalışma biçimlerinin çok azına başvurulduğunu gördükten sonra, kuşumuz daha da artıyor ve bizdeki uygulamayı YÖK'ün daha fazla öğrenciye yüksek öğrenim fırsatı yaratmak amacıyla şırdığı bir "balon" olarak kabul etmeden yapamıyoruz. Kaldı ki, İngiltere'de ve diğer ülkelerde "Açık Üniversite" girişimi, üniversiteye giremeyenler ya da yarıda bırakanlar için değil, mesleklerinde daha çok ilerlemek isteyen, ya da bir işte çalışırken yaşamlarına yeni değerler katmak isteyenler için geliştirilmiştir.

Gerçi Türkiye'de adına "Açık Üniversite" denilen uygulama yeni başladığı için, şimdilik çeşitli eksikliklerle ve yetersizlikle karşılaşılıyor denilebilir. Fakat unutmamak gerekir ki, "Açık Üniversite"nin gerçek anlamda uygulandığı ülkelerde de bu girişimin başlangıcında çeşitli eksiklikler ve yetersizliklerle karşılaşılmış, ama tüm bunlar o ülkelerin yıllardan beri sorunları çözümlenmiş olan geleneksel eğitim düzeninin olumlu yanlarından kaynaklanan katkılarla çözüme ulaştırılmıştır. Herhalde tüm bunlar göz önünde tutuluyor ki, ülkemizdeki "Açık Üniversite" TV derslerinin diğer üniversitelerin fakültelerinde okuyan öğrencilerin, köy kahvelerinde TV izleyenlerin ya da sıradan herhangi bir izleyicinin de işine yarayacağı ileri sürülmektedir. Kuşkusuz, bu görüş doğrudur. Ama "Açık Üniversite"nin gerçek amacı bu girişim için kayıt olan yaklaşık 30 bin öğrenciye onları örgütleyerek üniversite düzeyinde eğitim vermektir. Bu arada yan toplulukların da TV yayınlarından yararlanması olumlu bir davranış olacaktır. Ne var ki, onlar "Açık Üniversite"ye uygun bir yöntemle örgütlenmemiş olduklarından, TV yayınlarından dağınık ve gelişigüzel bir anlayışla yararlanabileceklerdir ancak. Gerçek sorun, kayıtlı öğrencilerin "Açık Üniversite" ile gerçekten üniversite düzeyinde eğitilip eğitilmeyecekleridir.

Bu arada da ülkemizde "Açık Üniversite" adıyla yeni bir uygulamaya başlayan Anadolu Üniversitesi'nin hakkını da yemeyelim. Bu öğretim kurumu yıllardan beri televizyonla eğitim girişimini gerçekleştirmek için hiç de yabana atılmaması gereken öğretim üyelerinin, yardımcılarının ve eski TRT'cilerin oluşturduğu bir kadroyla çalışıyordu. Bu amaçla TV-film birimleri kurmuş ve her geçen gün de bu birimlerin teknik donatılarını geliştirmişti. Şimdi de arkasına aldığı YÖK Yasası'nın sağlayacağı üstünlüklerle herhalde bu teknik donatıyı daha da geliştirecek, TRT'nin yapamadığını da yaparak, kendi yapım elemanlarını yetiştirecek ve TRT'den çok daha ilginç radyo-TV-film yapımları da ortaya çıkaracaktır. Hatta bir türlü oluşturulamayan ikinci TV kanalını, salt eğitim amacıyla kullanmak üzere, Anadolu Üniversitesi de kurabilir. Ama tüm bu üstünlüklerine karşın, doğrudan doğruya "Açık Üniversite" girişimine başlanacağı yerde, radyo-TV-film ile geleneksel eğitimin ve kültürel etkinliklerin desteklenmesi ve zenginleştirilmesi yoluna önce gerekli araştırmalar, hazırlıklar ve planlar yapıldıktan sonra gidilmeliydi.

MARTİN LUTHER VE REFORMASYONUN ANLAMI

■ Sargut ŞÖLCÜN

Luther. (Ölümünden sonra L. Cranach tarafından yapılmış tahta baskısı)

I. GİRİŞ

1983 yılı, gerek Federal Almanya, gerekse Demokratik Almanya için, geçmişin, bazı adlar çerçevesinde bugüne getirileceği bir zaman dilimi oluyor.

13 Şubat'ta R. Wagner, 100. ölüm günü nedeniyle Bayreuth'ta anıldı.

14 Mart, K. Marx'ın 100. ölüm günüyü. Trier'de doğduğu ev, 1,5 milyon DM'a restore edilerek yeniden açıldı. Ayrıca, Friedrich-Ebert Vakfı ile UNESCO F. Almanya Komisyonu'nun ortaklaşa düzenledikleri bir kongre var: "Afrika, Asya ve Latin Amerika'da Karl Marx".

7 Mayıs'ta J. Brahms'ın 150. do-

ğum günü Hamburg'da kutlanacak.

5 Eylül'de Biberach'ta C.M. Wieland'ın 250. doğum günü kutlanacak.

10 Kasım 1983, Martin Luther'in 500. doğum günü. Bu nedenle, her iki "Almanya", 1983'ü "Luther Yılı" ilan etti. Demokratik Almanya, Luther'le ilgili anmalara ve kutlamalara büyük önem veriyor; ülkede, Sosyalist Birlik Partisi Birinci Sekreteri Erich Honecker'in başkanlığında bir ulusal komite kuruldu: "Demokratik Almanya Cumhuriyeti Martin Luther Komitesi". Bu komitenin yönetiminde, Demokratik Almanya'nın kültür yaratıcıları, önümüzdeki yıl için hazırlanıyorlar. 30 Ekim'de Worms'ta (F. Almanya), Almanya Protestan Kilisesi (EKD) tarafından düzenlenen bir kutlama var. Bir gün sonra, yani "Reformasyon Günü" kabul edilen 31 Ekim'de, Protestan Kilisesi'nin, Demokratik Almanya'dan kilise temsilcilerinin de katılacağı beş günlük giz konferansı başlayacak.

Bu inceleme yazımın merkezinde Luther olacak. Ancak, amacım Luther'in hayatını kronolojik sırayla anlatmak değil; bunun yerine, bu hayatın içindeki "aktivite"yi ortaya çıkarmaya çalışacağım. Luther'in ve Reformasyon'un, Türk toplumu açısından ilgi çekici yanları var. Bir kere, Reformasyon'un dayandığı ekonomik, felsefi ve politik temeller, yalnız Almanya'ya ve Hristiyanlık'a özgü gerçekler olarak anlaşılmamalıdır. Tek başına "Köylü Savaşı" bile, Avrupa'da feodalizmden kapitalizme geçiş süreci bağlamında, evrensel bir gerçekliği dile getirmektedir. İkincisi, 1529 sonlarındaki "Masabaşı Konuşmaları"nda Luther tarafından "Tanrı'nın kurbacı" diye adlandırılan Türkler, 16. yüzyılda Avrupalılar için gündemden kalkmayan bir konuydu. Üçüncü olarak, Reformasyon deneyimini geçirmiş Hristiyanlık, böyle bir reformu yaşamamış; ancak, daha hoşgörülü olabilen Müslümanlık karşısında, bazı dini ve kültürel sorunlarla ilgili perspektifler ve çıkış noktaları sunmaktadır.

II. ENGİZİSYONLU HİRİSTİYANLIK KÜLTÜRÜ

Hristiyanlık, üç ayrı kilisenin, Katolik, Protestan ve Doğu (Ortodoks) kiliselerinin oluşturduğu bir bütündür. Ancak bu, söz konusu dinin içinde ayrılıkların, gruplaşmaların ve sektlerin olmadığı anlamına gelmez ve bu bakımdan Protestan Kilisesi birinci sıradadır. Bir "vahiy"

ve "kurtuluş" dini olarak Hristiyanlık, öğretilerindeki imanı ve Tanrı'ya tapmayı, insan mantığına değil, İsa Peygamber'le bağlantılı özel bir "Tanrı belirişi"ne dayamıştır. Öğretilerine göre, bunun amacı, insanın günahından kurtarılması ve Tanrı'yla birlikte "sonsuz hayat"a yöneltilmesidir. Bu ortak temelin yanında, Katolik ve Ortodoks kiliselerinde takdis töreni vardır; yani, burada Tanrı lütufuna ulaşmak, ruhaniler aracılığıyla mümkündür. Protestanlık "Tanrı'nın kelamı"na esas alır, Katoliklik, bu açıdan hiyerarşiktir. Birey açısından Hristiyanlık iki tip gösterir. Birincisi mistik tiptir. İkincisi, etnik yöneliş içinde bulunan tiptir. İkinci tip, Hristiyanlığın belli ahlaki temellerine bağlıdır; ancak, onun için, kilise ve dogmadan çok, dinin "hümanite ideali" önemlidir: İnsan onuruna saygı, vicdanın kutsallığına saygı, toplumsal düzene (evlilik, aile, terbiye) ve toplumsal yükümlülüğe saygı.

İlk Hristiyanlık kendini "Tanrı cemaati" olarak görürken, devlet dini haline geldikten sonra, engizisyonu uygulayacak kadar ileri gitti. 2. ve 3. yüzyıllarda, Roma Devleti karşısında ayakta durabilmek için, çeşitli hilelere başvuran (ve bu arada Antik kültürün rasyonel unsurlarını benimsemiş gibi görünen) Hristiyan ideologları (Apologet'ler), 12. yüzyılda, "kafirler"i engizisyona ihbar etmesi için, halktan yardım isteniyordu. Latince karşılığı "soruşturma" demek olan engizisyon, ilk kez 1184 yılında Papa III. Lucius tarafından kurumlaştırıldı. Engizisyonun ilk tanınmış kurbanı J. Hus oldu. Gerçi, tarihte G. Bruno ve G. Galilei'nin adları da engizisyonla birlikte anılır. Ancak, Hus'un önemi, Luther'den 100 yıl kadar önce (1415) onun savunduğu görüşleri ileri sürdüğü ve hiç taviz vermediği için yakılmış olmasıdır. Çek teoloji bilgini olan Hus, Prag Üniversitesi'nin Çekleştirilmesi, Çek yazı dilinin birliğe kavuşması ve bir ulusal edebiyatın doğması için de mücadele etti. Hus'un asıl amacının politik olduğu anlaşıyor; çabaları, Çeklerin kilise ve ulus açısından bağımsız olmasına yöneliktir. Hus ve Luther, mücadele çizgilerindeki benzerlikler ve farklılıklar karşısında bugün birer "ulusal kahraman" durumundadırlar.

Hristiyanlık, insanlığın kültür tarihi açısından da önemli bir birikim sayılır. Roma İmparatorluğu döneminde Antik kültürü etkileyerek, doğa dini ve politik din karşısında monoteizmi (tektanrıcılık) ayakta tuttu, 4. yüzyıldan itibaren de önemli bir manevi güç haline geldi. Bugün Rönesans ve hümanizm, an-

Ağlayan köylü kadın. (Albrecht Dürer)

cak Hristiyanlık bağlamında değerlendirilirse anlaşılabilir. Dante'yi, Michelangelo'yu, Rembrandt'ı, Kepler'i, Newton'u, Leibniz'i, Pascal'i, Kant'ı anlayabilmek için, onların düşünceleriyle Hristiyanlık'tan beslenmiş kökleri arasında ilişki kurmak gerekir. Protestan Hristiyanının "tasarım ihtiyacı", ifadesini J. S. Bach'ın müziğinde bulmuştur. Goethe, Antik'in ve Hristiyanlığın temel içeriğini hümanizm olarak birlikte eritmeye çalışmıştır. Antik kültür, Hristiyanlık ve kapitalizm, burjuva ideolojisinin beslediği üç temel kaynaktır. Max Weber, kapitalizmin ruhunun, Puritan (Calvinizm'e dayalı İngiliz protestan hareketi) etnikin dünyevileştirilmesi olduğunu söyler.

Feodalizmin kültür politikası, bu toplum biçiminin hem başlangıç ve hem de gelişme döneminde, -devlet ve dünyevi soyluluk tarafından değil de- kilise tarafından yapılmıştır. (Streisand) Ortaçağ, geçmişle olan bütün bağlarını koparmak istiyordu. Bu nedenle, kendinden önceki tari-

Thomas Müntzer; köylülerin radikal önderi. Müntzer'in kafasında yarattığı toplum modeli zamanına göre çok ilerdeydi.

hi birikimden yalnızca Hristiyanlığı aldı ve onu kullandı. Dolayısıyla, Ortaçağ'da kültürün, ruhban kesiminin tekelinde kalmasına ve kilisenin, feodalizmin ideolojik güç merkezi olmasına şaşmamak gerekir. Feodalizmin kültür politikası, Hristiyanlığın tarih anlayışıyla uyum halindeydi: Dünya tirihi, bir "kurtuluş planı"nın gerçekleşme sürecidir. Bu süreç, dünyanın yaratılışından İsa Peygamber'in çıkışına ve Kıyamet Günü'ne kadar uzanır; her aşama, önceden Tanrı tarafından saptanmıştır ve bunda herhangi bir değişiklik olmayacaktır. Elbette böyle bir anlayış karşısında, kapitalizmden feodalizme geçiş döneminde, kilisenin (burada Katolik Kilisesi'nin) gücünü kırmak, toplumsal ilerlemenin sürmesi açısından kaçınılmazdı.

Nitekim, feodalizmin tarihi olarak sona ermesiyle, üç ana gelişme eğilimi iç içe durumda ortaya çıkar: Kapitalist üretim ilişkilerinin oluşması, merkezî ulusal devletlerin ortaya çıkması ve Roma-Katolik Kilisesi'ne karşı direniş. Avrupa'da toplumlar, genel olarak feodal gelenekleri adım adım aşarken, insanlar, gerçekliğin sürekli değişim içinde kavranabileceğinin bilincine vardılar. Pratik hayat, gerek zamanda, gerekse mekanda sürekli yenilik ve değişiklik getiriyordu. (Streisand) Bu bilinç, özellikle kent hayatının, kent kültürünün sağladığı bir aşamadır. Dini bir örtü altında bile olsa, burjuva kültürünün ilk biçimlenmesi olarak beliren "kent kültürü", kilisenin eğitim tekeline yönelmiş bir kazanımdı. Tarihin diyalektik gelişimi, Katolik Kilisesi'nin egemenliğine son verecek olan gücün, yine kilisenin kucağından beslenerek sonuca ulaştığını açıklamaktadır. Augustin Tarikatı keşişi, rahip (verdiği vazırların sayısı 3000'i geçen) ve teolo-

ji doktoru Martin Luther (1483-1546), böyle bir gelişmenin sonuçlarından ve aynı zamanda nedenlerinden biridir. Çünkü reformasyon, kilise ve teolojiyle sınırlı kalmadı, hayatın bütün alanlarına yayıldı.

III. 16. YÜZYILDA ALMANYA - "LUTHER OLAYI" VE KÖYLÜ SAVAŞI

1492'de Kolumbus'un Amerika'yı ve 1498'de Vasco de Gama'nın Doğu Hindistan'a giden deniz yolunu bulmaları ve "Yeni Dünya"nın kanla, yağmayla ele geçirilmesi, Almanya'daki kitleler açısından pek kazançlı olmadı. Bu gelişmeler, Alman halkına üç yenilik getirdi: Frenge, tütün ve patates. (Engelmann) Oysa yukarıda adı geçen keşifler, Almanya'daki çok küçük bir azınlık için son derece önemliydi. Özellikle Augsburglu iki patrisyen aile -Welsch ve Fugger-, bu gelişmelerden büyük kârlar elde ettiler. Bir yandan, Afrikalı köleleri kitleler halinde Amerika'ya satarlarken, öte yandan "Yeni Dünya"dan elde ettikleri ürünler için, Avrupa'da doymak bilmeyen bir pazar yarattılar. Hatta Welsch, (1530'larda) iyi silahlanmış ücretli ordusuyla bugünkü Venezuela kıyılarından bütün Latin Amerika'ya yayılan bir koloni devleti kurdu. Fugger de, Almanya'da papaların ve imparatorların bankeri olarak büyük zenginlikler ve büyük politik güç elde etti. Oysa bu zenginlik ve politik güç, Almanya'da burjuvazinin gelişmesine ve onun soyluluğun egemenliğine son vererek feodalizmin ortadan kalkmasına yol açacak çapta değildi. Bir başka deyişle, ülkede ulusal-demokratik bir ilerlemeden söz edilemezdi. 16. yüzyılın başında egemen sınıflar arasındaki güç dengesinde ortaya çıkan küçük değişikliklerin yanı sıra, geniş halk kitlelerinde de, baskı ve sömürden kurtulmak için, bazı girişimler görülür. Ancak bu girişimlerin hiçbirine başarıya ulaşmadığı için, büyük çoğunluğun hayat tarzında herhangi bir iyileşme söz konusu olmadı.

Henüz 16. yüzyıla girmeden gerçekleştirilen bir buluş, halkın büyük çoğunluğu için olmasa bile (ki, gelecek yüzyıllar hesaba katılırsa, bu da etkili olmuştur), belli sınıf ve zümreden insanlar için, önemli bir iletişim kolaylığı sağladı: Matbaanın bulunuşu (1433). "Matbaacılık sanatı, dünya ve sanat tarihinin ikinci bölümünün, birinciden çok farklı ikinci bölümünün başladığını bildirir bir olgudur." (Goethe, 1820) Böyle bir gelişmenin, feodalizmin çöküş dönemine rastlaması, sanıyo-

rum, basit bir "tesadüf"le açıklanamaz. "Matbaacılık sanatının bulunuşu, tarihin en büyük olayıdır. Bu olay, bütün ihtilallerin anasıdır." (Victor Hugo, 1831)

Matbaanın bulunuşunun da geniş kitlelere 16. yüzyılda doğrudan bir yarar getirmediğini belirtmiştim. Yüzyıl başında, Almanya'nın nüfusu 14 milyona yaklaşıyordu; yüzde 85 oranında bir tarım ülkesi özelliği taşıyan Almanya'da, toprağın üçte birinden çoğu kiliseye ait kuruluşların elindeydi. Acımasız bir baskı ve sömürü altında yaşayan köylüler ve kırsal alandaki zanaatkarlar, madenlerde ve kentlerde çalışan işçiler, hizmetçiler, esnaf çırakları, Almanya'daki toplumsal piramidin alt bölümlerini oluşturuyordu. Aşağı soyluluğun, öncelikle şövalyelerin durumu da iyi sayılamazdı. Bir zamanların (askeri ve kültürel alanda) önde gelen gücü olan şövalyeler, artan ekonomik bağımlılık sonucu, prenslerin uyuğu olma durumuna girmişlerdi. Bu yüzden ilk başkaldırıları, giderek ortadan yokolmanın getirdiği eziklikle harekete geçen şövalyeler oldu. (Engelmann) Toplumun en güçlü kesimlerini prensler, kontlar, piskoposlar, zengin manastırların başrahipleri oluşturuyordu. Bunların ortak özelliği, merkezi imparatorluk otoritesinden giderek daha bağımsız duruma girmeleri ve ekonomik bakımdan zenginleşmeleriydi. Prensler içinde özel bir zümre vardı: Elektörler, yani, seçmen prensler. Bunlar, ülkede Kayzer'in seçilmesinde oy hakkına sahiptiler;

Luther, 1517'de kilisenin kapısına tezelerini asıyor. Bu tarih erken burjuva devriminin başlangıcı kabul edilir (Lucas Cranach).

parayı fazla veren taraftan yana oy kullandıkları gibi, bu güçlerinden dolayı da, seçilen imparatorlardan, gelecek için önemli tavizler ve haklar koparıyorlardı. Ancak, papalar ve Roma kardinallerinin rezillik bakımından seçmen prenslerden çok daha ilerde oldukları biliniyor. "Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri" olan bu kesimin ilgilendiği işlerin, planlı cinayetlerden günah affı satışına, vurgundan kadın ticaretine kadar uzanan geniş bir yelpaze oluşturduğunu tarih göstermektedir. Alman kentlerinde, öncelikle ekonomik güçce kavuşmakta olan kent-devletlerinde, büyük tacirlerle bankerlerin zamanla egemen duruma gelen patrisyenler olduklarını görüyoruz. Toplumsal tabakalaşmayı gözden geçirirken, o yıllarda önemli bir işleve sahip olan ücretli askerleri de hesaba katmak gerekir. Askeri önemini kaybeden şövalyelerin yerini alan ücretli askerlik, kendisine sağlanan para ve silah gücüyle ülkede "düzeni sağlayan" bir unsur oldu. (Ruhani ya da dünyevi) prenslerin ve kentlerin emrinde bulunan ücretli askerler; iş aramaktan ve dilenmekten bıkmış çıraklardan, ailesini kaybetmiş ya da angaryadan kaçmış köylülerden, manastırdan kaçmış keşişlerden, öğrenimi bırakmış öğrencilerden, macera arayan zengin çocuklarından vs. oluşuyordu.

Bu toplumsal tabloyu feodalizm-kapitalizm çekişmesi çerçevesinde şöyle özetleyebiliriz: Eskimekte olan feodal unsurlar, gerek ekonomik, gerekse politik ve toplumsal bakımdan bir "birlik" olmaktan çıkmaktadır. Burjuva ve feodal unsurlar, içiçe yaşamaya başlamıştır. Prens, tacir olmadan zenginleşememektedir; ancak, onu bir "yurttaş" olarak da reddetmektedir. Prens, iktidarı koruyabilmek için, nicelik ve nitelik anlamında giderek gelişen tacire hem ihtiyaç duymaktadır, hem de ona karşıdır. Burjuvazi ise, feodal unsurların iktidarını -kendi ekonomik varlığını güvence altında tutabilmek için-, kabullenmek zorundadır. Yani prens, burjuvaziyi egemenliğe götüren yolda, ona hem yardımcıdır, hem de engeldir. Ne var ki, tarihi gelişme, prensi yokolmaya mahkum ettiği gibi, burjuvaziyi de iktidar sahibi kılmıştır. Bunun için, yine ücretli askerleri ele alarak diyalektik gelişmeye ilginç bir örnek verebiliriz: Ücretli askerler, Almanya'daki köylü ayaklanmasını (1524/25) feodal beylerden aldıkları para karşılığında vahşice bastırırlarken, kendilerini böyle bir konumda yaşamaya itmiş olan egemen sınıflardan kurtulma şanslarını da yok etmişlerdir. Ama aynı zamanda, "Tanrı'nın egemenliği"ne

dayalı bin yıllık düzeni temellerinden sarsan da yine onlar olmuştur: 1527 yılında Katolik Kilisesi'nin merkezi, işsiz kalan ücretli askerler tarafından ele geçirilmiş ve yağmalanmıştır (Sacco di Roma). On ay süren bu işgal, kilise yönetiminin kendine gelmesinde ve küstahlığının yumuşamasında, bütün Alman Reformasyonu'ndan daha etkili olmuştur. (Engelmann)

Luther, hukuk öğrenimi görürken, veba korkusu nedeniyle ve insanla Tanrı arasındaki ilişki açısından kafasında beliren sorulara cevap aramak için manastıra girer. Aslında korkusunun kaynağı, Roma Kilisesi'nin etkinliği ve "lütüfkârlığı" karşısında duyduğu şüpheye bulunmaktadır. Aynı tarihi dönemde, belli toplumsal güçler de Roma'nın egemenliğinin yıkılması gerektiği düşüncesinde birleşiyordu: Köylüler, tacirler, aşağı soylular, ruhanelerin etkileri nedeniyle devletlerinin ve güçlerinin gelişmesinin engellendiğini gören prensler ve kilisenin elinde biriken, ancak ekonominin güçlenmesine hiç katkısı olmayan mallara göz diken burjuvazi. "Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu'nun parça parça olması, onun Roma'nın elinden kurtulmasını engelliyordu ve bu da, Katolik Kilisesi'nin işine geliyordu. Böyle bir ortamda Roma'ya giden Luther, İtalya'da ruhanilerin yaşadığı hayatı yakından gördükten sonra kararını vermiştir: Din adamları, Tanrı ile insanlar arasında bir aracı olamaz. Tanrı yolunda olan kimsenin tutunacağı tek dal, kendi inancı olmalıdır. Luther, günah affıyla yapılan ticarete de karşı çıkmıştı. Luther, böyle bir yönetime ilke olarak karşı değildir; yalnız, onun "kötüye kullanılması"nı istememektedir. İlk kez Haçlı Seferleri sırasında gelişen bu yöntem, işlenmiş günahların affedilmesi amacıyla, günahkarların Papalık tarafından onaylanmış belgeleri satın almasını gerektiriyordu. Besselli ki, bu yolla kiliseler hayli zengin olmuştur.

Zamanla Aristotelesçi görüşleri eleştirirken Skolastik'ten de ayrılan Luther, insanların Tanrı'nın lütufuna erişmeleri için, kilise aracılığı yerine, kendileri için çizilmiş kaderlerine boyun eğmelerini önermektedir. Yani, Roma Kilisesi'nin insanları içine soktuğu "dış uşaklık" yerine, bir tür "iç uşaklık" alternatif olarak gösterilmiştir. Luther, bu sırada "Tanrı'nın kelamı"na, yani İncil'e dayanmaktadır; daha sonra, Alman mistiği ile yakından ilgilenmiş ve bu eserlerde dikkatini çeken (Almanca) ifade gücüyle tavrını daha da ra-

Luther'in Wartburg'da İncil'i Almancaya çevirdiği çalışma odası

dikalleştirmiştir. 1517, Luther'in görüşlerini akademik çevrenin dışına taşıdığı yıl olmuştur. 31 Ekim 1517'de Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astığı 95 tezini, Katolik Kilisesi'ne karşı açılan bir kavganın başlangıcından çok, bir eleştiri olarak kabul etmek doğru olur. Buna rağmen, söz konusu tarih, erken burjuva devriminin başlangıcı olarak kabul edilir. Luther'in eleştirilerinin orijinal yanı, teolojik gerekçeli oluşuydu -ki bu, aynı zamanda birçok toplumsal sınıf ve tabakanın bu tezler çevresinde toplanmasına yol açtı-. Luther, kendi başlattığı hareketin kısa sürede büyük boyutlara varmasından korkuya kapıldıysa da, 1518 yılında daha da sert bir tutuma girdi. Son olarak, Papalık aforozuna karşı da saldırdı.

1520 yılında, Reformasyon mücadelesi içinde yeni bir ad belirir: Thomas Müntzer. Luther'in görüşle-

ri, Müntzer'in ilgisini çekmiştir. Daha sonra birçok konuda Luther'den ayrılacak olan Müntzer, Thüringen bölgesindeki isyancı köylülerin düşünsel önderi ve örgütleyicisi olarak tanınır. Müntzer, yalnızca "öteki dünya" ile ilgili iktidara karşı gelmeye, bütün eylemini ve vaizlerini "bu dünyadaki" iktidara karşı da yöneltmiştir. Aynı dönemde, aşağı soylu kesimden Ulrich von Hutten ve Sickingen, İmparatorluğu ulusal bütünlüğe kavuşturmak amacıyla eyleme geçerler. Böylece Alman Reformasyonu'na üç ayrı boyut kazanmıştır: Dini, toplumsal ve ulusal.

Bu arada, Luther'in Ingolstadtlı teolog Eck ile Leipzig'de yaptığı (o zamanki koşullara göre demokratik) tartışma dikkati çekmektedir. Luther, bu tartışma sırasında J. Hus'un eylemini destekler nitelikte konuşmuştur. Bu tartışmadan sonra yazdığı yazılar, onun ilerde öne

şüreceği büyük reform görüşlerinin ilk basamağını oluşturur. Luther'e göre, insanın, Tanrı'nın yarattığı "yeni hayat duygusu"ndan kaynaklanarak yaptıkları olumludur; ancak yalnızca Tanrı karşısında bazı kazanımları "garantiye almak" için yaptıkları (haç yolculuğu gibi), dini açıdan kabul edilemez. Bireyin vicdanı ve inancı, onun kiliseyle uyum sağlamasından daha önemlidir. Bu görüşler, Reformasyon'un temelini ve etik merkezini belli etmektedir. Luther, papalara ve kardinallere karşı gerekirse silahla mücadele edilmesini önermişse de, hemen sonra, korkusundan bundan vazgeçer. Yalnız 1520'de, "Soyla Alman Ulusu"na çağrıda bulunarak, "Roma'daki tiranlar"ı hedef gösterir. Ayınlar kalkmalıdır, manastırlar, hastane ve okul olmalıdır, para kazanmak isteyenler çalışmalı, dilencilik yok edilmeli, gerçekten fakir olanlara devlet yardım etmelidir.

1521 başında Roma tarafından aforoz edilen Luther, aynı yıl Worms'ta Kayzer'in, prenslerin ve kilise ileri gelenlerinin önünde tezlerini savunur. Luther, burada görüşlerinden dönmemiştir; ancak, sonunda verdiği cevap ilginç ve diplomatiktir: "Yanıldığımı gösterirseniz kabule hazırım." Halkın büyük çoğunluğu Luther'i desteklemektedir. Şimdi akla bir soru geliyor: Benzeri görüşleri savunduğu halde, J. Hus'un başına gelenlerden Luther nasıl kurtulabilmiştir? Çeşitli nedenler arasından şu ihtimaller öne çıkmaktadır: Birincisi, Hus'la Luther arasında 100 yıllık bir toplumsal ilerleme birikimi vardır. İkincisi, Luther, geniş halk kitleleri tarafından desteklenmiştir. Üçüncüsü, egemen sınıflar arasındaki pazarlık, Luther'in Roma Kilisesi'ne karşı bir koz olarak kullanılmasına kadar varmıştır. Prenslerle Kayzer arasında varılan bir anlaşma sonucu Worms'ta Luther'in tutuklanması için emir çıkarılır. Bu kentten ayrılan Luther'e yolda yapılan göstermelik bir saldırı sonucu, kendisi Saksonya Elektörü Friedrich tarafından "koruma altına" alınır. Junker Jörg takma adıyla Wartburg'da yaşamaya başlar.

Wartburg'da saklandığı süre içinde İncil'i Almanca'ya çevirmeye başlar. Luther'in bu çalışması, Alman ulusunun dil birliğinin sağlanması yolunda gerçekleştirilmiş bir eylemdir. Katolik Kilisesi'nin o zamana kadar kabul ettiği İncil, Aziz Hieronymus'un 4. yüzyılda yaptığı Latince çeviriydi. Ancak bu çevirinin anlaşılması güç olduğu gibi, ifade biçimi, orijinal metinler karşısında yetersiz kalıyordu. İncil çevirileri Luther'den önce de yapılmıştı;

ancak, onunkini diğerlerinden ayıran yan, Luther'in çeviri sırasında Yunanca ve İbranice metinlere bağlı kalması oldu. Bu sırada yaşayan bir üslup kullanması, imaj gücünün düzeyi ve yeni deyimler getirmesi, Luther'in çeviriye yaptığı yaratıcı katkıyı gösterir. İncil'in tümünün çevirisi, 13 yıllık bir çalışmanın ürünüdür. Çok büyük ilgi gören yeni İncil'in, 1522'den 1546'ya kadar 400'den fazla baskısı yapılmıştır.

Luther Wartburg'da saklanırken, Wittenberg'de, halkın kent yönetimine katılması ve yeni inanış biçiminin uygulanması yolunda radikal adımlar atılmaya başlanır. Bu yeniliklerin (kendî denetiminde olmadığı için) bir ayaklanma olduğuna inanan Luther, Prens Friedrich'in izniyle Wartburg'dan ayrılarak gelişmelere müdahale eder. Bu arada Papa değişmiştir (VI. Hadrian), Sickingen ve Hutten'in başkaldırmaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Almanya'nın her yanında halk huzursuzdur; gelişmeler, her an büyük çatışmaların çıkacağını göstermektedir. Luther'in reform programı, öz olarak öncelikle gelişmiş kentlerde iyi durumda bulunan burjuvazinin güçlenmesine yönelik olduğu için, alt tabakalar, özellikle köylüler bu gerçeği yavaş yavaş görmeye başladılar. Bu bilinçlenmede, Müntzer'in verdiği radikal vaızların da rolü olmuştur elbette. Buna rağmen, Luther'in yazdığı şarkılar ve koral-ler hâlâ halkın ağızından düşmüyordu; ve Almanya da artık "Köylü Savaşı"nın eşliğine gelmişti.

Köylü Savaşı öncesinde toplumsal gruplaşma şöyleydi: Konservatif-katolik saflar - burada, Kayzer V. Karl'ın yanı sıra, ruhani ve dünyevi prensler ve kent patrisyenleri vardı; bunlar, var olan düzenin değişmesinden yanaydılar. Bu kampa karşı durumda bulunan üç gruplaş-

Jan Hus: İngilizisyonun ilk kurbanlarından olan Hus'un önemi, Luther'den 100 yıl kadar önce (1415) O'nun savunduğu görüşleri ileri sürdüğü ve hiç taviz vermediği için yakılmış olmasıdır.

ma vardı ki, bunların hepsi de düzen değişikliğini savunuyordu: Burjuvazinin saflar-zengin ve orta burjuvazinin, aşağı soyluluğun büyük bölümleri ve bazı bağımsız prensler. Burjuva-radikal saflar-burada ağır basan tavır, prensler karşıtı ve kentlerden yana özellikler taşıyordu. Köylü-plebeyen saflar-1524 yılında ön plana geçen bu gruplaşmaya, burjuva-radikal saflardan da bazı unsurlar karışmıştı.

Köylülerin ayaklanması Güney Almanya'da başlar, ancak, daha sonra merkez, Orta Almanya'ya kayar. Ayaklanmanın önderi Müntzer, Luther'i ihanetle suçlamaktadır. Köylüler, tarihe geçen "Oniki Madde"nin "Bildiri"lerinde avcılığın ve balıkçılığın serbest bırakılmasını, cemaatlerde rahiplerin serbestçe seçilmesini, serflikin kaldırılmasını istemektedirler. İlk anda başarılar elde eden köylüler karşısında feodal beyler, zaman kazanmak için, pazarlık görüşmelerine girer gibi taktik bir tavır alırlar. Bu arada, Luther köylülerin bildirisine karşı çıkarak, bunun İncil'e ters düşüğünü savunmaktadır. Ancak verdiği vaızlar artık köylülerin tatmin etmemektedir; kitleler artık onu değil, (Luther'in deyişiyle) "Ölüm Peygamberi" Th. Müntzer'i dinlemektedir. Bu sırada Pavia Savaşı bitmiş ve V. Karl Fransızları yenmiştir. Ücretli askerleri yeni iş aramaktadır, köylülerin ayaklanmasını bastırmak, onlar için yeni bir çalışma alanıdır. Feodal beyler de zaman kazanmış ve görüşmelerden yanaymış gibi görünerek köylülerin arkadan vurmaya başlamışlardır. Luther, köylülerin uyardırmaya ve durdurmaya çalışır. Koruyucusu Prens Friedrich ölmüştür, prensler artık galip gelmektedir; ayrıca, kendisini "ayaklanmadan sorumlu" diye suçlayan çevreler vardır. Bu durumda, Luther'in köylülere karşı olan tavrı daha da sertleşir. Feodal beylerden acımasız olmalarını ve "Bu katil ve haydut sürülerini bir kuduz köpek öldürür gibi temizlemelerini" ister. "Kan akıtarak cenneti hak etmek, onu duayla kazanmaktan iyidir." Oysa prensler zaten o kadar acımasızdır ki, yeni öldürme yöntemleri geliştirerek birbirleriyle rekabete girerler. Köylüler, sürekli geri çekilmekte ve dağılmaktadır. Müntzer, prenslerin eline geçer, 10 gün süreyle kendisine işken-çe yapılır ve 27 Mayıs 1525'te başı kesilerek öldürülür. Savaş alanları köylü cesetleriyle dolmuştur. Sağ ele geçen köylülere de türlü işkence ve öldürme yöntemleri uygulanmaktadır (boğma, vücudlarının dört ayrı yönde aynı anda parçalanması, gözlerinin oyulması, diri diri yakılma, dil kesme, kol ve bacak kırma, kır-

baçlama vs.). Luther için iki türlü adalet vardır: Tanrının adaleti -ki bu, merhamet ve inayet alemdir-, dünyanın adaleti -ki bu, öfkenin alemidir, burada ceza vardır-. Bu iki alemleri birbirine karıştıran kimse, İblis'i cennete, Tanrı'yı da cehenneme göndermeye kalkıyor demektir; bu girişimin sonu, köylü ayaklanmasıdır sonudur.

IV. SONUÇLAR

Köylü Savaşı, ayaklananların yenilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak, Reformasyon -Luther'in çizdiği sınırlar içinde- başarıya ulaşmıştır. Köylülerin iyi örgütlü olmamaları (silahları bile kullanmayı bilmiyorlardı, ellerine geçen topları kullanmak için, parayla adam tutuyorlardı), burjuva unsurlarla sağlam ittifak kuramamaları, burjuva unsurların da, prensler galip geldikçe onların tarafına kaymaları, aşağı soyluluğun çabuk yenilmesi acı sonu hazırlayan nedenlerdi. Sonuçta, erken burjuva devrimi, prenslerin ücretli ordularına yenildi; kilisenin mallarına el koyan ve ilimli burjuva kanadı yanlarına çeken prensler, bu ayaklanmadan en kazançlı çıkan kesim oldu. Bütün bunlara rağmen, feodal

Luther 1525 yılında. (Cranach'ın bir tablosu)

düzen sarsılmış ve binlerce insan, "özgür yaşama"nın ne anlama gelebileceğini artık kavramıştı. "Devlere ihtiyaç duyan ve devletler yaratan bir zaman" (Engels), insanlığın engin deneyiminin bir parçası olarak tarihe geçti.

Bu "yukardan Reformasyon", Avrupa burjuvazisinin feodalizme

karşı yürüttüğü mücadelenin (İngiliz ve Fransız devrimlerinin yanında) belirleyici özellik taşıyan üç zirve noktasından biri olarak kabul edilir. Görüldüğü gibi, Reformasyon'un temel ekonomiktir; ancak, üstyapının belli bir süre altyapıyı etkileyebileceği görüşüne de güzel bir örnek oluşturmaktadır. Luther'in muhalif görüşleri, güçlenmekte olan burjuvazinin ihtiyaçlarıyla örtüştüğü ve yeni güçlerin bilinçlenmesine yaradığı için, sonunda kazançlı olmuştur. Müntzer'in kafasında yarattığı toplum modeli ise (herkesin memnun ve başkasına muhtaç olmadan yaşayabileceği bir toplum), zamana göre çok ilerdeydi. Bunun maddi temeli o kadar yetersizdi ki, sonunda kendisinin hayal ettiği toplumun tam karşısı gerçekleşti. Gerçi köylüler, prenslere başkaldırırken, Luther'in "Hristiyan insanın özgürlüğü" şiarına dayanmışlardı; ne var ki, ayaklanmanın bastırılmasından sonra, galipler, düzenlerini daha iyi koruyabilmek için, toplumsal hayatı sıkı bir denetim altına aldılar, polis gücünü geliştirdiler, paralı muhbirler tayin ettiler, sansürü sıkılaştırdılar. 15. ve 16. yüzyılda başgösteren halk ayaklanmalarının hepsi, "gerçek Hristiyanlık" adına başlamıştı. Ancak "gerçek Hristiyanlık", maddi gerçekliğin ve tarihi-toplumsal gelişme düzeyinin dayattığı nedensellik ve zorunluluk çerçevesinde belirmiştir. Bu bağlamda Martin Luther, hem bir devrimcidir hem de dönektir, hem başkaldırandır, hem de düzenin savunucusudur.

Luther, 500. doğum gününün olduğu 1983 yılında, bilimsel tarih anlayışı temelinde, bütün çelişkili ve olumlu yanlarıyla anılacak ve tarihin diyalektik gelişme süreci içinde daha eksiksiz kavranmaya çalışılacaktır. Bu açıdan, içinde bulunduğumuz yılda, Demokratik Almanya ve Federal Almanya'da Luther'le ilgili faaliyetleri yakından izlemek ve farklı yaklaşımları karşılaştırmak gerekiyor.

KAYNAKÇA

- Wolfgang Landgraf, Martin Luther, Berlin 1981
- Joachim Streisand, Kulturgeschichte der DDR, Köln 1981
- Friedrich Engels, Der deutsche Bauernkrieg, Berlin 1974
- Berni Engelmann, Wir Untertanen, Frankfurt a.M. 1978 (Beşinci baskı)
- Sargut Şölcün, Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi, Ankara 1982
- Dieter Forte, Martin Luther ve Thomas Münzer ya da Muhasebenin Başlangıcı, Çev: Sargut Şölcün (Kaynak Yay.) İstanbul 1983
- Der Grosse Brockhaus, Bd. 2, Wiesbaden 1953 (Onaltıncı baskı)

DAYANIŞMA YANILARI

İLHAN SELÇUK : AĞLAMAK VE GÜLMEK (150 TL.)
PABLO NERUDA : ŞİİRLER / Türkçesi : Enver Gökçe (150 TL.)
FİKRET ÖTYAM : HÜ DÖST (200 TL.)
AZİZ NESİN : SUÇLANAN VE AKLANAN YAZILAR (350 TL.)
JÜLİDE GÜLİZAR : İYİ AKŞAMLAR SAYIN SEYİRCİLER (200 TL.)
VEYSEL ÇOLAK : AŞKOLSUN (75 TL.)
ALİ CENGİZKAN : ÇOCUK ÖMRÜMÜZ (75 TL.)
MAHMUT T. ÖNGÖREN : SINEMADA KADIN VE CİNSELLİK (200 TL.)
SARGUT ŞÖLCÜN : TARİH BİLİNCİ VE EDEBİYAT BİLİMİ (275 TL.)
ABDULLAH AŞCI : DAYAK DAĞITIMI (125 TL.)
AHMET SAY : İPEK HALIYA TERS BİKEN KEDİ (150 TL.)
CENGİZ BEKTAŞ : DUVARLARIN DIŞI DA SENİN (150 TL.)
ALİ İHSAN MİHÇİ : İNSAN KİŞİM KİŞİM YER DAMAR DAMAR (150 TL.)
AHMET TELLİ : SU CÜRUDU (125 TL.)

ŞAHİN YENİŞEHİRLİOĞLU : FELSEFE VE SANAT
OSMAN NUMAN BARANUS : AĞRILAR TOPRAĞI (125 TL.)
AHMET ADA : ACIYLA AKRAN (100 TL.)
SAADET TİMUR : BEŞ GÜNÜN ÖYKÜSÜ
HÜSEYİN ATABAŞ : BİTMİYEN (100 TL.)
GÜRSEN TOPSES : EĞİTİM FELSEFESİ TEMEL SORUNLARI
GÜNEY DAL : BUZUL DÖNEMİNDEN HABERLER
NUSRET KEMAL : ÖLÜM ÇEMBERİ
DURAN YILMAZ : YÖRÜK HİKAYELERİ

Genel Dağıtım : ADAŞ, Mithatpaşa Cad. 28 - A, ANKARA.

Dayanışma Yayın Üretim Kooperatifi PK. 266 Kızılay - ANKARA

UZAYDA AYRILAN YOLLAR

■ Horst HOFFMAN

GEÇTİĞİMİZ yılın Ağustos ayında Birleşmiş Milletler'in İkinci Uzay Konferansı Unispace-82 toplanmıştı. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar, Konferansı açış konuşmasında, uzay çalışmalarıyla ilgili en önemli ve ivedi toplumsal görevi şu sözlerle özetliyordu: "Uzayın askeri amaçlar için kullanılmasını önlemek ve yalnızca barışçı kullanımlara tahsis edilmesini güvenceye almak için ne gerekiyorsa yapmalıyız. Uzay, uluslararası işbirliği için zorunlu ve ideal bir ortamdır."

Ancak gerçeğe baktığımızda, yolların çatallaştığını görmekteyiz.

Soyuz T-6 uzay gemisiyle Sovyet ve Fransız kozmonotlarının Kazakistan steplerine inişlerinin hemen ardından, Amerikan uzay mekiği "Columbia" da Kaliforniya'nın Mojave Çölüne iniş yapıyordu.

Her iki olay arasında, uzay mekaniği açısından benzerlikler bulunmakla birlikte (uçuş yükseklikleri yaklaşık 350 ile 300 km., yörünge eğim açıları 50 ile 40 dereceler arasında vb.) amaçları birbirinin tam tersiydi. Salyut 7 kamerasında uluslararası konuk kozmonotlar, ev sahibi kozmonotlarla birlikte, uzayın yalnız ve yalnız barışçı amaçlar için araştırılmasına ve kullanılmasına yönelik bir çalışma programını gerçekleştirmişlerdi ve bu program, tüm ayrıntılarıyla önceden bilinmekteydi. Sovyet-Fransız ekibi el birliğiyle, tıbbi, biyolojik ve teknolojik araştırmalar yapmışlar, hatta elde edilen araştırma materyalinin bir kısmını da yanlarında yere indirmişlerdi. Kapsamlı sonuçların değerlendirilmesi, tüm bilim dünyasına açık bulunuyor.

Fransa Devlet Başkanı François Mitterand, Albay Chretien'e ve Sovyet ekip arkadaşlarına çektiği telgrafta şöyle diyordu: "Uzay araştırmaları tarihinde ilk kez bir Fransız

kozmonotu, geniş boyutlu bilimsel araştırmalar yapma olanağına kavuşmuş bulunuyor ve bu SSCB ile işbirliği sayesinde gerçekleşmektedir." Uçuş için başarılar dilerken de gene bu düşüncesini dile getiren Mitterand, ayrıca bu anlamlı olayın, başında, uçuş sırasında ve sonunda, Fransız kitle iletişim araçlarının olağanüstü yaygın ve ayrıntılı haber programlarının tümünde ekrana çıktı. Fransız televizyonu, Baikonur'dan yirmiyi bulan röportaj, haber ve canlı yayın yaptı.

Toulouse Uzay Merkezi Direktörü Claude Husson, Soyuz T-6'nın inişinin ardından Demokratik Alman televizyonuna verdiği demeçte: "Kanımcı, uzayda ve bir uzay gemisinde iki ulustan insanların bulunması, her zaman için çok önemlidir ve anlamlıdır. Bu uzay istasyonunda Fransız ve Sovyet yurttaşları arasındaki dostluğun dile gelişi... İşte benim değer verdiğim şey budur" diyor.

"Le Monde" Gazetesi de, bununla onuncuya ulaşan uluslararası uzay araştırma çalışmasını, Amerikan "Columbia" uzay mekiğinin uçuşuyla karşılaştırarak, Fransa on beş yıldır Sovyetler Birliği ile çok gelişkin bir ortak çalışma sürdürürken, "Columbia", askeri görevler için uçmaktadır, diyerek, Atlantik'in öte yakasında soğuk savaşın ege-men olduğunu yazıyor.

"COLUMBIA": ÇOK GİZLİ

Gerçekten de "Columbia"nın dördüncü ve son uçuş programı, son derece gizli askeri görevlerle yüklüydü. Batılı kitle iletişim araçlarının yayınlarında iki ana nokta belirginleşiyordu: Bir yandan, askeri yorumcular, bu uçuşta yalnızca Pentagon'a (ABD Savunma Bakanlığı'na) hizmetin söz konusu olduğunu güvenilir biçimde saptıyorlardı. Öbür yandan ise, sürekli olarak şu izlenimi yaratmaya uğraşıyorlardı: Bir uzay mekiği programında ilk kez askeri görevler yer alıyor! Oysa bu, her şey bir yana, doğrudan doğruya ABD basınının yansıtmış olduğu gerçeklerle bile kabaca çelişmekte.

Örneğin "Baltimore Sun", daha "Columbia"nın 1981 Nisan ayında ilk uçuşundan önce, kozmonotlara verilen görevin, Laser silahları için bir vizör ayarını denemek olduğunu ve Laser'lerin kendilerininse dördüncü uçuşta deneneceğini yazmıştı. Uzay mekiğinin, 1981 Kasım'ında yapılan ve enerji kaynağındaki bir arıza yüzünden süresi kısaltılan ikinci deneme uçuşundan sonra ise "U.S. News and World Report"

magazini şunları yazıyordu: Albay Joe Engle ve Yüzbaşı Richard Truly Pentagon'un emri üzerine, planlanmış bilimsel araştırmaları bıraktılar ve çalışmalarını, özellikle, robot kolunun uzayda askeri donanımı yükleyip boşaltmasını denemeye ayırdılar. Üçüncü uçuştaysa bu manevra gerekli donanım ile uygulandı.

Cape Canaveral ve Houston'daki konuyla ilgili gazeteciler, "Columbia"nın en son katkısı üstüne salt genel bilgi vermekle yetiniyorlar. Uzak durmaya özel bir özen göstererek, yalnızca, uçuşa geçen roketleri yakalayacak enfraruj kayıt aracından söz ediyorlar.

"Birçok gazete ve derginin kendilerini böyle şaşırtıcı bir 'suskunlu-

"Journal of Commers", uzay uçuşlarının gelişim planlaması ile ilgili bir incelemesinde, öngörülen 68 uçuştan en az üçte birinin doğrudan doğruya Pentagon'un vereceği görevleri yerine getirmeye üzere planlandığı sonucuna varmış. Bugüne kadar onayı alınmış dört projeden biri olan ve 1984 Mart'ında ilk uçuşunu yapması gereken "Discovery", daha başından itibaren ABD Hava Kuvvetlerinin emrinde bulunuyor.

Şu anda ABD'nin 100'e yakın askeri aracı uzayda devriye gezmektedir. "Christian Science Monitor", Pentagon'un, uzay mekikleri yoluyla bu sayıyı önümüzdeki on yılda iki misline çıkarmak istediğini yazmış. Hatta, bu uzmanlık alanının dergisi

Uzayın ABD tarafından askerileştirilmesindeki felaket, daha çok, silahlanma yarışında yeni bir aşama -uzay aşaması- tehlikesinin doğmasından geliyor ki, bu, tasarlanamaz değerlere malolacak ve savaş tehlikesini daha da artıracaktır!

ğa' adamları" diye vurguluyor Amerikalı gazeteci Walter Joung, "Uzayda, Sovyetler Birliği'nin barışçı insiyatifi ile Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşçı hazırlıklarının istenmeyen biçimde karşı karşıya getirilmesini" önleme çabası gibi görünüyor."

Stockholm'deki Barış Araştırma Enstitüsü SIPRI, "Uzay - Geleceğin Savaş Alanı" (Londra 1979) konulu incelemesinde, ABD ile SSCB arasında yaptığı bir karşılaştırmayla şu sonuca varmakta: On bir değişik çeşit askeri uydusuyla Amerika Birleşik Devletleri, uzayda açıkça tek yanlı önceden silahlanmanın talihsiz ününü taşımak durumundadır.

RAMPA ETME VE KORSANLIK

Casus uyduların taşınması, yeni silah sistemlerinin denenmesi, saldırılarda ateşin yönlendirilmesi, "düşman" uzay araçlarının denetlenmesi -hatta düpedüz onlara rampa edilmesi veya onların ele geçirilmesi- bir yana, uydular gelecekte, ABD uydularının günümüzde Falkland bunalımında yaptıkları türden bir görev de üstlenebilirler. ABD uyduları bu bunalımda, İngiltere Kraliyet Donanması'na istihbarat hizmeti görmüşler ve Britanya savaş gemilerine, Güney Atlantik'teki hava durumu, aysberglerin seyri ve Arjantin silahlı kuvvetlerinin hareketi üstüne bilgiler iletilmişlerdi.

olan "Aviation Week and Space Technology"nin bildirdiğine göre, 125 adet, nükleer başlıklarla donanmış, kıtalararası "Minuteman 2" roketinin yaklaşık 300 km. yükseklikte yörüngelere oturtulması için bir plan bile yapılmış bulunuyor.

YENİ SİLAHLANMA AŞAMALARINI ÖNLEMEK

Böyle çılgınca projelerin korunç tehlikesi, bunların karşı silahlarının oluşturulamayacağı kaygısından gelmiyor asla. Askeri alandaki teknik gelişme tarihi, bugüne kadar hep, bir silahın, karşı silahının da bulunuşunun kanıtlarıyla doludur. Hele İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönem göstermiştir ki, Sovyetler Birliği, -ABD'nin getirdiği yeni silah türleri zorunlu kıldıkça- sosyalizmin dünyasını savunmak için onlara karşı gereken savunma araçlarını sürekli gerçekleştirmiştir. Uzayın ABD tarafından askerileştirilmesindeki felaket, daha çok, silahlanma yarışında yeni bir aşama -uzay aşaması- tehlikesinin doğmasından geliyor ki, bu, tasarlanamaz değerlere malolacak ve savaş tehlikesini daha da artıracaktır!

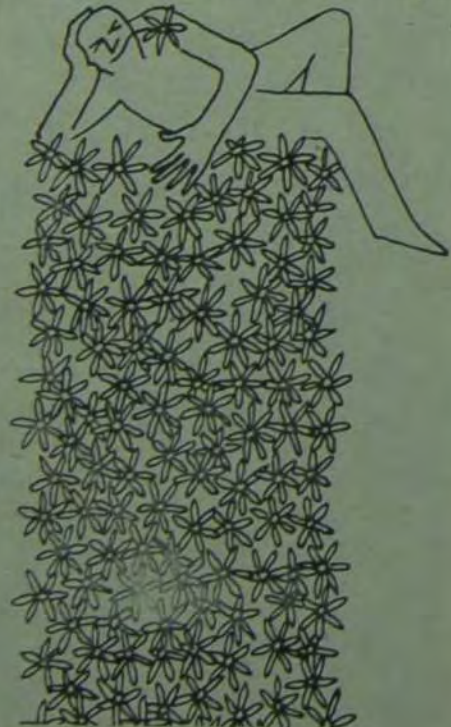
ŞİİR VE UYUM

■ İlhan ÖZDEMİR

SÖZ şiire dönüşüncüye kadar -ve sonra- şiirde süren sancı, artık okuyucunun duygu-anlam kaygısına, şiirle bütünleşme kaygısına dönüşür. Rastgele, her an olağan olarak kullandığımız herhangi bir 'sözcük' şiirde neyi vurguluyor, gerçekliğin derininde ne var, hangi bilinmeze sapsanmış bu hançer ve nasıl?... Ama 'bilmece mi çözüyoruz be birader?' dedirten şiirlerdeki bilmececi özelliğinin ağır bastığını yadsımak zor. Öte yandan konuşma diliyle yada düz yazı ile, öykü ile zaten mesajı iletililebilen bir konunun, olayın, şiir diye ortaya atılmasının anlamı şekilcilikten başka nedir? Ya da halk ozanlarının yaptığı işi şiir olarak yinlemek şiire, şiire, okuyucuya, hayata ne kazandırmaktadır? Bu sorulardır ki, bir dizele topluluğunun şiir olup olmadığı tartışmaları başlar. Ülkemizde şiir olup olmadığı tartışmasının kaynaklarından biri burada aranmalıdır. Özellikle şiiri nasıl tanımladığımız, hangi düzeyde değerlendirdiğimiz ortaya çıkarıldıktan sonra.. Bugünün şiiri yazılacak... Şairin kafasında hayatın açıklanması, amacı-ereği şekillenmiş, açığa kavuşmuş olmalı ki, hareketi bugünden anlatıp, onun yarına sıçramasına katılsın şiirleriyle. Okunacak şiir O'dur. Geçmiş onyırmı yıllık dönemde, hatta daha önceleri şiir yazmış şairlerin, bugün hâlâ ısrarla okunması, türküleştirmesi onlarda şiirin gerçekten var olduğundandır. Hareket eden derken amacımız hayatın sürekli değişen özünü, yani kısaca yaşananı vurgulamak. Günlük basit uygulamaların alt alta sıralanışlarını değil. Hele bir-birinden kopuk eklektik imgeler hiç şiir değil.

Hayata teorik uyum ile pratik uyum çok farklıdır. Teorik olarak kabul edilene pratikte ters düşmesi gerçeği, teorinin temelsizliği, yerleşikliği ya da teorinin hayata uyumsuzluğu, yöntem yanlışlığı -eksikliği gibi nedenlerle olabilir. Şiir de hayatın teorik bir anlatımı, yorumlanması, hayatın ileriye doğru devindirilmesinin amaçlanması şeklinde değerlendirilmesi gereken, sınıfsal kategorinin bir parçasıdır. Bu arada şiirin duygu gücünün hayata kattığı anlam göz ardı edilmemelidir. Yaşananla, yazılanın diyalektik birliği şiirin en iyi yeşerdiği alandır. Şimdiki toplumsal yapımız gibi, derinden bir uyumsuzluk yaşanır, yazılan şiirde bu açıkça görülür. Şiir tartışmalarının bir diğer boyutuna böylece değinebiliriz.

Toplumsal yaşamdaki genel-ge-

Karikatür: Mustafa OKAN

men işleyiş soluksuz, dirençsiz bir yapıdadır. Kararsız bir yapının içinde, çevresinde, yanında, hatta karşısında yer alan insanlara bölünmüş durumdayız. Şairin bu soluksuzluk içine sapsanması, bulunduğu yerle, sınıfsal konumla orantılıdır. Bu orantının temel etkenleri yanında ayrıca şairin nerede olursa olsun, durumu kavrayıp yorumlama ve aydınlatma yeteneğine-becerisine sahip olması, bunu uygulamada göstermesi de vardır. Kararsız yapının, soluksuz işleyişin karşısında olmasında bile yapının temellerini, gidişatını, toplumun iç dinamiklerini, kendi yerini ve yarını anlayıp geleceğin biçimlenmesine katkıda bulunacak bir çalışma getiremezse, o şair özelinde şiir ölür, yok olur. Bu yapının genelleşmesi ise edebiyat alanının kokuşmasını hızlandırır. Anlamayan, kavrayamayan, açıklayamayan, gelecek için seçenekler getiremeyen şair nasıl düşleyecektir, duygularını o konuda nasıl yoğunlaştıracaktır? Şiirde yeni-ortak dünyayı nasıl kuracaktır?... Eksik kavramın, yanlış temelden kavramanın getirdiklerini ise, şiir açısından hiç olumlu olmadığını söylemenin gereği bile yok. Çok açık bir şey...

Küçük burjuva ideolojisi de, yukarıda tanımlanan yapıya benzer özellikler taşır. Uyumsuzluk, kararsızlık ve açıkça bilinmeyen bir gelecek korkusu. Ve bu ideoloji, kendisinin içinde etkin olarak bulunmadığı hayatın yönlendirilmesini, devindirilmesini açıklamaktan da uzaktır. Uzak olduğu içindir ki, bunamları kroniktir. Bunun şiirde görülmesi ise, en iyimser bir yaklaşımla söylersek şöyledir: Düşüncelerimizin köşelerinde pusuya yatmış bekleyen bu küçük burjuva ideoloji kırıntıları, savaşçı artıkları hayatın kavranmasındaki eksikliği, çarpıklığı düşsel boyutlarda büyütür. Bu durumda şairin durumu, yazdığının suskuyla karşılanmasıdır. Ya da büyükçe bir ilginin ardından hemen suskunluğun egemen olmasıdır. *Saman alevleri çoğaldıkça ateşe güven azalmaktadır sanki.*

Şiir bir toplumun/toplumsal sınıfın sesi olma özelliğini yitirirse öz çarpıtılır, şiirin etki alanı daralır. Dar edebiyat çevrelerinin tatmin aracı konumuna-görevine girer. Bu olumsuzluk şairlerin sözlü reddetmeleri ile giderilemez. Şiirin ortaya konması, emeğin-emekçinin sesi olması ile giderilir ancak. Şiir de hayatı üreten güçle vardır ancak. Kısırdöngüden olumsuzluğu yıkacak tek güç olan emek ile birlikte çıkar-gelişir. Şiir, az sayıda küçük burjuvanın, heveskârın uğraşı olarak kalamayacak kadar emek ve ciddiyet ister. Bu

arada şiir yazmak ile uyumsuzluk ilişkisine değinmekte yarar var. Şiirin uyumsuzluğun ürünü olduğu gerçeği ile birlikte, şiirin üretilmesiyle bu uyumsuzluğun saptanması, aşılması ve hayatın sürekliliğinin sağlanması olduğu, öte yandan uyumsuzluğun zaten şairin uyum araması demek olduğunun bilinmesi gerekir. Şiirin iç uyumluluğu ile bu uyumu aramayı birbirine aykırı görmek yanlıştır. Kaldı ki, şiirde uyumsuzluk denen olay bir başka düzeyde uyum demektir. Sürekli ileriyi-güzeli aramaktır uyumsuzluk denen olay ve o kendi karşısına dönmüştür.

Şiir tartışmaları boyutu içinde değerlendirilmesi gereken bir olay da, gittikçe artan bir şekilde "Bütün Şiirleri" dizilerinin yayınlanması. Yeni yazılan, günümüzün yaşayan şairlerinin çekemedikleri okuyucu ilgisini onlarca yıl önce yazılmış şiirler çekiyor. Hem de yayın dünyamızın nicel sınırlarını zorlayarak. Aynı durumu 'sanatın' diğer alanlarında görmek olası. "Filanca şarkıcı... Dünden Bugüne Filanca" ... gibi tanıtımlarla aynı döngüye, aynı sıkışmışlığa çıkış yolu arayan çalışmalar. Bunları yeni bir şey üretme nedenine bağlamaktan çok, nitelik olarak var olana yeni katkı yapamama olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü nicelik olarak üretilen şey çok. Aranır, içlerinde umut verenler bulunabilir. Ancak bunlar çiçeğe dönmemiş tomurcuk gibidirler. Bütün bunlar karamsarlık olarak değerlendirilmemelidir. Merhemle iyi edilemeyen yaraya neşter atılmasının istenmesi olarak kabul edilmeli.

George THOMSON 'Marksizm ve Şiir' adlı incelemesinin sonunda şiirin 'Geleceği'ni irdeliyor. Yeats'in bir sözünü aktarıyor genç şairlere: "İşinizi iyi öğrenin." Ve ekliyor "Ozan yalnız kendi adına değil bütün insanlar adına konuşuyor. Ozanın sesi, yalnız onun duyurabileceği bu ses, halkın da sesidir aynı zamanda. Derinliğini de bundan kazanıyor. Ama ozan nasıl onlar adına konuşuyorsa, onlarla birlikte acı çekmek, sevinmek, çalışmak ve savaşmak zorundadır da. Bunu yapmazsa, söylediklerinin insanlar için bir çekiciliği kalmaz, bu yüzden de önemsiz olur." (s.90) Bu sözler üzerine Yeats'in sözüne şunları eklemek gerekiyor daha açık olması için: Hayatı iyi tanıyın, bütün yönleriyle yaşayın onu, işinizi iyi öğrenip sabırla ve dirençle uygulayın. Çünkü şiir yaşayan halk gibi ve onlarla birlikte soluk alıp-verirse yaşar. Çünkü şiir yanlışları hemen açığa çıkaran, gözler önüne seren bir sanattır. Gücü de oradan gelmektedir.

■ Aziz NESİN

Büyük yazarımız ve Türkiye Yazarlar Sendikası Başkanı Aziz Nesin'in dergimize gönderdiği şiirlerini yayınlıyoruz.

MASAL

Sen ki taşı toprağı
Sen ki dalı yaprağı
Sen ki suyu havayı konuştururdun
Şimdi kendin neden sustun

Parmakların ki bildirdi her dilden
Söyleşirdi sevişirdi insancadan
Sesler yarattırdı değindiği her yerden
San' i hiç yokmuş gibi susmuş

Ne geceler konuşuyor ne gündüzler
Ne bulutlar ne yıldızlar
Ne senin sözün geçiyor artık
Ne de sana sözgeçer

Zaman donmuş uzam bitmiş
Hem konuşan hem konuşuran
Ellerinde ki görünmeyen kuş
Sonsuz bilinmezlere uçmuş

Konuş doğa hadi konuş
Buralarda gördün mü
Bir zamanlar taşla kuşla konuşan birini
Bir varmış bir yokmuş

Taksim, Saat 02,05
4 Haziran 1982

YOK

Kitabımı sana adamak istedim
Gözlerine baktım
Gözlerin yok
Öpmek istedim
Yüzüne baktım
Yüzün yok
Tutmak istedim elini
Elin yok
Haydi yanyana
Yanın yok
Kitabımı sana adamak istedim
Adın yok
Güvercin getirdi şiirimi geriye
Bu adreste anlattığım kadın yok

Taksim, 22 Şubat 1983

İBRİŞİM

Sen bu kentte yoksun
Sen bu kente hiç gelmedin
Adımı bile duymadın bu kentin
Seni arıyorum bu kentte İbrişim

Seni sevdiğim zamanlarda sen daha yoksun
Şimdi evinde değilsin biliyorum
Yine de umutla telefon ediyorum
Seni arıyorum bütün zamanlarda İbrişim

Bu şiirlerin tadına varamayacaksın
Göndermediğim mektupları okuyamayacaksın
Hiç bir yerde ve hiç bir zamandasın
Yine de sana şiirler yazıyorum İbrişim

Belki sen bu dünyada yoksun
Belki ben hiç olmadım senin dünyanda
Olmadığımız zamanlarda olmadığımız yerlerde
Seni arıyorum olmadığın dünyamda İbrişim

Phnom-Phen, 23 Ekim 1982, Saat 05,22

- Tak, tak, tak.

Orkestra şefi elindeki çubuğu önündeki orkestrayı yönlendirecek bir şekilde hazır tutar ve çubuğun yumuşak hareketi ile koca orkestradan güzel bir müzik başlar.

- Düüt..

Hakemin çaldığı düdük ile birlikte yuvarlak top oyuncuların ayakları arasında gidip gelerek seyircileri coşturabilecek bir futbol maçı meydana gelecek.

Daha birçok benzerini buraya koyabileceğimiz, orkestra şefinin elinin hareketi veya hakemin düdüğünü çalması gibi işlevlerin biraz daha ayrıntısına inelim: Beynin motor korteksine (kabuğuna) ait nöronlardan kalkan aktivasyonun uygun adalelere yaptığı uyarılar sonucu şefin elinin yumuşak hareketi meydana gelir veya hakemin düdüğü öter.

Belki kulislerde kendinden bahsettirecek olan şefin elinin yumuşak kıvraklığı, kimbilir günde kaç saatten, kaç yıllık emeğin ürünüdür. "Bu tecrübe nerede birikti, nasıl bilgi haline geldi, nerede depolandı?" diye bir soru sorduğumuzda karşımıza nöron çıkmaktadır.

Orkestradan gelen müziği, sahada oynanan maçı özel araçları ile algılayan iletili nöronlar, beyin korteksinde onu değerlendirecek olan nöronlara öğrendiklerini gönderirler. Beyin kabuğundaki olguları belirli bir yönü ile değerlendiren, sonra bunların tümünü birleştiren ve görülenlere, işitilenlere bir yorum getiren yine nöronlardır.

İnsan vücudunun en yaşamsal hücresi, basit birkaç örnekte bile kendini hissettirebilen nörondur. Vücudun tüm gizlerini bilmesi gerektiğinden, bu özelliğini kaybetmemek için bölünmesi yoktur. Böylece, henüz bilinmeyen bir şekilde nöronda saklanan bilgiler, hücrenin yaşadığı sürece saklanabilmektedir.

Sayıları yaklaşık 10 milyardan fazlaya bulan nöronlar, vücuttaki tüm dokular ile bir ağ gibi ilişki içindedir. Sinir sisteminde ayrıca nöronlara yapı ve fonksiyon olarak destek görevini üstlenmiş olan "Glia Hücreleri" de vardır. Beyin kesitlerinde "gri cevher" olarak adlandırılan beyin kabuk kısımlarında nöronların esas kısmı ve destek hücreleri yer alır. 'Ak cevher'de ise nöronun akson adını alan uzantıları ve destek hücreleri bulunmaktadır.

Doğada, insan topluluklarında, hayvanların topluluklarında, tüm canlı organizmalarda ve vücudumuz-

Yönetici hücre: NÖRON

■ Haluk ÖZSARAÇ

da var olan diyalektik kuralların hemen hepsi tek bir nöron hücresinin içerisinde de geçerlidir.

Diğer organları düzenleme yeteneği olan nöronlar kendi içlerinde de hayran olunacak bir çalışma düzenine sahiptirler. Nöronun çeşitli görevlerini üstlenmiş, çeşitli organelleri, yapıları bulunmakta, bunlar birbirini tamamlamaktadır.

Seçici bir geçirgenliği olan zar ile hücrenin diğer yapılarından ayrılan çekirdek, belki de canlı yaşamın milyonlarca yıllık tarihini taşıyan kromozomları saklamaktadır. Kromozomlarda en ileri düzeydeki bilgisayarların bile saptayamadığı olasılıklarda şifreler ile, gerek vücudun, gerekse hücrenin kendi çalışması biçimlendirilir. Hücrenin yapıtaşı olan proteinlerin yapımı için kromozomlardan alınan şifreler özel kuryeler ile protein yapım organeline (ribozom) taşınır. Hücrenin içerisinde gelen artıncı veya eksiltici uyarılara göre, gereksinim kadar özel protein yapılır ve hücre içi ortamına bırakılır. Yapılan protein hangi görevi görecektir ise orada reaksiyon çemberine girer, görevine başlar. Bu yapım sırasında bir hata var ise veya o proteinin işlevi bitmiş ise o proteini kontrol eden başka proteinler onu derhal imha ederler. Her an değişebilen sayıda 2000 kadar değişik protein hücre çekirdeği ile hücrenin gövdesi arasında ilişkiyi sağlarlar.

Bir toplumda bulunan kişilerin kendi konularında uzmanlaşması gibi hücrede de proteinler kendi işlevlerini iyi bilirler. Bunlar yapacakları işe göre, çekirdek tarafından programlanan miktarda üretilen ve gerekli iletişim kuvvetlerine göre görevlerini yapacakları yere götürülecek ve orada işlevlerini göreceklerdir.

Diş ortamın zararlı uyarılarından kendini korumak veya -büyük bir bencillikle- kendi içindeki enerji yüklü maddeleri dış ortama korumak üzere hücrenin çevresinde bir zar mevcuttur. Nöronun zarı dinamiktir ve uyarılabilir. Bir nöron

1000-5000 başka nörondan gelen uzantı ile iletişim kurar, bu iletişim hücre zarının dış yüzünde bulunan sinaps bölgeleri ile sağlanır.

1000-5000 başka nörondan gelen söndürücü (inhibitör) veya artıncı (eksitator) uyarı nörona aritmetik olarak toplanır. Hücre zarındaki potansiyel bu etkiler ile değişecektir. Sonunda nöron kendine ait bir emir meydana getirecek ve bunu başkaca binden fazla nörona elektriksel olarak yansıtacaktır. Bir tek nöronun kabaca görevi budur. Ancak milyarlarca nöronun eşgüdmsel çalışması ile vücut çalışması düzenlenebilmektedir. Tek bir nöronun görevi küçümsenebilir, fakat bir grup nöronun, üstelik, önemli bir merkezdeki bir grup nöronun işlevini kaybetmesi ile bu küçük grup ne kadar önemli işler becerdiğini anlayabiliyoruz.

Nöronun tek enerji kaynağı glikozdur. Vücutta kullanılan glikozun dörtte birini beyin kullanır. Yönetici organ beyin, glikozun kullanımında daima bencil davranmaktadır. Glikoz yakılıp enerjisi açığa çıkınca, bu enerji yeryüzündeki tüm canlı hücrelerin enerji taşıyıcısı olan yüksek enerjili ATP (Adenosin Tri Fosfat) olarak birikir ve hücredeki bütün işlerde bu biçimde kullanılır.

Bu enerjinin elde edilmesinde ve kullanılmasında ortaya çıkan artık maddeler hücre için sorundur. Onları hücre dışına atacak olan bir organel bu artık maddeleri keseler içinde toplar ve atar. (Lizozom) Hücrenin gerekli enerjileri mitokondri adı verilen organellerde yapılır.

Bazı nöronlar algılarına göre emirleri bazen bir metreden fazla uzaklığa, saniyede 50-60 metre hızla iletmek zorundadır. Bunu sağlamak için özel amplifikatörler (Ranvier Boğumları) ve yalıtkan kılıflar (Miyelin kılıf) vardır. Her molekülün hareketi olduğu hücre içinde sağlam çatıyı oluşturmak için mikrotübül yapı ve katlı zar yapısı vardır.

Çok iyi bildiğimiz bir kent olarak İstanbul'u ele aldığımızda; yönetici kademeleri, habercilik örgütü, enerji, onarım, temizlik örgütleri, gıda temini, güvenlik güçleri, inşaatçıları ile toplumun özel görevli örgütlenmeleri vardır. Bunlar toplumun gereksinmelerine göre çalışmaktadır. Benzer işlevler için küçük hücrenin içerisinde de büyük örgütlenmeler olduğunu gördük. Yaşamın temeli bu çeşitli örgütlenmeler arasındaki en uygun eşgüdümde olsa gerek!

OKUYUCU ÇEKİLİRKEN

■ Varlık ÖZMENEK

İÇİNDE bulunduğumuz Dünya Haberleşme Yılı'nın Türkiye'de "Hangi anlam ve içerikte algılanacağı" konusunda yapıcı bir tartışma ortamına adımlar atılması gerekliliğinin yanı sıra, "Basının kendi kendini kontrolü" biçiminde formüle edilen bir girişimin kamuoyu oluşturulmasına yönelik ön tartışmalarına tanık olunmaktadır son zamanlarda.

Türkiye'nin genel ekonomik ve toplumsal yapısı içinde 3-4 aile holdingi tarafından kontrol edildiği² gerçeğinin artık tartışmadan çok, somut göstergelere (dolayısıyla sancılara) ulaştığı basın yaşamına getirilmesi öngörülen "kendi kendini kontrol" mekanizmasının, biraz teatral olacak ama, basın sahnesinde "perdeyi kapatmak" adına bazı anlamlar çağrıştırdığını belirtmek, kimseyi gıcıklatmamalıdır. Kuşkusuz, "perdenin kapanması" ile, yeni "perdelerin açılması" olgusu çelişik ama yaratıcı bir süreci tanımlar. Bu sürecin niteliğini ve niceliğini belirleyen en önemli dinamik ise seyircidir. Aynı dinamiğin, kapı ve gişelerin kapanması anlamına gelen "perdeyi kapatmak" finaline de doğrudan etkili olduğu bilimsel bir doğrudur.

Genel nüfusu yılda yüzde 2,2 (dünyada başlarda geliyor), kentli nüfusu ise yüzde 6 gibi önemli ve hızlı artışlara sahip olan Türkiye'de buna ek olarak okur-yazar sayısında hızlı artışlar sağlandığı ilan edilmesine karşın, gazete okuyucusunun 2,5 milyon dolayında "donmuş" olduğu³ gerçeğini yaşayan basında, belki bir farkla "perdeyi yırtmak" şeklindeki bazı yöntemlerin de tıkanıp gözlenmektedir. Nitekim "Magazin, ikramiye, ek ve benzeri pazarlama yöntemleri de, genel okur sayısını artıramamıştır. Buna karşın basın içi rekabetin maliyeti son derece artmıştır" yolundaki saptamalar şöyle noktalanmaktadır:

"Bütün bu harcamaların sonunda, Türkiye'nin nüfus, kentleşme ve okur-yazar artışında izlenen olağan-

üstü rakamlara uygun yeni bir gazete okuyucusu kitlesi yaratılamıyor."⁴

Bu durumdan çıkartılabilecek ilk sonuç, son derece düşündürücüdür ki, Türkiye'deki gazete okuyucusu sayısındaki reel gerilemedir. Dünya Haberleşme Yılı'nda Türkiye basınının dünya basın alemine verdiği mesaj, görüldüğü gibi içler acısıdır. Buna karşın, "Basının kendi kendini kontrolü" gibi, içeriği ve niteliği nedense sisli bırakılan bir girişim gündeme getirilmektedir. Bu konuda İstanbul'da düzenlenen bazı panellerdeki tartışmalara gazete sütunlarında gereğince yer verilmemesi ilginçtir. Buradan çıkartılacak bir sonuç ise gazete için en temel belirleyici olması gereken "okuyucu" ögesinin dışarıda bırakılmasıdır. Nitekim konu tartışıldığında sorulabilmektedir: "Okur adayları, gazetelerde kendilerini bulamadıkları için, belki günlük tirajların artmasına katkı sağlamıyor!..."⁵

Tekelci kontrolla birlikte giderek kendi kabuğuna çekilen basının, okuyucu kitlelerle çok yönlü bir diyaloga girmesi olanaksız olmakla birlikte, asgari bir sözleşmenin dahi gereklerinin tek yanlı bozulmasına tanık olunmaktadır; okuyucunun habersiz bırakılmasıyla...

Günlük büyük basında, "kendi kendini kontrol" konusunda üzerinde konuşulabilen nokta şimdilik "müstehcen yayınlar" olmaktadır.⁶ Oysa, Türkiye'de basında tekelleşme grafiğiyle, açık-saçık yayınların gelişim çizgisinin paralellliğini görmek için istatistik bilgi ve veriler sunmak ancak "müstehcen" olabilir! (Son yıllarda kâr amaçlı açık-saçık gazete ve rengarenk dergi fotoğrafı, resimaltı ve haber furçasına karşın bu alanda bir dava konusu oluşturulmuşu hatırlamıyoruz. Belki de tekelleşmenin sağladığı pek farkında olmadığımız özgürlük!... Oysa varolan yasaların oldukça eski yıllarda uygulandığı hatırlardır. Bunlar bir yana, bazı Batı Avrupa ülkelerinde bile müstehcenliği tartışma konusu yapılan Dallas ve Filamingo Yolu gibi dizilerin şaşıllık doku-

nulmazlıklarını televizyonda sürdürmeleri ve açık kadın fotoğrafı basmanın öteki gazetelerden tiraj kopartmada etkin olduğu kanısının hâlâ gazete merkezlerince paylaşılmaması ve uygulanması sır değildir.)

Tekelci kontrol altındaki basına "kendi kendini kontrol" kılıfı, doğrusu bu ya, biraz fazla sıtmaktadır...

Öngörülenler ya da girişimler ne olursa olsun, reel olarak gerileyen, çekilen bir okuyucu denizinin üzerinde büyük sorunlar yaşamaktadır basın gemisi. Bu olgu kabul edilmelidir ki, dünyada ender rastlanan bir durumdur. İşsizlik, satınalma gücünün kronik gerilemesi, üretim gücünün geliştirilmemesine ilişkin ekonomik politik tercihler, kültürel yozlaşma ve bunlarla birlikte okuyucu kitlelerin gazetelere olan inanç ve güvenlerini yitirmeleri gibi olumsuzluklarla yoğrulan sorunlar vardır. Daha somut ve güncel olarak da, genel fiyat artışları ile birlikte "okuma" gereksinimi engellenen ve "okuma" eyleminin önüne yığılan sorunlarla sürekli iteklenen okuyucunun elindeki çaresiz en son denetim mekanizmasıdır bir anlama çekilme...

Çözüme yakın olmak yaşamın içindedir. Karada gemi yüzdürmek ise bu yazının konusu değildir...

NOTLAR

- 1- Varlık Özmenek, "Dünya Haberleşme Yılı ve Seçkin bir Örnek", Bilim ve Sanat, Sayı: 26, s. 4
- 2- İlhan Selçuk, "Basının geleceği" Cumhuriyet, 27 Şubat 1983, s. 2
- 3- Mehmet Barlas, "Tirajlar Hep Aynı", Milliyet, 25 Şubat 1983, s. 1
- 4- Aynı yazı
- 5- Aynı yazı
- 6- Güneri Cıvaoglu, "Basının İçten Denetimi", Güneş, 27 Şubat 1983, s. 1

SERGI KİTABEVİ

- Orta ve yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - sanatsal yayınlar
- Süsli yayınlar
- Kırtasiye malzemesi

HİZMETİNİZDE

Adres: Birinci Beyler Sok.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

"... Toplumda sanatçı ve bilim adamları kendi saygın yerlerine yükseleceklerdir. Bundan da toplum kazanacaktır. Ortaya konulan ürünler daha kalıcı ve evrensel olacaktır. B. Brecht bu konuda iyi bir örnek tir:

Başlayalım işe bir kez,
var gücümüzle çalışalım.
Mutluluk fethedilir,
kendi kendine gelmez."

(Y. Mesut Sanlı, Sanat ve Sanatçı
Üzerine Düşünceler, Ekin Sayı 1)

"...Okuma tutkunluğu öylesine güçlüydü, öylesine kavramıştı ki ben'i; çıkış noktası olan İnsan'a varmak için 'biz' olmak koşulu. Kişi, kendisini aştı mı, ancak o zaman kurtulmuş demektir. 'Ben' yerine 'biz' diyerek düşünmeye başladığı an, evrensel boyutlara yerini bulmuş olmalıydı..."

(Remzi Tüfekçi, Giz'i Ararken,
Ekin, Sayı: 1)

"Başarıya ulaşmanın özünde sevgi vardır. Sevgiyle de olsa başarı için yorucu uğraşlar ve bitimsiz emekler vermek gerekir. Emğe saygısı, seven bir yüreği olanlar her başarıyı gönülden kutlar ve destek olurlar..."

(Mustafa Yanık, Yeni Yıl'da,
Ekin, Sayı: 2)

"Gazete, konusu ve toplum içindeki işlevi nedeniyle bana çekici geldi. Hedef sosyal içeriklidir. Topluma dönük, hergün yeni bir fikir, görüş üretmek, iyiyi ve güzeli anlatmak, çirkinliğe dik-kati çekmek, haksızlığın karşısına çıkmaktır. Bana göre, bu işlevi yapan gazete azdır. Adları gazete olmasına karşın fonksiyonları değişiktir. Özellikle kazanç, gazetecilikte çok sonra düşünülmelidir..."

(Osman Natroğlu, Söyleşi,
Ekin, Sayı: 3)

"Geleceğin büyük sanatçılarından bu sayfalardan çıkacağına inanıyoruz bizler..."

(Mustafa Yanık, 25 Yıl Öncesinden,
Ekin, Sayı: 5)

ÜLKEMİZİN 150 bin nüfuslu ağır sanayi ve işçi kenti olan Karabük'te "Batı Karadeniz Ekspres" adında bir gazete 20 Aralık 1982'de yayına girdi. Bu gazete on beş günde bir okuyucularına sanat eki "Ekin" ile, çocuk ve aile eki "Size"yi veriyor.

Türkiye'nin kültürel yaşam ve potansiyelinden örnek ışıltılar veren 1300 tirajlı bu etkinliğin bazı sayılarından alıntılar yaptıktan sonra, Dünya Haberleşme Yılı dolayısıyla gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Mazhar Çiçek ve "Ekin" in sanat yönetmeni Mustafa Yanık'la yapılan bir röportajı sunuyoruz.

B.S.

"GELECEĞİN BU SAYFALARDAN ÇIKACAĞINA İNANIYORUZ"

■ İlhan KARAMAN

☆ Bildiğiniz gibi Birleşmiş Milletler tarafından 1983 yılı, "Dünya Haberleşme Yılı" olarak kabul edildi. Kanımızca teknik gelişimi yanında, tarafsız, gerçek habercilik açısından ülkemizde bu durum henüz açıklığa kavuşmuş değil. Dünya iletişiminin nesnel bilimsel gelişimi bir yana, Karabük'te de "Batı Karadeniz Ekspres" adında yerel bir gazete yayına girdi. Önemli bir olgu olan yayıncılığın sizce "Batı Karadeniz Ekspres" te saptanan ilkeleri vardır sanırsınız. Bunları kısaca "Bilim ve Sanat" okurlarına açıklar mısınız?

★ MAZHAR ÇİÇEK: Teknolojik gelişmelerini tamamlamış çağdaş toplumlarda kitle iletişim araçları-

nın rolü büyüktür. Genellikle az gelişmiş ülkelerde kitle iletişim araçları, özellikle de basın, daha özel bir öneme sahiptir. Bu gibi ülkelerde, salt haberleşmenin ötesinde toplumun eğitim, sağlık ve kültürel yönden geliştirilmesini sağlamakta olduğu kadar; kalkınma çabalarına halkın katkısını sağlamakta da iletişim araçlarının önemli bir işlevi vardır.

Birleşmiş Milletler tarafından 1983 yılının "Dünya Haberleşme Yılı" olarak kabul edilmesi, kitle iletişim araçlarının daha çok yaygınlaştırılması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Özellikle, demokrasi-lerde diğer haberleşme araçlarıyla birlikte yazılı basın, demokratik yaşamın vazgeçilmez bir öğesidir.

Soldan sağa: Mustafa Yanık, Mazhar Çiçek, İlhan Karaman

Bu nedenle, yerel bir gazete bile olsak, Batı Karadeniz Ekspres olarak "objektiflik, tarafsızlık, sevecenlik, birleştiricilik" gibi ilkeleri benimseyerek bu ilkeleri gerçek Atatürk'çülük anlayışımızla bağdaştırarak, yayın politikamızın temel öğeleri olarak kabul ettik.

☆ "Batı Karadeniz Ekspres" 15 günde bir, bir de sanat eki "Ekin" i yayına geçirdi. Yerel bir gazete neden sanat eki verme gerekliliğini duydu?

★ MUSTAFA YANIK: Gazetenin kurucuları arasında bulunmadığım için, sorunuza değiştirerek yanıtlamak istiyorum. "Batı Karadeniz Ekspres" ve "Ekin" nasıl ve neden bir araya geldi?

Biliyorsunuz ki Karabük ülkemizin ilk ağır sanayi kenti. 1940'lı yıllardan beridir de kent nüfusunda işçi, memur, aydın ve meslek grupları oluşmuştur. Karabük'ün toplumsal yapısı, zaman içinde de sanatçı birikimlerinin oluşmasını sağlamıştır. Üretim, toplumsal yapı ve sanat ilişkileri sonucu doğan birikim zaman zaman çıkışlar yaparak sesini duyurmaya çalışmıştır. 1980'li yıllarda "Söyleşi sanat", "Pota" ile ülke geneline yayılmaya başlamıştır. Ekonomik koşulların özenci dergiciliğe olan etkisi, bunlarda da kendisini göstermiş ve kapanmalarına neden olmuştur. Son zamanlarda yeni bir derginin doğum sancılarını sürüyordu. Bu aşamada günümüz yerel basınının üstünde bir kalite ile "Batı Karadeniz Ekspres" gazetesi çıkma hazırlıklarını tamamlamıştı. Toplumun yapısını ve sanatın vazgeçilmezliğini iyi değerlendiren gazete sahip ve yöneticileri ile sanatçılarımız bu kavşakta buluşmuşlardır. Böylece "Ekin" de okurlarına ve sanatçılarına "Merhaba" diyebilmiştir.

☆ Ülkemizde basım tekniği büyük aşamalar (ofset ve bilgisayar) içinde. Ne var ki, çağdaş anlamda habercilikte olumlu bir başarı sağlandığı söylenemez. Sizler zor koşullarda "İntertyp"lerle yerel gazeteciliği nereye kadar götürebilirsiniz?

★ M. ÇİÇEK: Ülkemizde 'matbaa' cılık ileri ülkelerde olduğu gibi, son teknolojik gelişmelerden yararlanmaktadır. Habercilikte ise böyle olduğu söylenemez. Yerel gazeteciliğin yerinin neresi olduğu ve nereye kadar götürebileceğimiz konusu kanımca, halkımızın kültürel düzeyi, alışkanlıkları, toplumsal olaylara bakış açısı ve yaklaşımı, demokrasi anlayışı vb. konularla yakından ilgilidir.

İleri teknolojiler kullanılsa da, basına bir gereksinme duyuluyorsa salt klasik haberciliğin dışında, toplumun istek ve gereksinimlerine yanıt verebiliyorsa, işlevini yapıyor olmalıdır. Kaldı ki, bazı ileri ülkelerde de en son teknolojiler kullanılmaktadır. Ne var ki, yerel gazetecilik olgusu, toplumun beğenisini topladığı, olabildiğince günün yenilikleriyle toplumun karşısına çıkabildiği oranda işlevsel bir etkinlik kazanacak. Bölge gazetesi olmayı amaçlayabilecektir.

☆ Sanat, genel anlamda "İnsanla nesnel gerçekçilik arasındaki estetik ilişkidir", yani "İnsan pratiği, topluma ve toplumsal yaşama bağlıdır" deniliyor. Bu anlamda "Ekin" den ne bekleyebiliriz?

★ M. YANIK: Bu soruyu da iki aşamalı olarak yanıtlamak gerekir kanı-sındayım. Birinci bölümün yanıtını da birlikte vermişsiniz zaten. "Ekin" in sanat görüşü de, "Toplumsal bir bağ, bir bilince varış" şeklinde özetlenebilir. Estetiğin temeli de toplumbilimdir. "Sanat'ın özünü biçimini de tarihsel evrimin nesnel koşulları belirlediğine" göre; Ekin'in toplumeu bir dünya görüşünü sanatın estetiği içinde amaçladığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Ekin'den ne beklendiğine gelince, toplumun estetik beğenileri top-

lumsal ilişkilere bağlı olduğuna göre, beklentilerinin ne olduğu da açıktır. Bu nedenle toplumu da sanatçılar, aydınlar ve halkımız olarak almak gerekir. Sanatçıların ve aydınların Ekin'den bekledikleri ile bizlerin yapmaya çalıştığımız arasında bir aynılık olduğunu sanmıyorum.

☆ Gazete, biliyoruz ki, kitle iletişiminin en önemli organıdır. Ülkemizde büyük holdinglerin tekeline almayı amaçladıkları gazeteler ve sanat yayımları, gelişmiş basımevi ve dağıtım kuruluşları ile topluma iletilirken gazetenizin, yöresel bir gazete olarak kalması mı, yoksa geniş bir dağıtımla en az bölgesel bir gazete olması mı isteniyor? Bunun için saptanmış bir yayın politikanız var mı?

★ M. ÇİÇEK: Ülkemizde büyük yatırım ve sermaye ile tekniğin son gelişmelerinden yararlanılarak halka sunulan gazetelerle, yerel ya da bölgesel nitelikli gazetelerin politikaları doğal olarak değişik olacaktır.

Biz yerel bir yayın organı olarak saptadığımız ilkeler doğrultusunda; yöre halkımızın istek ve ihtiyaçlarına yanıt verecek bir politikayı benimsedik. Ancak, halkımızın ilgi ve gereksinimleri doğrultusunda aşamalardan geçerek bir bölge gazetesi olmayı amaçladık.

Zamanla kendi yapısal bünyemiz içinde sağlayacağımız gelişmeler oranında, bölge gazetesi olmayı gerçekleştirmemize olanak sağlayabiliriz.

☆ Günümüzde özenci (amatör) çok dergi kadrosuzluk, dağıtım sorunlarının çokluğu ve sürekli yükselen kağıt zamları nedeniyle kapanıyorlar. Bu durumlara tanık olan Ekin'in her şeye karşın Türkiye'ye iletilme olanağı var mı?

★ M. YANIK: Özenci dergiciliğimiz için "kadro sorunu" olduğu kanısında değilim. Daha önceki ve Ekin deneyimlerimiz ışığında açıklamak isterim. Anadolu'da yeterli özveri ile çalışan kadro olduğu gibi, diğer dergilere de omuz verebilmektedirler. Yeter ki dergiler öznel bir yapıya sahip olmasınlar. Özenci dergilerin en önemli sorunu ekonomik olanıdır. Bu sorun da zaman içinde çözülecektir.

Dağıtım konusu ise başlı başına ayrı bir sorun. Bugünkü ortamda ve yakın gelecekte çözümünü, yazık ki göremiyorum. Güçlü kooperatifleşmeler belki çözüm getirebilirler...

iletişim yılı başladı

KUPON

GÜNLÜK MUSTAKİL GAZETE

Karikatür : Ferruh DOĞAN

Eski Dergilerimizi:

YİĞİN

■ Remzi İNANÇ

SAYI: 1 - 1 Ekim - 1946
Fiyatı 25 kuruş

Yunus Emre
ve
Tevfik Fikret
ABDİBAKİ GÖLPINARLI
Kitap yakmak yok
Hüsamettin BOZOK
Kaymaklı
Tavukgöğsü
Kemal BİLBAŞAR

İLK sayısı 1 Ekim 1946, son sayısı 1 Aralık 1946 tarihleri arasında çıkan Yığın Dergisi, o dönemin ilerici demokrat yayın organlarından biridir. Beşinci sayıdan sonra kapatılmıştır. 15-Günlük Fikir ve Sanat Mecmuası Yığın'ın sahibi ve yazışmaları müdürü Adil Yağcı'dır. Yığın büyük boy 16 sayfa.

Fiyatı 25 kuruş, yıllık abonesi 600 kuruş. Yönetim yeri İstanbul.

Yığın'ın ilk sayısında birçok ilginç sanat ve edebiyat haberleri ve kitap tanıtımları dışında şu yazılar yer almış: Ünlü Sovyet tiyatro adamı Şalyapin'in 'Dostum Gorki' va-

zısı var. Yazar, Gorki'nin ölüm haberini bir gezide iken almış. O zamanki duygularını ve Gorki ile ilgili anılarını anlatıyor. Bir yerde diyor ki Şalyapin: "... Yalnız kendisinin değil, kendi kendine terk edilmiş milyonlarca meçhul insanın ümitsizliği, hayatın manasından ve hakikat-tep şüphe; işte Gorki'ye tabancasını doldurtan bunlar olmuştur." / Abdülbaki Gölpınarlı'nın (1900-1982) Yunus Emre üzerine iki sayı süren yazısı var. 'İnsanı ve İnsanlığı Herşeyin Üstünde Tutan Yunus!' başlıklı ilk yazısında Yunus'u bütün boyutlarıyla tanıtan üstad, şöyle bitirmektedir yazısını: "... Yunus'un asıl meziyeti, şairliğinden ve ondaki saf şiirden çok daha üstün olan insanlığı ve insan şair oluşudur. Yunus'un devrini yaratan iktisadi amiller, o devirde onu da yaratmış ve o devrinden ayrılmadığı içindir ki, devirleri aşmış, bugüne kadar gelmiştir." Gölpınarlı'nın bu geniş açıklamalı ve örnekli yazının ikinci bölümünü oluşturan yazısının başlığı ise şöyle: 'Yunus mu Yalan Söylüyor, Yoksa Oratoryo mu?' Üstad bu yazısında, o günlerde hayli tartışma konusu olan Ahmet Adnan Saygun'un 'Yunus Emre Oratoryo'sunu' şiddetle eleştiriyor. Bir önceki yazısını durup dururken yazmadığını anlıyoruz Gölpınarlı'nın. Şöyle diyor: "Yunus, yalnız mistik olsaydı, ölüm korkusundan, tanrı aşkından, niyaz, inkiyat ve tevekkülden, nihayet son nefesini vermeye hazırlanışından ibaret olsaydı, çoktan ölecek, Sayın Ahmet Adnan Saygun'dan kurtulmuş olacaktı." Bu eleştiriyi yaparken de, bir bilim adamı titizliği içinde adı geçen oratoryoyu satır satır incelediği belli oluyor. / Gölpınarlı'nın Yığın'ın ilk sayısındaki ikinci yazısı Tevfik Fikret'le ilgili. Yazının başlığı ve ikinci başlığını vermekle yetinelim: 'İrticaa Karşı İleri Fikrin Bayraktarı, Korkusuz Hür İnsan Büyük Vatansever: Tevfik Fikret. Emperyalist Almanya hesabına ocaklar söndürenlere, köyler yıkanlara, vesika ekmeğiyle vereme yardım edenlere, çocuklarını boğan orospu analar yaratanlara tertemiz vicdanının nefret yıldırımlarını yağdıran kahraman.' / Hüsamettin Bozok'un (D. 1916) yazısı da ilginç: 'Kitap Yakmak Yok!' O tarihte bir Fransız dergisi haftalar süren bir soruşturma açmış. Okurlarına soruyor: Kafka'yı Yakmalı mı? Ve aldığı yanıtları yayınlıyor. Bozok da Yığın'dan yanıt veriyor Fransız dergisine: "... Evet, kitap yakmayı ilk defa Naziler düşünmüşler ve işe erkekleri, kadınları ve çocukları yakmakla devam etmişlerdi. Kafka'yı yakmayınız, bu işi gönüllü olarak yapacak olan kültür düşmanlarına bırakı-

nuz." / Geçenlerde yitirdiğimiz Kemal Bilbaşar'ın (1910-1983) 'Kaymaklı Tavukgöğsü' öyküsü, İbrahim Sabri'nin (N.Hikmet), Ali Karasu'nun (A. Kadir) ve Suat Taşer'in (1919-1983) şiirleri var.

Yığın'ın ikinci sayısının ağırlık konusu verem. O yıllarda salgın ve müthiş tehlikeli olan bu hastalık üzerine Dr. Sabire Dosdoğru'nun sayısal uzun bir incelemesi ve imzasız birçok yazı yer almış. Dosdoğru'nun yazısının başlığı ile ikinci başlığı birlikte veriyoruz: 'Veremle Mücadele Bir Hayır İş, Bir Sadaka Meselesi Değil, Bir Devlet Davasıdır. - Verem ara sıra zenginlerin kapısını da çalarsa da, fakirin çalınacak bir kapısı bile yoktur. Durmadan çalışıp yıpranan, fakat en az kazananlar arasında afet, yataktan yatağa, evden eve, nesilden nesile yayılıp büyük bir süratle genişler.' / Sayının başyazısı 'Atatürk İnkılabı ve Tarih-katlerin Kaldırılışı' üzerine. Ciddi bir çalışma. / Arslan Kaynardağ (D. 1923) 'Şarlo'nun Yeri Demokrasi Cephesinin Ön Safındadır' yazısını, o sıra Şarlo hakkında yayınlanmış önemli bir kitaptan yola çıkarak hazırlamış. Yazar şöyle bitiriyor yazısını: "... Eserin büyük sanatkar hakkında söyledikleri hiçbir zaman iltifat değildir. Yirminci asrın bu antifaşist sanatkarı her bakımdan örnek tutulacak değerdedir. (...) İnsanlığı kurtaracaklar arasında Şarlo da vardır." / O günlerde yitirdiğimiz Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Saffet Korkut'u tanıtan bir yazı ve Saffet Hoca'nın Dram Sanatı üzerine gerçekten değerli bir yazısı yayınlanmış. Yazının bir cümlesini alalım hiç olmazsa: "... Dram (tiyatro), nerede halktan uzak kalmamışsa, nerede dinin baskısından kurtulmuşsa, nerede sade bir zümrenin, hatta bir sınıfın malı olmaktan çıkmışsa, işte ancak orada feyizli ve kudretli olmuştur." / Cevdet Kudret Solok'un (D. 1907) 'Bizim Sokak' öyküsü, İ. Sabri'nin (N.Hikmet), Cahit Saffet Irgat'ın (1916-1971) şiirleri. N.İ. han Berk'in Eluard'dan uzun bir çeviri şiiri: 'Kendilerini Bir Daha Görmediklerimin Ölmezliği Adına'. Eluard'ın deseni Picasso'dan. / Bu sayıda yine zengin sanat haberleri, kitap tanıtma yazıları var. Sayının kapağını Kathe Kollwitz'in çizimleri süslüyor.

Yığın'ın 3. sayısının kapağını Faris (Erkman) çizmiş. Ünlü ressamımız, emperyalizm canavarıyla boğuşan güçlü adamın yanına 29 Ekim 1923 yazısını yazmış. Resmin altında da 'Cumhuriyet ve Gerçek Demokrasi: Hiçbir zaman biri diğerinden ayrılmaz.' Derginin başyazısı

da Cumhuriyet Bayramına ayrılmış. Yazıda Cumhuriyet Bayramı kutlanmakta ve şöyle denmektedir: "Cumhuriyeti, halkın hakimiyetini kuran rejim olduğu için benimser, gerçekleşmesi için savaşmayı vazife biliriz. (...) Cumhuriyetin, halk hakimiyeti rejiminin omuzlarına yüklediği vazifedir. Ancak halk kitlerine bu hakimiyeti temin eden Cumhuriyet, hakiki bir cumhuriyet ve demokrasidir. Böyle bir cumhuriyette yaşamak en büyük bayramdır." / Bu sayının önemli, ama imzasız yazısı şu: 'Dinde Teyemmüm var ama, Kültürde Teyemmüm Yoktur!' Yazı yirmi üç yıllık cumhuriyet döneminin kültür hayatını irdelemekte, ciddi bir eleştiriye tutmaktadır. Bu önemli yazının son paragrafını aynen alıyoruz: "... Medeniyetlerin ve kültürlerin insanlardan esirgemediğini kanunlar, yasaklar, imtiyazlar kötürümleştirirlerse, bütün bunlar zenginlerin, bahtiyarların bir lüksü olmaktan devam ederse, isteyen istediğini kolayca bulup çalışmazsa, mütehasşısalar getirtip milyonlar harcanarak yetiştirilen fakülte mezunu, konservatuar mezunu işinde ışıldamak için muhtaç olduğu aleti ve vasıtayı bütün ömrüne alamayacak, bulamayacak durumda bulunursa, kesmek ve takdiri ilahiye beklemek lazım. Zira su olmadığı zaman dinde teyemmüm var ama, kültürde teyemmüm yoktur." / Sabire Dosdoğru'nun 'Hayat Standardımızın Gittikçe Düşmesine Sebep Olan En Mühim Amillerden Biri: Ev Buhranı' yazısı, A. Kaynardağ'ın İstanbul'un Ortaköy semtinden yaptığı röportajı... Orhan Kemal'in (1914-1970) 'Bir Takım İnsanlar' öyküsü... Haşmet Akal'ın ünlü Alman ressam Kathe Kollwitz üzerine incelemesi.. V. Yermilov'dan Ali Konuk'un (A. Kaynardağ) bir çevirisi: 'Çehov'un Eserlerindeki Kadın Kahramanlar.' Yazarın şu yargısını yazının başına almışlar: 'Toprağı süsleyen ve zenginleştiren yaratıcı bir çalışma hareketi, işte Çehov'da kadın ve genç kız tiplerinin ahlak anlayışlarının temel budur!' Nazım Hikmet'in imzasız 'İstiklal Savaşı Destanından' bir bölüm var: 'Soför Ahmet. Dergide ayrıca Suat Taşer, Ali Karasu (A. Kadir, D. 1917) ve Aclan Sayılğan'ın şiirleri... Yine bolca sanat haberleri, taşlamalar ve kitap tanıtma yazıları...

Yığın'ın 4. sayısının kapağı da Faris'ten. Siyah renkle basılan kapakta zengin ve serbest çizgilerle Atatürk'ün ilginç bir portresi çizilmiş. Altında 1881-1938 yazılı. Başyazı: Tarih Karşısında Atatürk. Yazıda Atatürk'ün sosyal hayat anlayışı, çağdaş düşünceden ne anladığı ve

devrimlerinin karakteri aydınlık bir çizgide verilmiş. Yazının ortasında da Mustafa Kemal'in kalpaklı ünlü fotoğrafı yer almış. / Dr. Sabire Dosdoğru'nun 'Atatürk ve Türk Kadınları' yazısı. / Gölpınarlı'nın bugün de aynı tad ve değerinde bulduğumuz bir denemesi: Yaşayan Bilgi Lazım. / Burhan Arpad'ın yazısı ilginç. İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'daki Hitler yanlısı yayınevlerinden birini tanıtmakta ve yöneticisinin nasıl oyunlar çevirdiğini, sonraları nasıl kaytarmak istediğini belgelerle anlatmakta. Yazısının ortasında da Hitler askerlerinin bir kitap yaktırma eylemi sırasında çekilmiş bir fotoğrafı... Arpad'ın yazısının adı biraz uzunca: "Dünyayı altı yıl felakete sürükleyen ortaçağ rejimiyle Alman milli şuuru arasındaki münasebeti anlamak için çapraşık hesaplara ihtiyaç var."

Arslan Kaynardağ'ın değişik bir çalışması: İstiklal Savaşımızı Canlandıran Halk Resimleri / Halk Resminin Tarihimizde Daha Başka Örnekleri de var. Taşbaskısı resimlerden örneklerle yazısını renklendiriyor Kaynardağ... 'Ölümler Şarkısı'. Bu Yunan iç direnme hikayesinin yazarı Sotiri Patacis. Dilimize çeviren Nevzat Hatko. / Kemal Sönmezler'in 'Yeni Açılan Resim Sergisi yazısı / Nazım'ın Büyük Destanından 'Hikaye-i Arhavili İsmail' bölümü. Ö. Faruk Toprak'ın (1920-1979) 'Vatan Şarkısı' şiiri. Haberler, kitap tanıtma yazıları...

Yığın'ın beşinci ve son sayısının ağırlık konusu kadın. Başyazı: 'Kadın Çalışıyor'. Yazıyı özetleyen ikinci başlık şöyle: 'Bir avuç zengin kadının çalışması sadece bir lüks olduğu için, bu kadınların çalışması veya çalışmaması için yapılan münakaşalar da sadece bir lükstür.' / Abidin Dino'nun (D. 1913) bir daha okunması gereken cesur bir yazısı: Sanat ve Politika / Rüştü Şardağ'ın (D. 1915) 'Wells'in Arkasından' yazısı. Hüsamettin Bozok'un usta işi bir incelemesi: 'Hüseyin Rahmi Gürpınar, Bir Halk Romancısının Sanatından Bir Yaprak'. / Müntekim Öçmen'in (Ökmen, D. 1915) 'Kadın Meselesi', Gölpınarlı'nın 'Türk Kadınının Ezeli Hakkı', Halide Edip Adıvar'ın (1881-1955) 'Kadın çalışacaktır, çünkü emek her insan için bir realitedir' yazıları arasında, Nazım'ın adı konmadan, konamadan, ünlü 'Kadınlarımız' şiirinden bir bölüm, Burhan Arpad'ın 'Burun ve Eller' öyküsü, Ercüment Behzat Lav'ın (D. 1903), Ali Karasu'nun (A.Kadir) şiirleri. Yine bolca haber, taşlama ve kitap tanıtma yazıları...

Ankara Yarı Açık Cezaevi Tiyatro Kolunun başarısı:

"SARIPINAR 1914"

■ Ayşegül YÜKSEL

Yazan: Turgut Özakman
Yönetmen: Dara Kutlay
Dekor: Sezer Sipahioğlu
Oynayanlar: Abdullah Kutdemirel, Naci Güngör, Cemal Bayrak, Muzaffer Vurgun, Kazım Kılınç, Serdar Yaşar Yılmaz, Bekir Sıtkı Akyön, Yılmaz Kazık, Ahmet Kadı, Duran Ünal, Turgut Kınacı, Sabri Kaya, İlhan Tayboğa, Süleyman Can, Halil Toy, Ali Osman İnce, Bilal Habeş Gümüş.

TÜM sanatlar gibi tiyatro da insan için bir kendini anlatma, kendini gerçekleştirme yoludur. Ancak, bireysel düzeyde gerçekleştirilebilen çoğu sanatların tersine, tiyatro toplu bir eylem içerir ve toplumsal bir özellik taşır. Bu nedenle tiyatro yapan birey, kendini anlatma ve gerçekleştirme yolunda başka bireylerle işbirliği içindedir. Tiyatro yapmanın kuralları, yaşamın ya da toplumun kuralları denli bağlayıcıdır; öz disiplini denli toplu disiplin de önemlidir; çünkü ortak emekle gerçekleştirilecek toplu bir üretim söz konusudur ve tiyatro yapanlar "seyirci" adını verdiğimiz topluma karşı da sorumludurlar artık. Tiyatronun öteki toplu sanatlardan başkalığı, harekete olduğu denli söze de dayanmasıdır. Böylece tiyatro eylemine katılan birey etkili bir toplu iletişim eyleminin yaratıcı bir parçası da olmuştur aynı zamanda, yaşadığı doyum toplumla iletişim kurabildiği oranda büyüktür.

Tekdüze bir iş ya da ev yaşamının kısıtlayıcı koşulları içinde yaratıcı kişiliğini ve yaşam sevincini yi-

tireduran bireylerin amatör tiyatroculuk yoluyla, kendilerini "anlatma", "gerçekleştirme" bağlamında ne büyük doyum sağladıkları bilinen bir gerçek. Toplumdan yasalar yoluyla koparılmış kişiler için ise amatör tiyatroculuğun "iyileştirici" işlevi daha bir önem kazanıyor. İşledikleri suçun bedelini ödemeleri için toplumdan uzaklaştırılan hükümlülerin kendilerini "anlatma" ya da "gerçekleştirme"leri ve toplumla yeniden iletişim kurmaları yolunda tiyatronun çok etkili bir araç olduğunun bilincine varılmasıyla cezaevlerindeki amatör tiyatro eylemleri de ön düzeye çıkıyor. Ankara Yarı Açık Cezaevi, on iki yıldır sürdürdüğü tiyatro etkinlikleriyle ülkemizdeki tek örnek. 1970'te atılan ilk tohumlar yeşerdikçe yeşermiş ve o günden bu yana kurumdaki tiyatro çalışmaları geleneksel bir özellik kazanmış. Profesyonel tiyatro kurumlarından çağrılan yönetmenlerin yardımcılığıyla bugüne dek şu oyunlar kotarılmış Ankara Yarı Açık Cezaevi Tiyatro Kolu'nca: Cahit Atay'ın "Pusuda"sı, Brecht'in "Carrar Ana'nın Silahları" oyunundan uyarlanan "Fatma Bacı", Aziz Nesin'in "Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz"ı, Rifat Ilgaz'ın "Hababam Sınıfı Baskında"sı, Turgut Özakman'ın "Duvarların Ötesi" adlı oyunu, 1982'de Orhan Kemal'in "72. Koşuş"u ve 1983'te Güntekin-Özakman'ın "Sarıpınar 1914"ü.

Bilindiği gibi, Ankara Yarı Açık Cezaevi hükümlüleri tarafından sergilenen "72. Koşuş", 1982'nin en önemli amatör tiyatro olaylarından biriydi. Orhan Kemal'in hükümlülerle alabildiğine özdeşleşerek -amatörlükten ileri gelen ufak tefek aksa-

malara karşın- gerçekçi anlatımda büyük bir başarıya ulaşan "72. Koşuş" ekibi, Sanat Kurumu'nun jüri özel ödülünü kazandı. 1983'te ise aynı Tiyatro Kolu, başedilmesi daha zor bir oyunu aldı dağanna: "Sarıpınar 1914"ü...

Reşat Nuri Güntekin 1944'te yayımlanan "Değirmen" romanında 1. Dünya Savaşı eşliğindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun hem başkentinde, hem de Sarıpınar adlı küçük bir kazasında olup bitenleri içiçe dile getirir. Sarıpınar kazasının kaymakamı bir içki alemi sırasına çıkan itişme sırasında biraz hırpalanmıştır. Daha sonra ise o geceki karışıklığa, zezelenin neden olduğu söylentisi yayılır. Gerçekle ilgisi olmayan bu söylentinin başkente ulaşmasıyla olay ulusal ve uluslararası bir boyut kazanır. Reşat Nuri Güntekin, düşsel bir olay üstüne kurduğu gerçekleri sonuna dek değerlendiren Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminin bürokrasisinin, basınının ve bu ortam içinde yer alan tipik kişilerin güldürücü olduğu denli acımasız bir portresini çizmiştir. Turgut Özakman ise 1960'larda bu malzemeyi tam verimle değerlendiren, romanı kusursuz bir söyleşim ve hareket kurgusu ile biçimlendirmiş, göstermecî biçimde bir çağdaş güldürüye dönüştürdü. Bugün Türk tiyatrosunun başarıları arasında yer alan "Sarıpınar 1914", '60'larda AST, '70'lerde de Devlet Tiyatroları tarafından sergilendi.

Ankara Yarı Açık Cezaevi Tiyatro Kolu, "Sarıpınar 1914"le zor olanı denemiş ve başarmıştır. Oyunda giriş çıkış trafiği çok yoğundur, zamanlama ve tempo önemlidir; çevre

Ankara Yarı Açık Cezaevi Tiyatro Kolunun 1982'de sergiledikleri "72. Koşuş" oyununa Dergimiz "Kültür Özel Ödülü" vermişti. (Fotoğraf: Sarıpınar 1914'ten bir sahne)

düzeninin sürekli olarak değiştirilmesi gerekmektedir; dahası, bu kez oyunda dramatik yanılsama yaratmaya yönelik gerçekçi anlatım değil, oyuncunun rolüne dışardan baktığı, alaycı bir tavır öngören bir oyunculuk gereklidir. Kısacası oyun amatör tiyatro olayını epeyce zorlayan özellikler içermektedir.

Profesyonel tiyatrocü Dara Kutlay'ın başarılı sahne düzeni ve Cezaevi mimarı Sezer Sipahioğlu'nun çevre düzeni ile sunulan oyunda hepsi de hükümlü olan on yedi oyuncu yer alıyor; çoğu da ilk kez sahneye çıkıyor. Bu ekibin "Sarıpınar 1914"ün zorluklarını aşarak, kazandığı başarı, öz disiplinin ortak disiplin dönüşmesiyle, ortak üretim için topluca emek harcanmasıyla tiyatro adına nice güzellikler üretilebileceğini bir kez daha kanıtıyor. Başarıda temel etken Cezaevi'nin disiplinli yaşama koşulları mı, hükümlülerin tiyatroya ayırabilecek çok zamanları oluşu mu, yoksa hükümlülerin tiyatro yoluyla kendilerini anlatma ve gerçekleştirme gereksinimlerinin büyük oluşu mu? Kesinlikle belirlemek zor. Daha önce profesyonel tiyatrolardan izlediğimiz oyunun Ankara Yarı Açık Cezaevi Tiyatro Kolu tarafından çok doğru bir biçimde yorumlandığı ise kesin bir gerçek. Her amatör tiyatro gösterisi için söz konusu olabilecek, tempoun zaman zaman düşmesi, dekor değişiminin zaman alması, kimi oyuncuların ezberlerini söylemekle yetinmesi gibi eksiklikler görülüyor doğal olarak. Ancak, oyuna sahip çıkma ve toplu oyunculuk ilkesini gerçekleştirme bağlamında ortaya konan çaba bu eksikliklerin önemini azaltıyor. Sahneye ilk kez bu

oyunla çıkan oyuncular, arasında Kazım Kılınç "mutasarrıf"ta, Turgut Kınacı "Şair Selim Şevket"te, bu rolleri daha önce oynamış profesyonel oyunculara taş çıkartacak ustalıkta, parlak bir oyun çıkarıyorlar.

Hükümlülerin seyirciyle içiçe ko-

tardığı iki saatlik yaşantı, yitirileduran birşeyleri geri kazandıyor sanki; insanın insana olan inancını pekiştiriyor. Türkiye'nin tüm cezaevlerine, tüm kurumlarına yerleşse tiyatro, diyorsunuz. Tiyatronun eğitici, iyileştirici gücüne bir kez daha inanıyorsunuz.

NİSAN (20) SAYISINDA...

BANGLADEŞLİ OZAN ŞEMSUR RAHMAN'DAN ŞİİRLER
Edith Nespi'ten Bir Masal/ KRAL BILLY
Fred Landis/BASIN OPERASYONLARI
Erkut Tanrıseven/MACAR SİNEMACI FERENC KOSA İLE KONUŞMA
JAZZ USTASI ARCHIE SHEPP İLE KONUŞMA
Eren Özerdim (AFSAD)/PORTRE FOTOĞRAFÇILIĞI
MİM UYKUSUZ'U YİTİRDİK
Ali Cengizkan/ŞVAYK PANAYIRI GEZİYOR
Taner Ay/UYARLAMA SORUNSALINDA ÜÇ FİLM
Akif Kurtuluş/YENİ BİR 'VAFTİZ TÖRENİ': İMZA GÜNLERİ
A. Mümtaz İdil ve Murat Suğla/KİTAPLAR

Abone koşulları: Yurtiçi/Yıllık 1000 TL.

Yurtdışı/Yıllık 54 DM.

Tek isteklerde 150 liralık posta pulu gönderilir.

Yazışma ve havale adresi: P.K: 723,

Kızılay - Ankara

■ Kemal SÜLKER

Bu kez sendikalar arasında "Kö-
münizmi tel'in için" miting yapma

1- İşçilerin sendikali olmalarını engelleme; 2- İşçilere dayanamayacakları ölçüde ağır işler verilmesi; 3- Kömür işçilerinin günde 12 saat çalıştırılması; 4- İşçi ücretlerinin pek düşük olması; 5- Karda, kısta Fatih' ten, Edirnekapi'dan Silaharağa'ya kadar yaya gelmek zorundaki işçilerin durumunun düzeltilmesine çalışılmaması, kendileri için ayrılan otobüslerin başka işlerde kullanılmasının önlenmesi; 6- İşçi yemeklerinin yenecek düzeye getirilmesi; 7- Göz ve ekonomi primlerinin verilmesi ve bu durumun sürdürülmekte olmasını protesto edilmesi...

Ne var ki vilayet, mitinge izin vermedi. Vali Gökay, miting için başvuran sendikacılara, miting düzenlemeden önce bir kez daha hükümete durumu bildirmelerini öğütledi ve bundan sonra yeniden görüşüleceğini söyledi. Ancak işsiz kalan ve Demokrat Parti'ye yazılı işçilerden bir grup 21 Ağustos 1951 günü Florya'ya giderek Cumhurbaşkanı Bayar'ı ziyaret edebilmiş ve durumu anlatmışlardı. Ancak valiliğin mitinge izin vermeme kararı sürer.

Paşabahçe Şişe ve Cam İşçileri
nin üyesi olduğu sendikanın yıllık

Yetkisizlik içinde kıvranan işçi sendikalarının ekonomik yaşantılarıyla ilgili en önemli kurul, İİ ve Yüksek Hakem Kurullarıydı. Bu kurulların verdikleri ücret zamları, sosyal yardımlar ve işyeri temsilcileriyle ilgili kararları işçilerin tepkisine neden oluyor, ancak yasal başka bir

Hilmi Us ve Hasan Türkay'ın sert eleştirileri ile Bahir Ersoy'un konuşmaları iki bin kadar dinleyicinin alkışlarıyla yer yer kesilmiş ve Bahir Ersoy, hemen bütün konuşmacıların

sözlerinin özetini oluşturan konuşmasında şöyle demişti:

"Aylardan beri YHK'nu protesto için bir toplantı düzenlemeyi söyleyip duruyorduk. Sonunda engeller yenildi ve burada toplanabildik. Görülüyor ki, bu toplantıya şehrimizde bulunan milletvekilleri, Çalışma Bakanlığı yetkilileri, İl ve YHK'nun üyelerinden birkaçı olsun katılmalıydı. Fakat ne yazık ki hiçbirini burada göremiyoruz. Bizler bu milletin yükselmesi için gayret sarfeden işçileriz. Milli vazifelerimizi yerine getirmeye çalışırken, ücretlerimizin de bugünkü hayat şartlarına göre ayarlanması icabeder. Bunu istemek bizim hakkımızdır. Hükümet bu hususu düşünerek işçi ve işverenlerin arasında çıkan anlaşmazlıkları halletmek için illerde ve Ankara'da birer Hakem Kurulu teşekkül ettirmiş bulunuyor. Fakat bu iki teşekkül arasında bir anlaşma olmadığından dolayıdır ki, biz işçiler arada ezilmekteyiz. YHK insafli hareket etmeyi bilmelidir."

Türk-İş Başkanı Naci Kurt ile İsmail İnönü de söz almış ve konuşanların istek ve önerilerini direktif kabul ederek Ankara'da gerekeni yapacaklarını söylemişlerdi. Seyfi Demirey ise son olarak yaptığı konuşmada şöyle demişti:

"Eğer işçiye grev hakkı tanınmaz, asgari ücret ayarlanmaz, İl ve Yüksek Hakem Kurullarını düzenleyen yönetmelik değiştirilmezse, biz böyle toplantıları yapmaya devam edeceğiz."

Bu toplantıda konuşanlardan Hilmi Us ve Hasan Turkey'nin sözlerinde suç ögesi bulunduğu, toplantıyı izleyen emniyet görevlilerince saptanmış ve savcılık bunlar hakkında dava açmıştı. İstanbul 4. Asliye Ceza Mahkemesinde görülen dava 25 Haziran 1954'te sonuçlanmış ve iki sendikacının beraatine karar verilmişti.

Ancak eleştiri ve protesto toplantılarına karşın, İl ve YHK'nun kararları çoğu kez işçileri tatmin etmemiş ve işçi sendikaları grev hakkının savunulmasını ve mecburi tahkim düzenine son verilmesini istemede kararlı görülmüşlerdir. Fakat Demokrat Parti'nin hazırladığı grev tasarısının sendikalarca beğenilmeyip eleştirilmesi üzerine DP de grev hakkını tanımaya yanaşmamış ve 1960'a kadar süren iktidarı boyunca hem grev hakkını yasalaştırmamış, hem de iktidarına karşıt olan sendikalar birliklerini kapatma yolunu seçerek, antidemokratik gidişinde işçileri de karşısına almıştı.

ÇALIŞMA BAKANLIĞI'NDAN PARA YARDIMI ALAN SENDİKALAR

1946 sendikalarının kapatılmasından sonra çıkarılan yasaya göre işçi ve işveren sendikalarının kuruluş ve işleyiş düzenlendiği halde, işçiler sendika kurmaya yanaşmıyordu. Sendika ise yeni bir dünya düzeni kurulması çabalarına katılmak için zorunluydu.

İş Yasasına göre işçiler kusur işleyince, işverenlerin onlara vereceği cezalar arasında ücretlerinden kesinti yapmak da olanaklıydı. Bu paralar Bakanlık adına gönderiliyordu. Çalışma Bakanlığı bu paralarla bazı sendikalara bağış yaparak onları destekledi.

Bakanlıktan para almada sakınca görmeyenler, "aynı amaca yardım" için işverenlerinden de yardım alabiliyordu.

Bakanlıktan para yardımı alanlar (7 Mart 1947 - 29 Kasım 1949) şunlardı:

Eyüp Mensucat İşçileri Sendikası,	7.3.1947'de 2.000 TL.
Beyoğlu Mensucat İşçileri Sendikası,	14.6.1947'de 1.000 TL.
İst. Demir ve Madeni Eşya İşçileri Sen.	29.9.1947'de 5.000 TL.
Bakırköy Bez Fabrikası İşçileri Sendikası,	29.9.1947'de 500 TL.
Gıda Sanayii İşçileri Sendikası (İst.),	29.9.1947'de 500 TL.
İst. Deniz İşçileri Sendikası	29.9.1947'de 500 TL.
İst. İşçi Sendikaları Birliği	12.7.1947'de 1.000 TL.
	1948'de 2.000 TL.

Nuri Killigil Fabrikasında mermi sandıklarının parlayarak infilak etmesiyle parçalanarak ölen işçilere yardım için İst. Sendikalar Birliğine	12.3.1949'da 3.000 TL.
İst. İşçi Sendikaları Birliğine	9.4.1949'da 1.000 TL.
İst. İnşaat İşçileri Sendikasına	6.7.1949'da 300 TL.
İst. Lastik İşçileri Sendikasına	6.7.1949'da 300 TL.
İst. Tekstil İşçileri Sendikasına	28.11.1949'da 500 TL.

Ticaretile ilgili herkesin kitaplığında bulunması gereken bir yapıt:

DEĞİŞTOKUŞTAN SÜPERMARKETE

Tarih boyunca ticaretin öyküsü

René Sedillot'dan
Türkçeleştiren: Esat Nermi
488 sayfa, 450 lira

İnsanlar arasında ticaret nasıl başladı? Para yokken ilk ödeme araçları olarak neler kullanıldı? Para, nasıl icad edildi? Bankerlik ve faizle para alış-veriş ne zamandır ticaret hayatında rol oynamakta? Senetler, çekler nasıl kullanılmaya başlandı? Küçük esnaf, büyük mağazalar, mağaza zincirleri ve nihayet süpermarketler tarafından zamanla nasıl yok edildi? Bu ve bunun gibi birçok merak ettiğiniz sorunun yanıtını, René Sedillot'un roman gibi sürükleyici yapıtından öğrenebilirsiniz...

BÜTÜN KİTAPÇILARDA

İstekler için: Cep Kitapları A.Ş.
P.K. 183 İstanbul
(27 87 20)
Dağıtım: Özgür Dağıtım
(İstanbul/26 25 13)

CEP KİTAPLARI

MİM UYKUSUZ

Gerçekçi çizimlerimizin ilklerinden Mustafa (Mim) Uykusuz'u 5 Mart 1983'te yitirdik. 1922'de (Akhisar) doğduğuna göre, demek altmışını henüz devirmişti. Yurt içinde ve dışında birçok ödül kazanan Uykusuz'un üç karikatür albümü yayınlanmıştı. Sade, anlaşılır, oyuna kaçmadan çizdikleriyle toplumu yorumlayıp değiştirmeye çalıştı ömrü boyunca. Markopaşa ve sonraki Paşa'larda, daha sonraki tüm gerçekçi-ilerici gazete ve dergilerimizde hep Mim Uykusuz imzasına rastlanırdı. Çok yaman taşlamaları vardı. Ele avuca sığmazdı. Namuslu ve yürekli olduğunca kültürlü ve bilimsel

dünya görüşünü benimsemiş demokrat bir aydıdı.

Bir döneme damgasını vurmuş Markopaşa Dergisinin üç önemli ögesinden biriydi. Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'le birlikte anılıyordu. Bilim ve Sanat'ın ileriki sayılarından birinde tanıtmak istediğimiz Markopaşa Dergisi için Uykusuz'la görüşmeyi düşünüyorduk. Olmadı... Değerli ve saygıdeğer çizirimizin, Markopaşa'nın 10 Mart 1947 tarihli 14. sayısının ilk sayfasında yer alan bir karikatürünü sunuyoruz. Uykusuz, o günlerde ölen değerli çizir Cemal Nadir'i anıyor. Biz de böylelikle iki sevgili çizirimizi birlikte anıyoruz.

R.İ.

Yıl: 1 - Sayı: 14 PAZARTESİ GÜNLERİ ÇIKAR HAFTALIK SİYASİ MİZAN GAZETESİ 10 Mart 1947

Lânet olsun
Kıyafetleriniz...
Nasıl ki, bu kışın...
Nasıl ki, bu kışın...
Nasıl ki, bu kışın...

Tatar ağaları yaya kaldı
Kıyafetleriniz...
Nasıl ki, bu kışın...
Nasıl ki, bu kışın...
Nasıl ki, bu kışın...

Canal, mirdirgiler.

Konumlar

MALTEPE RESİMLERİ SERGİSİ

1968'den bu yana açtığı sergiler, aldığı çeşitli ödüller, oyun dekorları, duvar resimleri, afiş ve grafik uygulamalarıyla tanınan ressam Orhan Taylan Mart ayının 18'inde Taksim Sanat Galerisinde bir resim sergisi açtı. Taylan, Banş Derneği davasından tutuklu kaldığı sekiz ay boyunca Maltepe Tutukevinde yaptığı resimleri sergiliyor. Orhan Taylan'la yaptığımız bir söyleşiyi, mayıs ayında çıkacak 29. sayımızda yayınlıyacağız.

"HAKKARI'DE BİR MEVSİM"

Sinemaçılarımızın uluslararası alanda, son yıllarda birbirini ardına elde ettikleri başarıları bir yenisi eklendi. Mart ayı başında sonuçlanan 33. Berlin Film Festivalinde bir Türk-Alman ortak yapımı olan "Hakkari'de Bir Mevsim" adlı filmimiz Gümüş Ayı ödülü aldı. Yönetmenliğini Erden Kıral'ın yaptığı, senaryosunu Ferit Edgü'nün "O" adlı romanından Onat Kutlar'ın yazdığı, görüntü yönetmenliğini Kenan Ormanlar'ın yaptığı filmde Genco Erkal başrolü oynadı.

"Hakkari'de Bir Mevsim" Gümüş Ayı (ikincilik) ödülünün yanı sıra, Dünya Sineması Eleştirmenleri Ödülü, Dünya Sanat Sineması Yazarları Ödülü ve Protestan Kilisesi Ödülünü de aldı.

Berlin'de böyle bir uluslararası başarı elde eden film, Festival'den bir gün önce ülkemizde sansür kurlunca yasaklandı.

Uzunca boylu, atletik yapılı, saçları silme beyaz. Dost ve insanca bakan kara gözleri... Kemikli kocaman ellerinden, onun kıpır kıpır gerginliğini ve öfkesini hemen yakalayabilirsiniz. Beyaz saçlarını bir an için görmezlikten gelseniz, otuz yaşındaki genç bir adamın tüm diriliği ve gücüyle dimdik ve hızlı yürüyeni o olduğunu çıkaramazsınız.

1927'de Gürin'de (Sivas) doğdu. 1950'de Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümünü bitirdi. Öğretmenliğinin ilk yılında siyasi iktidarın gazabına uğradı. Tutuklandı ve mesleğinden uzaklaştırıldı. 1960 yılına dek babaevinde kaldı. Arzuhalcilik, tabela ressamlığı yaptı. 1960'tan sonra Ankara'ya geldi. Akis Dergisinde düzeltmenlik işi buldu. Ankara'ya gelmeden önce de kimi sanat dergilerinde şiirleri yayınlanmış ve dikkati çekmişti. Ama dergilerde ve ilerici yayın organlarında sürekli görünmesi bundan sonradır. Demokratik kurum ve kuruluşlarda görevler

HASAN HÜSEYİN

aldı. Aldığı görevleri tam bir emekçi ciddiyeti ve disiplini içinde sürdürdü. Pek çok ilerici ve demokrat gazete ve dergilerde şiir, deneme, röportaj, mizah ve eleştiri yazıları yayımlandı. Birçok kez soruşturmayla uğradı, tutuklandı. Bazı gazete ve dergilerin sorumlu yöneticisi oldu.

Son yirmi yılının tanığıyım: Has bir yazı işçisi ve som bir edebiyatçı olarak tanıdım onu. Dünya görüşüyle özdeşleştirdiği onurunu hep korudu. Hiç, ama hiç ödün vermedi. Nice sıkıntılar yaşadı, nice olanaklar gördü. Hayır, varsa yoksa emekçi onuru ve bağlandığı dünya görüşüydü onun için aslolan. Ben böyle tanıdım.

Neler mi yazdı? Birçok baskı yapan, ödüllendirilen on üç şiir kitabı, üç öykü kitabı, bir gezi kitabı, üç çocuk kitabı; Bedrettin Cömert'le ilgili iki kitap çalışması... Kitaplaşmayı bekleyen onlarca dosya... Gazete ve dergilerde çıkmış sayısız ya-

zı, eleştiri, polemik, röportaj vs. Sahneye konan, konmayan birçok oyun...

Yazmaktan başka bir işi, yazmaktan başka bir mutluluğu olmayan has bir sanatçı.

Bu Hasan Hüseyin (Korkmazgil)'dir. Bu yiğit dost Hasan Hüseyin, bu edebiyatımızın yüzüğü Hasan Hüseyin, 22 Şubat'tan bu yana Ankara Tıp Fakültesi Hastanesinde yatmaktadır. Aynı gün evinde bir kez, kaldırıldığı hastanede ikinci kez beyin kanaması geçirdi. Birkaç saat sonra da şiddetli bir mide kanaması. Bir yanda da zatürreenin getirdiği yaralı bir akciğer... Şimdilerde adı-

geçen hastanede komada Hasan Hüseyin. İnsan sevgisi, toplum ve doğa sevgisiyle dolu bu önemli ozanımız yaşama savaşı veriyor. Değerli doktor ve dost Yücel Kanpolat'ın başanlı ameliyatı bizlere ümit verdi. Ozanın aydın ve dikkatli eşi Azime Korkmazgil, uykusuz duraksız hep ayakta ve eli yüreğinde. Gelen giden, arayan soran sayısız dostlar... Türkçenin bu yavuz ve çalışkan yazarına, hatta yirmi yılı aşan gazetecisine gazete sayfalarında henüz yeterince yer yok... Ama o kadar vıdı vıdı şeyler var ki gazetelerde. Gençlerde bir pazar günü yoğun bakım odasında gördüm Hasan Hüseyin'i. Yaralı bir arslan gibiydi. Serum kordonlarıyla sarılmıştı. Gözleri kapalı yatıyordu. Solunması normalleşmişti. Çok sevindik. Hasan Hüseyin yaşayacak dedim selice. Bu sıkıntıyı da yenecek. Yine dipdiri dolaşacak Ankara caddelerinde. Yine şiirler, öyküler yazacak barıştan, özgürlükten ve emekten yana. Yaşayacak Hasan Hüseyin!

(14.3.1983)

REMZİ İNANÇ

ÖRNEK DAĞITIM

4 Büyük İl

İSTANBUL, ANKARA, İZMİR, ADANA ŞUBELERİ
VE YAYGIN DAĞITIM AĞI İLE
HİZMETİNİZDE

19 Tür Süreli Yayın

BİLİM ve SANAT
VERGİ DÜNYASI
TÜRKİYE YAZILARI
SANAT ÇEVRESİ
İKTİSAT
BEYAZ
TAN

YARIN
ÇAĞDAŞ ELEŞTİRİ
EDEBİYAT 81
ÖĞRETMEN DÜNYASI
FİLM MARKET
EVCİL

YAZKO EDEBİYAT
YAZKO FELSEFE
YAZKO ÇEVİRİ
VARLIK
VIDEO TV
ŞİİR

MERKEZ
Şehzadebaşı Cad.
Aslantaş Çarşısı No. 521
Vezneciler, İstanbul
Tel: 216300-244552/521

ANKARA
Menekşe Sokak
Menekşe Pasajı
No. 5/61, Kızılay

İZMİR
Cumhuriyet Bulvarı
Konak İşhanı
No. 16/701, Konak

ADANA
Karasoku 102. Sok.
Baykam İşhanı
No. 27, Kat. 2

Eski sayılar bulunur, toplu ve ödemeli isteklerde % 20 indirim yapılır.

BÜYÜK SOYTARI

İrfan Yalçın, roman
Yalçın Yayınları, 135 s.

Sıkıntı, bunalım, yılgınlık, nihilist yaklaşımlar, aşıkta başarısızlık çok işlenen konular. Edebiyatımızda konular arasında küçük burjuva aydınının psikolojik açmazları herhalde en çok yeri tutuyor. Elbette bu konuların da yaşamda yerleri var ve iyi işlendiklerinde yararlı da olabilirler. Ancak emekçilerin yaşantısını işleyen yapıtlar azınlıkta kalmakta devam ediyor. Yazınımızda yoksul emekçinin toplumsal, ekonomik, kültürel ve psikolojik yaşantısını ve özelliklerini irdeleyen sanat yapıtları pek az.

Oysa, örneğin, Engels işçilerin yaşantısını istatistikler ve yaşamın canlı gözleminden daha iyi olarak Balzac'tan öğrenebildiğini söyler.

Bir zamanlar dozu fazla kaçırılmış popülizmin bıkınlık getirmesi sonucu aydınlar arasında yoksulluk teması aranmaz oldu. Ülkemizin yoksul insanları işlenmez oldu. Asıl sanat yapıtları geniş yığınların yaşantılarının incelenmesi ve sergilenmesi sonucu ortaya çıkıyorlar. Çoğu edebiyat ürünü vurguyu psikolojik yaşantı üzerine yaparken, ekonomiyi, toplumsal çevreyi unutuyor.

Tüm bu yakınmalarımızdan uzak, yoksulluktan filizlenen bir kavgacı mizah adamı Halil Usta-Büyük Soytarı. İrfan Yalçın son romanında umut verici bir girişimde daha bulunuyor. Yoksul bir emekçi olan Halil Usta bir filozof görünümünü kazanarak, aynı zamanda bize yoksul bir ülkede olduğumuz da popülizme düşmeden kavrayabiliyor. Hızlı okunan, ama güldürdüğü kadar da acılı bu uzun öyküyü sahk veriniz.

Mehmet KÜK

"MAYINLI TARLA" DA
DIŞ POLİTİKA
Haluk Gerger
Hil Yayınları, 1983, 191's.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Kürsüsü Yardımcısı Doçentliğine yükseltildiği yıl, 1982'de, üniversiteyle ilişkisi kesilen Dr. Haluk Gerger, son beş yıl içinde çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan yazılarını "Mayınlı Tarla" da Dış Politika'da toplayarak düşün yaşamımıza sunuyor.

Kitabın 1. bölümünü oluşturan "Türk Dış Politikası" ile, 2. bölümünü oluşturan ve "Doğu-Batı İlişkileri", "Demokrasi ve Üçüncü Dünya", "Ortadoğu Sorunları" gibi üç kesime ayrılan "Uluslararası Politika" sorunları, toplam 43 yazı çerçevesinde, değerli ve düşündürücü bakış ışıkları kavuşuyor. Haluk Gerger "Sunuş" yazısında, "Derlenen yazıların tümünde iki ilke, demokrasi ve bağımsızlık savunulmaktadır" derken, kitabın okunmasından sonra varılan sonuç, bu ilkelerin yurtseverlik için kaçınılmaz ve tartışılmazlığını kanıtıyor bir kez daha.

Dış politika sorunlarını okuyucunun yaşamsal gündemine sunabilmek gibi yetenek, bilgi, yakınlık ve sorumluluk gerektiren bir görevi Haluk Gerger kutlanacak bir emek bütünlüğüne ulaştırırken, okuyucuda, ülkemiz adına değerli bir bilim adamına sahip olmak gibi övünç duygusu da yaratıyor...

Bir bilim adamının cümle "mayın"lara karşın ülkesine ve dünyaya karşı sevgi ve sorumluluk belgesidir "Mayınlı Tarla" da Dış Politika.

Varlık ÖZMENEK

IMF, İSTİKRAR
POLİTİKALARI VE
TÜRKİYE
Cevdet Erdost (editör)
Savaş Yayınları, 1983
210 sayfa

Üniversitelerimizin (ikisi şu anda bu kurumların dışında bulunan) altı seçkin bilim adamının makalelerinden oluşan derleme; IMF'nin tarihi, IMF'nin "gelişmekte olan" diye nitelenen toplumlara sunduğu istikrar politikaları ve bu toplumların bütüne sorunlarını tartışan yazılardan oluşuyor.

Sunuş yazısı Korkut Boratav'ın. Ergun Türkcan ve Cevdet Erdost IMF'nin kökenlerini ve uluslararası para sisteminin geçirdiği dönüşümleri inceliyorlar. Erdost ikinci makalesinde IMF reçetelerini ve bunların tutarlılığını irdelerken, Oktar Türel, Latin Amerika ülkelerinin sanayileşme deneyimlerini konu ediyor. Taner Berksoy ise, Türkiye'yi IMF müdahalesine ve istikrar programlarına götüren İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yanlış iktisat politikalarını sergiliyor. Oktar Türel "Sensenbeşe Doğru" başlığını taşıyan ikinci ve dikkat çeken yazısında sayısal verilerden de yararlanarak bugünkü iktisat politikasının sürmesi durumunda, 1985 yılında Türk ekonomisinin varacağı nokta konusunda bilimsel öngörülerde bulunuyor. Derlemenin son yazısında Bilsay Kuruç, 24 Ocak'a alternatif modeller üzerine genel ve dar bir giriş yapıyor.

Bu ilgi çekici derlemenin okunması bittikten sonra kuşkusuz akla takılan soru, IMF'nin acı ilaçlarının (24 Ocak'ın) alternatifi ne olabilir? sorusudur. Geçmiş yıllarda yapılan çalışmalardan da yararlanarak; ekonomik büyümeyi, adaletli bölüşümü ve ekonomik bağımsızlığı gözetilen bir alternatif politikanın nicel ve kuramsal düzeyde oluşturulması ve geliştirilmesi, Boratav'ın da belirttiği gibi ilerici iktisatçıların gündemindedir. Ve bu, IMF gibi Batı'nın ekonomik kurumlarının, çokuluslu tekellerin ekonomik-politik etki alanı içindeki tüm gelişmiş ülkelerin sorunudur.

Ekonomik konulara ilginin kamuoyunda çok canlı olduğu günümüzde; sorunları kökten alan, ciddi tartışma-

lar getiren yapıt ve görüşler, büyük basının, tartışmaları, yanlış ve yetersiz potalara döken ayrıntılar denizi içinde kaybolabiliyor. "IMF, İstikrar Politikaları ve Türkiye" sağlıklı değerlendirmeler yapmak, tartışmaları bir sistematiğin içinde ve ciddi boyutlarda ele almak için okunması gerekli bir derleme. Kalkınma sorunumuzu tartışmak için "IMF sorunu"nu bilmek gerekiyor. Kitabın bu işlevini yerine getirdiğini belirtmiyiz.

Cemil TURAN

ACIYLA AKRAN
Ahmet Ada'nın şiirleri
Dayanışma Yayınları: 19
Ankara, 1983, 56 sayfa

Ahmet Ada 1947 Ceyhan doğumlu. 1970'li yıllarda verimli bir ozan ve yazar olarak adını ülkemizin ileri sanat ve edebiyat dergilerinde duyurdu. 1980 yılında yayınlanan "Gün Doğsun Gül Üstüne" adlı şiir kitabı epeyi yankı uyandırdı; Akademi Kitabevi Şiir Başarı Ödülünü kazandı. (1981)

Ahmet Ada 70'li yılların özgün ozanlarından biridir. Şiir serüvenimizi iyi izlemiş, özümlemiş ve sonunda kendi türküsünü söyleme gücüne kavuşmuştur. Ada'nın şiirleri, kuşağının öbür ozanlarında göremediğimiz birçok başka öğeleri de içerir. Doğa ve nesne çeşitlenmesindeki zenginlik, şiirin genişlemesini sağlamış, giderek dar çemberden kurtulmuştur. Birçok ozana ayakbağı olan ve şiirini çıkmaza bile götüren tekdüze çığlık Ahmet Ada'da yoktur. Resim yapar gibidir şiirleri. Bu tutumu şiirlerine ve elbette okuruna rahat sokluk aldırır. "Acıyla Akran"ın kimi şiirleri, bana Çehov'un öykülerindeki duru havayı anımsattı zaman zaman.

Söyleyiş rahatlığı, mısralarına egemen oluşu dikkati çekecek kadar gelişen Ahmet Ada'nın, bu genç ustanın şiirlerini okurlarımıza sa-
lık veriyoruz.

R.İ.

* Uluslararası Satranç Federasyonu (FIDE)'nin 1983 yılı için açıkladığı son puan sıralaması şöyle:

Eylül: 1)Karpov (SSCB) 2710; 2)Kasparov (SSCB) 2690; 3)Liguboyevich (Yugoslavya) 2645; 4)Anderson (İsveç) 2635; 5)Hübner (B. Almanya) 2625; 5)Polugayevski (SSCB) 2625; 7)Portiş (Macaristan) 2620; 7)Tal (SSCB) 2620; 9)Petrosyan (SSCB) 2605; 9)Spaski (SSCB) 2605; 9)Timman (Hollanda) 2605; 12)Korçnoy (İsviçre) 2600; 12) Seirevan (ABD) 2600; 14) Ribli (Macaristan) 2595; 14) Simislov (SSCB) 2595 Puan

Dünya birinciliği için çeyrek finalde karşılaşacak 8 oyuncudan ikisi olan Belyavski (SSCB) ve Tore (Filipin) ilk 15'e girememişlerdir.

Bayanlar: 1)Alexandriya (SSCB) 2355; 1)Kramlink (İsveç) 2355; 1)Garbindaşvili (SSCB) 2355; 1. Çiburdanitze (SSCB) 2355; 5. Kuşnir (SSCB) 2330 puan.

* Türkiye Satranç Federasyonu ve İstanbul Satranç Derneği'nin bulunduğu binada çıkan yangın sonucu büyük ölçüde malzeme ve doküman yandı. Meydana gelen zarar az da olsa karşılamak üzere Nisan ayı içinde bir akşam yemeği düzenlenecek.

* Konya Turizm Derneği'nin düzenlediği 2. Konya Satranç birinciliği sonuçlandı. İlk üç dereceyi şu oyuncular paylaştı: 1) Hüseyin Yeğenoğlu, 2) Esat Ögütçü, 3) Kerim Özbek.

* Gençlik ve Spor Bakanlığı Liselerarası Satranç Birinciliği çalışmaları sürüyor. İller düzeyindeki seçmeler başladı.

MAÇ

Beyaz : Karpov
Siyah : Portiş
1982

1) e4, e5; 2) Af3, Af6; 3) Axe5, d6; 4) Af3, Axe4; 5) d4, d5; 6) Fd3, Ac6; 7) 0-0, Fe7; 8) Ke1, Ff5; 9) c4, Ab4; 10) Ff1, 0-0; 11) a3, Ac6; 12) cxd5, Vxd5; 13) Ac3, Axc3; 14) bxc3, Fg6; 15) c4, Vd7; 16) d5, Ff6; 17) Ka2, Aa5; 18) Ff4, Kf8; 19) Kae2, Kc8; 20) Ae5, Vf5; 21) Fd2, Axc4; 22) g4, Axe5; 23) gxf5, Af3; 24) Sg2, Fh5; 25) Va4, Ah4; 26) Sh3, Fx2; 27) Fxe2, 1-0

MAÇ

Beyaz : Kuzmin
Siyah : Yudasin
1982

1) e4, c5; 2) Af3, Ac6; 3) d4, cxd4; 4) Axd4, Af6; 5) Ac3, d6; 6) Fg5, e6; 7) Vd2, Fe7; 8) 0-0-0, 0-0; 9) Ve1, a6; 10) f4, Fd7; 11) Af3, Kc8; 12) e5, dxe5; 13) fxe5, Ad5; 13) fxe5, Ad5; 14) Fxe7, Vxe7; 15) Ae4, Acb4; 16) Ad4, Fa4; 17) b3, Axc2; 18) Axc2, Va3; 19) Sb1, Kxc2; 20) Sxc2, Vxa2; 21) Sd3, Vxb3; 22) 0-0-1

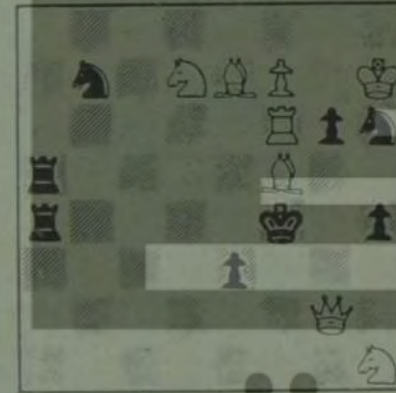
ANALİZ

(Hamle sırası siyahta)
Halusar, Poşayko 1941 maçından alınmıştır.

- 1) ... Ff5+
Siyahın şah kolonunu açması, vezirine hareket yeteneği sağlıyor.
- 2) Fd3
Eğer 2) Sa1, Fxb2 +
3) Fxb2, Ve1 +
4) Fc1, Vxc1 + Mat
- 2) ... Ve2!
İki açmaz. Birden beyazlar şah açmazlar... dolayı 3) Fxe2; ve vezir açmazından dolayı 3) Fxf5 yapamıyor. Hiçbir müdafaa yok. Siyahlar kazanır.

İKİ HAMLEDE MAT (S. Loyd, 1892)

ÜÇ HAMLEDE MAT (W. Shinkman, 1878)

1) Kf4
A1) ... Fg2; 2) Kf5+; Sg3; 3) Ff2+
B.1) ... e4; 2) Kf3+; Sf4; 3) Fe3+

2 YILDIR YÜZBİNLERCE GENÇ
ÜNİVERSİTE SINAVINA

**Sınava
Doğru**

İLE HAZIRLANDI

Sınava Doğru

SINAVA DOĞRU'ya abone olursanız tasarruf edersiniz.
"Türkocağı Cad. 39/41
Cağaloğlu İstanbul" PK 246
adresine 1650 TL gönderin
SINAVA DOĞRU'nun 26 sayısı
her hafta adresinize gelsin.
Not: Eksik sayıları beher dergi karşılığı 75 TL'lık posta pulu karşılığı yayınevimizden temin edebilirsiniz.

**HER
PAZARTESİ
BAYİLERDE**

savaş yayınları

EDERİ: 250 TL

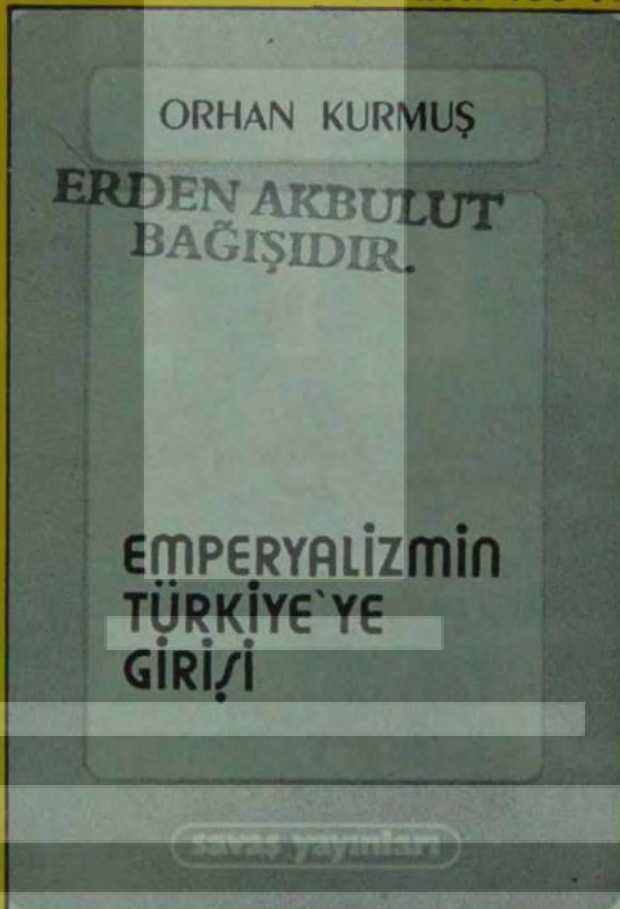
EDERİ-400 TL

EDERİ 450 TL

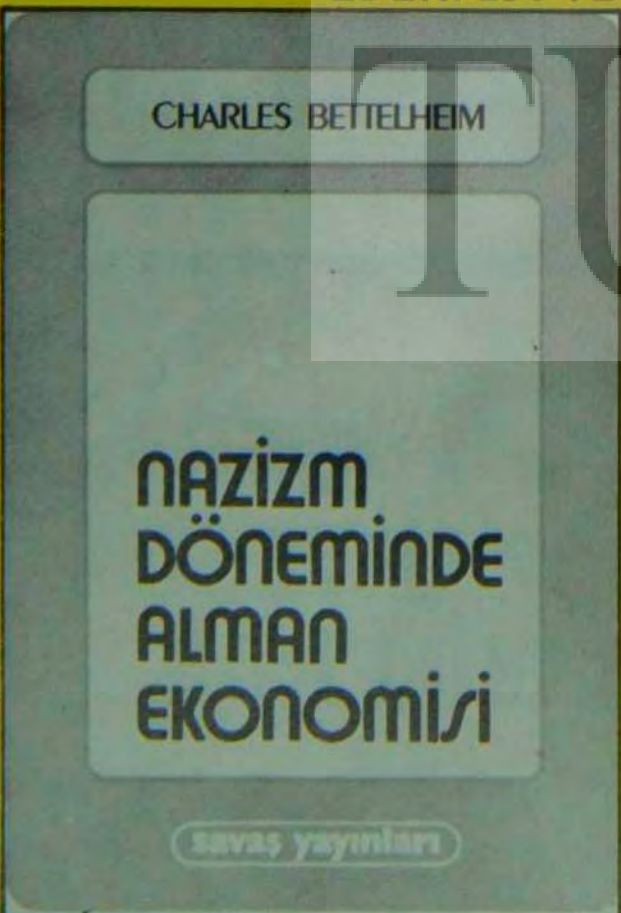
EDERİ-250 TL

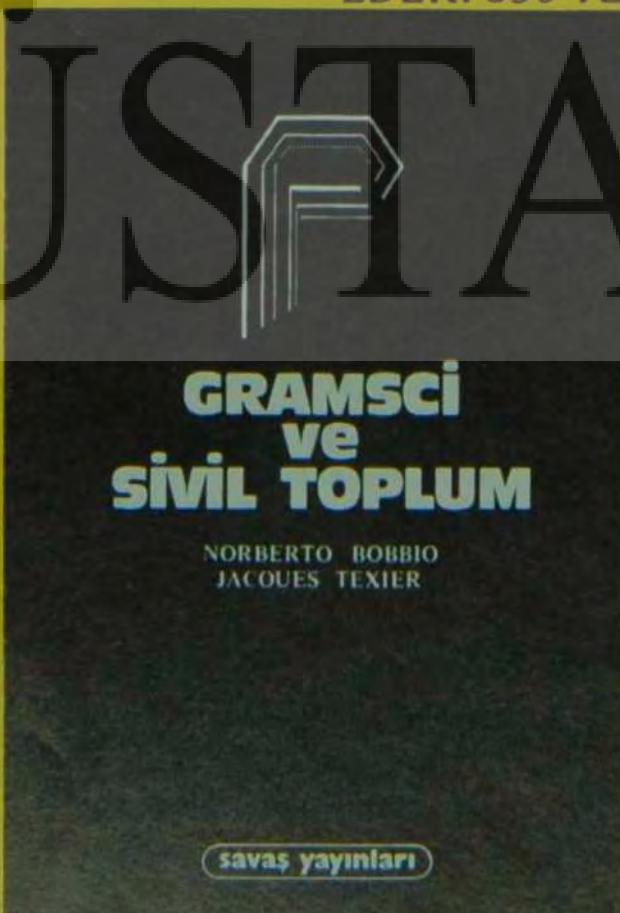
EDERİ-350 TL

EDERİ-400 TL

EDERİ-350 TL

EDERİ-150 TL

EDERİ-300 TL

Ödemeli isteme ve genel dağıtım:

Savaş Kitap ve Yayınevi
Zafer Çarşısı No. 14, Yenışehir - ANKARA

Tek kitap istendiğinde kitabın ederi kadar posta pulu gönderilmelidir.